

Millî Mücadele Öncesi Dönemi

Trablusgarp Savaşı (29 Eylül 1911 - 18 Ekim 1912)

Siyasal birliğini geç tamamlamasından dolayı, XIX. yüzyılın sonlarına doğru sömürgecilik mücadelesine giren İtalya, bu konuda birçok Avrupa devletlerine göre geri kalmıştı. Mısır'ın İngiltere, Cezayir ve Tunus'un Fransa tarafından ele geçirilmesinden sonra İtalya, Kuzey Afrika'daki son Osmanlı toprağı olan Trablusgarp'a göz dikmişti.

İtalyan Hükûmeti, Afrika, özellikle Trablusgarp ve Habeşistan'ı ele geçirmek ve bu ülkeleri birleştirmek suretiyle bir Kuzeydoğu Afrika İmparatorluğu kurmayı tasarlamıştı. Bunu gerçekleştirmek için Osmanlı İmparatorluğu'nun iç karışıklıklarını fırsat bilen İtalya, güneyde, karşı kıyı durumunda bulunan, kendisi için stratejik önem taşıyan Trablusgarp ve Bingazi'yi ele geçirmeyi ve buradan Afrika'nın içlerine doğru topraklarını genişletmeyi hedeflemiştir.

Trablusgarp'a göz diken İtalyanlar çoktan hazırlıklarını yapmış ve 23 Eylül 1911'de Osmanlı Devleti'ne bir nota vererek harekete geçmişlerdir. 26 Eylül 1911'de Trablusgarp açıklarında görünen İtalyan muharebe gemileri, Trablusgarp Limanı'nı ablukaya almıştır.

Trablusgarp-1912

22 Eylül 1911'de İstanbul'dan yola çıkan ve ikmal malzemesi taşıyan Derne Vapuru, 26 Eylül'de ablukayı yarararak Trablusgarp Limanı'na varmıştır. Yükünü boşaltan ve İtalyanlarca teslimi istenen Derne Vapuru teslim edilmeyerek mürettebatı tarafından batırılmıştır.

İtalya, Osmanlı Hükûmetine 28 Eylül 1911 günü 24 saat süre tanıyan bir nota vermiş ve 24 saatin bitiminde (29 Eylül 1911) başka bir notayla harp ilan etmiştir.

İtalyan donanmasının büyük bölümü 3 Ekim-7 Ekim 1911 tarihleri arasında Trablusgarp şehrinin çevresinde faaliyette bulunup şehri bombalarken, donanmanın diğer gemilerinin de Preveze Limanı, Derne, Tobruk, Şinkin, Mısrata, Sirte, Homs, Bingazi, Zaviye, Acilat, Zuvara, Fruva ve Seydi Ali'yi bombaladıkları ve kuvvetlerini karaya çıkardıkları haberleri gelmiştir.

Trablusgarp'a yapılan bu saldırı, Osmanlı'yı o kadar etkilemişti ki memleketin her tarafından Trablusgarp'a gönüllü gitmek için müracaatlar olmuştur. Bu gönüllüler içinde Kurmay

Kıdemli Yüzbaşı Mustafa Kemal (Trablusgarp'ta iken 27 Kasım 1911'de Kurmay Binbaşı rütbesine terfi etmiştir.), Kurmay Albay Neşet, Kurmay Binbaşı Enver (12 Kasım 1911'de Kurmay Yarbay), Paris Askerî Ataşesi Kurmay Binbaşı Fethi (Ali Fethi Okyar), Yüzbaşı Nuri, Yüzbaşı Ahmet Fuat ve diğer subaylar bulunmaktaydı. Bu subaylar yerli halkı süratle teşkilatlandırarak, harp sanatını öğretip harbe sevk etmişlerdir, Trablusgarp savunmasını üç ana bölgeye ayırmışlardır: Trablusgarp Komutanlığı (Kur.Alb. Neşet komutasında), Bingazi Komutanlığı (Kur.Bnb. Enver komutasında), Derne Komutanlığı (önce Ethem Paşa, sonra Kur.Bnb. Mustafa Kemal komutasında.)

Trablusgarp-1912

Trablusgarp Savaşı (Osmanlı-İtalyan Harbi) olarak adlandırdığımız bu savaş bir yıl sürmüş, bu süre içinde İtalyanlarla Ayn Zara, Bir-Tobras, Homs, Kırkkarış, Zanzur, Fruva, Seyit Sait, Seydi Ali, Zuvara, Bingazi, Tobruk ve Derne muharebeleri yapılmıştır. Harbin başladığı günden itibaren asker ve yerli halk tarafından İtalyanlara karşı gösterilen direniş her ne kadar başarılı olsa da İtalyanları Trablusgarp'tan tamamen çıkarmak için yeterli olamamıştır.

İtalyanlara karşı direniş gösterilen bölgelerden biri de Derne'dir. Buradaki kuvvetlerin başında bulunan Mustafa Kemal, Mısır sınırını geçerek Tobruk'a varmış, daha sonra Derne'deki kuvvetlerin başına geçmiştir. 1 Ocak 1912'de Derne Doğu Kolu Komutanlığı, ardından Derne Komutanlığı (6 Mart-5 Ağustos 1912) görevlerinde bulunmuş, Balkan Harbi'ne katılmak üzere 10 Kasım 1912'de Mısır'a geçmiş ve İstanbul'da Genel Karargâha katılmıştır.

Mustafa Kemal, "Zabit ve Kumandan ile Hasb-ı Hâl" adlı eserde harbe ilişkin '...Muharebede yağın mermi yağmuru, o yağmurdan ürkmeyenleri, ürkenlerden daha az ıslatır.' diyeceğim. Gerçekten böyle olmasaydı, Trablusgarp Harbi'ne katılan bütün arkadaşlarımızın mutlaka Trablusgarp'ta, Hums'ta, Bingazi'de, Derne'de, Tobruk'taki İtalyan istihkâmlarının karşısında, bugün kemiklerinin dahi kalmaması icap ederdi. Oysa o kahraman arkadaşlar, Balkan Muharebesi'nin son safhasında bile, muharebelere katılarak imkânlar çerçevesinde kalan seviyede, haysiyet ve namus sorumluluklarını yerine getirmişlerdir." sözlerini dile getirmiştir.

Balkan Savaşı'nın çıkması üzerine Trablusgarp'ta bir barış yapılmasına karar verilmiş ve 18 Ekim 1912 tarihinde Uşi (Ouchy) Antlaşması imzalanmıştır. Bu Antlaşma ile Osmanlı Devleti Kuzey Afrika'daki son topraklarını kaybetmiş (Trablusgarp vilayeti ile Bingazi müstakil sancağını), Rodos ve Oniki Ada resmen olmasa da fiilen Balkan Savaşı bitene kadar İtalya'ya bırakılmıştır.

Trablusgarp-1912

Trablusgarp-1912

Balkan Savaşları (8 Ekim 1912-31 Temmuz 1913)

Balkan Savaşları'nın kaynağını Ayastefanos Antlaşması'na kadar götürmek mümkündür. Bu anlaşma ile Bulgaristan sınırları içine Makedonya'nın da katılması ve Sırbistan'ın bağımsızlığını kazanarak topraklarını genişletmeye başlaması, Berlin Antlaşması'nın Bulgaristan'da yarattığı hayal kırıklığı ve nihayet Yunanistan'ın bağımsızlığını kazandığı ilk günden beri topraklarını devamlı olarak kuzeye doğru genişletmek istemesi, Osmanlı Devleti'ni Avrupa'dan tasfiye eden son büyük savaşın yani Balkan Savaşları'nın esas kaynağını teşkil eden gelişmelerdir. Bunlara, Rusya'nın Balkan Slavları üzerindeki kışkırtmalarını, Avusturya Macaristan İmparatorluğu'nun Balkanlar'daki genişleme faaliyetleri ve Bosna Hersek'i ilhakını da ekleyebiliriz. Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhakı Rusya'yı, Balkan Slavlarını birleştirmek suretiyle Avusturya'nın yayılmasına karşı koymaya sevk ettiği gibi, Balkanların Slav devletlerini de aralarındaki anlaşmazlıkları gidererek birleşmeye, Avusturya'nın yayılmasını önlemeye ve Balkanlarda geri kalan Osmanlı topraklarını paylaşmaya götürmüştür.

Balkan devletleri arasındaki ilk ittifak 13 Mart 1912'de yapılan "Sırp-Bulgar İttifakı" olmuştur. Bu ittifaka göre taraflar birbirlerinin bağımsızlık ve toprak bütünlüklerini koruyacaklar, birine bir saldırı olursa diğer taraf müttefikine yardım edecektir. Osmanlı Devleti iç karışıklıklara maruz kalır ve bunun sonucunda Balkan statükosu bozulursa, ortak hareket edilerek Rusya'nın yardımı ile savaşa başlanacaktır. Savaş sonunda ele geçirilen topraklar paylaşılacaktır.

Osmanlı Askerleri –1913

Sırp- Bulgar ittifakını 29 Mayıs 1912'de yapılan "Bulgar-Yunan İttifakı " takip etmiştir. Buna göre iki devletten biri Osmanlı saldırısına uğrarsa diğeri ona yardım edecektir. Yunanistan'ın Girit Meselesi yüzünden Osmanlı Devletine savaş açması halinde Bulgaristan herhangi bir yardımda bulunmayıp tarafsız kalacaktır.

Son ittifak ise 6 Ekim 1912'de Karadağ ve Sırbistan arasında yapılmıştır. İttifakın imzalanmasından iki gün sonra da Karadağ Osmanlı Devleti'ne savaş ilan edecektir.

Balkan Devletleri'nin ittifaklarının ardından Bulgaristan'da Osmanlı Devleti aleyhine gösteriler başlamış, Bulgar ve Sırpların kışkırtmaları ile Makedonya'da komitacılık faaliyetleri artmıştır. Makedonya'daki Yunan tedhişçileri kışkırtmalarına hız vermiş, 1912 Ağustosundan itibaren Yunanistan Osmanlı sınırına asker yığmaya başlamıştır. Diğer yandan

Karadağ da Osmanlı sınırlarında olaylar çıkarmaya başlamıştır. Bütün bunlara ilaveten 1912 Mayıs'ında Karadağ, Sırbistan ve İtalya'nın kışkırtmalarıyla Arnavutluk'ta bir ayaklanma çıkmıştır.

Balkanlar'daki bu karışıklıklar bütün Avrupa devletlerinin dikkatini bölge üzerine çekmiştir. Rusya; Balkan Devletleri'nin harekete geçmesi karşısında Avusturya'nın da işe karışmasından ve dolayısıyla, kendisinin de Avusturya ile bir savaşa girmesinden endişe etmiştir.

Fransa, Balkan meselesinden dolayı Rusya'nın savaşa girmesi halinde bir yardım taahhüt etmemekle beraber Avusturya dolayısıyla da Almanya'nın Rusya'ya karşı savaşa girmesi halinde kendisinin de Rusya'nın yanında yer alacağını bildirmiştir.

İngiltere'ye gelince o da savaş arzu etmiyor ve Balkanlar'da statükonun korunmasını istemiştir.

İtalya, Avusturya ve Almanya gibi devletler de bir savaş istememiş, Rusya'nın işe karışmasından da hoşnutsuzluk duymuşlardır.

Avrupa devletlerinin davranışları yüzünden Balkan buhranını önleyecek tedbirler alınamamıştır. Bundan cesaret alan Balkan Devletleri'nden ilk olarak Karadağ 8 Ekim, Bulgaristan ile Sırbistan 17 Ekim, Yunanistan 19 Ekim 1912'de Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmişlerdir.

Osmanlı Topçuları Çatalca Yönünde İlerlerken-1913

Osmanlı Devleti savaşa oldukça zor şartlar içinde girmiştir. Ordunun geri hizmet teşkilatı kötü durumdaydı. Savaşın ilk gününden itibaren her alanda ikmal güçlükleri kendini göstermiş, bu da orduyu zafiyete uğratmıştır.

Osmanlı Devleti'nin seferberlik ilanıyla İstanbul'daki 1'inci Ordu "Doğu Ordusu" adını alarak Trakya'da Bulgar ordusuna karşı savaşacak şekilde tertiplenmiştir. Selanik'te bulunan 2'nci Ordu ise "Batı Ordusu" adını alarak Sırp, Yunan ve Karadağ ordularına karşı tertiplenmiştir.

Doğu Ordusu, Bulgarlar karşısında kısa sürede yenilmiştir. Ekim 1912 sonlarında Lüleburgaz'a çekilen ordu burada, Bulgarlarla yaptığı ikinci muharebeyi de kaybedince Çatalca hattına kadar çekilmiştir.

Batı Ordusu, Ekim sonlarında Kumanova'da Sırlara yenilmiş ve Manastır'a çekilmiştir. Sırlar 26 Ekim'de Üsküp'ü ele geçirmiştir.

Yunanlar, Kasım ayı başında Selanik'i ele geçirmişlerdir. Donanmaları ile Bozcaada, Limni, Samotraki ve Taşoz adalarını işgal etmişler; öte yandan Karadağlılar da İşkodra'yı kuşatmışlardır.

Savaşın başlamasından kısa bir süre sonra Balkan Devletleri bütün Rumeli'yi ellerine geçirmiştir. Osmanlı Devleti savaşın durdurulması için gerekli girişimlerde bulunmuş 28 Kasım 1912 tarihinde Osmanlı Devleti ile Balkan Devletleri arasında Çatalca'da görüşmelere başlanmıştır. 3 Aralık 1912 tarihinde de ateşkes yapılmıştır. Fakat Yanya ve İşkodra savunmaları sürdüğünden Yunanistan bu ateşkese taraf olmamıştır. Dolayısıyla sadece Bulgarlar ile gerçekleştirilen bu ateşkese göre; Osmanlı Devleti, Bulgarların kuşatması altında bulunan Edirne'ye yardım göndermeyecek ve barış antlaşması, Londra'da toplanacak bir konferansta yapılacaktır.

Balkan Devletleri ve Osmanlı Devleti arasında bu gelişmeler yaşanırken İtalya ve Avusturya'nın kışkırtmaları ile durumdan yararlanan Arnavutluk, 28 Kasım 1912 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiştir. Londra görüşmeleri 17 Aralık 1912 tarihinde "Büyükelçiler Konferansı" adı altında toplantılara başlamıştır. Konferansın birinci amacı Osmanlı Devleti ile Balkan Devletleri arasındaki sınır ve barış esaslarını saptamak, ikincisi ise Osmanlı Devleti'nden ele geçirilen toprakların paylaşımı konusunda ortaya çıkan anlaşmazlıkları çözümlenektir. Ancak konferansta herhangi bir ilerleme sağlanamamıştır. Özellikle Osmanlı Devleti hâlâ Bulgarlar tarafından kuşatma altında bulunan, bir zamanlar Osmanlı Devleti'ne başkentlik yapmış bulunan Müslüman Türk şehri olan Edirne'yi vermemekte direniyordu. Tam bu sırada İstanbul'da "Babıali Baskını" ile Mahmut Şevket Paşa başkanlığında yeni bir Hükümet kurulmuştur. Fakat yapılan bu değişiklik de bir sonuç vermemiş, Balkan Devletleri tekrar saldırıya geçmişler, İşkodra Karadağlıların, Yanya Yunanların ve Edirne'de Bulgarların eline geçmiştir. Bu gelişmeler üzerine Osmanlı Devleti barış istemek zorunda kalmıştır. Balkan Devletleri ile Osmanlı Devleti arasında 30 Mayıs 1913 tarihinde Londra Barış Antlaşması imzalanmıştır.

Edirne'yi Alan Osmanlı Subayları- 22 Temmuz 1913

Bu barış ile Osmanlı Devleti, geleceğinin tayinini ve Arnavutluk'un sınırlarının çizilmesi işini büyük devletlere bırakmıştır. Yani Osmanlı Devleti, Arnavutluk'un bağımsızlığını tanıyor ve bu toprakları da kaybediyordu. Bundan başka Girit'i de Yunanistan'a terk ediyordu. Nihayet Osmanlı Devleti, Midye–Enez çizgisinin batısında kalan bütün Avrupa topraklarını Balkanlılara bırakıyordu ki bununla Edirne Bulgaristan'a geçiyor ve Bulgaristan Kavala ile Dedeağaç arasındaki toprakları alarak Ege Denizi'ne çıkıyordu. Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'da sadece Bulgaristan'la sınırı oluyordu.

Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'dan çekilmesi bu bölgede büyük bir boşluk oluşturmuştur. Balkan Devletleri bu boşluğu doldurmak için birbirleriyle yarışmaya girişmişlerdir.

Rusya, Balkan Devletleri arasındaki bu yarışını önlemek için uğraşmışsa da başarılı olamamıştır. Sırbistan ile Yunanistan'ın birbirlerine yaklaştığını gören Bulgaristan 29/30 Haziran gecesi Sırbistan ile Yunanistan'a aniden saldırmış, ancak bu devletler karşısında istediği başarıyı elde edemeyerek kısa sürede yenilmiştir. Yunanlar Kavala'ya girmiş, Bulgarlar Sırp'lar karşısında da yenilince 31 Temmuz 1913 günü mütarekeyi kabul etmiştir.

Balkan Devletleri'nin birbirleriyle uğraşmasını fırsat bilen Romanya ile Osmanlı Devleti hemen harekete geçmişlerdir. Romanya askerini Bulgar Dobruca'sına sokmuş ve Bulgaristan'ın içlerine doğru ilerlemiştir. Osmanlı Devleti de Edirne'yi geri almak için 20 Temmuz'da harekete geçmiş ve 22 Temmuz'da bu şehri geri almıştır.

İkinci Balkan Savaşı ve Bulgaristan'ın yenilgisi ile Balkan Savaşları dönemi kapanmıştır. Balkan Savaşları'nı kesin olarak sona erdiren barış anlaşmaları iki bölümdür. Birincisi, Balkan Devletleri'nin kendi aralarında imzaladıkları, ikincisi de Osmanlı Devleti'nin Balkan Devletleri ile imzaladığı barış antlaşmalarıdır.

Balkan Devletleri'nin kendi aralarında imzaladıkları barış 10 Ağustos 1913 tarihli Bükreş Antlaşması'dır. Bu barışa göre; Bulgaristan Tuna'nın güneyindeki Silistre, Tutrakan ve Dobruca'yı Romanya'ya, Kavala'yı Yunanistan'a bırakmış, Makedonya'dan ise küçük bir parça almıştır.

Osmanlı Devleti'nin Balkan Devletleri ile imzaladığı barış antlaşmalarına gelince; bunların ilki Bulgaristan ile 29 Eylül 1913 günü imzalanan İstanbul Antlaşması'dır. Bu antlaşmaya göre Meriç Nehri sınır kabul edilmiş, Bulgaristan, Kırklareli, Dimetoka ve Edirne'yi Osmanlılara geri vermiştir. Ayrıca bu antlaşma Bulgaristan'daki Türklerin hukuki durumları hakkında da hükümler içermekteydi.

Yunanistan ile 14 Kasım 1913'te Atina Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmada da Yunanistan'da kalan Türklerin statüsüne ait hükümler mevcuttur. Adalar meselesi bu antlaşmada yer almamış olup, 1914 Şubat'ında Elçiler Konferansında karara bağlanmıştır.

Sırbistan ile yapılan antlaşma 13 Mart 1914 günü İstanbul'da imzalanmıştır. Bu antlaşmada da Sırbistan'da kalan Türklerin statüsü belirlenmiştir. Sırbistan ile ortak sınırimız kalmadığı için sınır meselesi söz konusu olmamıştır.

Bulgarlardan Kaçan Türk Köylüleri-1912

Balkan Savaşları sonucunda Balkanlar'da statüko büyük oranda değişmiş, bölge devletlerinin sınırlarının genişlemesi ile yeni bir siyasi harita çizilmiş, Arnavutluk yeni bir devlet olarak ortaya çıkmıştır. Savaş, çok sayıda Türk, Pomak, Arnavut ve diğer Müslümanların katline ve mecburi göçüne yol açmıştır. Böylece Balkanlar'daki nüfus yapısı büyük ölçüde değişmiştir. Bununla beraber Ekim 1912'den Ağustos 1913'e kadar devam eden Balkan Savaşı sadece savaşan devletleri değil Avrupa devletlerini de yakından ilgilendirip etkilemiştir. Çıkarları çatışan devletler bu bunalım dolayısıyla karşı karşıya gelmişlerdir. Bu da bloklar arasındaki gerginliği artırmış ve silahlanma yarışını hızlandırmıştır. Bundan dolayı da Balkan bunalımı Birinci Dünya Savaşı'nın yakın nedenlerinden biri olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı ve Osmanlı Devleti

Avrupa'da başlayan Birinci Dünya Savaşı, gelişmiş Avrupa ülkelerinin sürtüşme ve rekabet yeri olan Osmanlı Devleti'nin geri kalan topraklarının da paylaşılmasını gündeme getirmiştir. İngiltere başta olmak üzere, Fransa, Rusya ve İtalya arasında imzalanan birtakım gizli antlaşmalar, savaş öncesi bu paylaşmayı masa başında çözmeyi amaçlamakta idi. Savaş çıkınca devletler, imzaladıkları bu antlaşmalar uyarınca "doğu sorunu" (şark meselesi) olarak adlandırdıkları, aslında Osmanlı ülkesinin paylaşılmasını hedefleyen politikayı uygulamaya koymuşlardır.

İngiltere, Fransa, Rusya ve Japonya Müttefik devletler (İtilâf devletleri) bloğunu oluşturmuşlardır. Bunlara daha sonra İtalya ve Yunanistan da katılmıştır. Almanya, Avusturya-Macaristan, Bulgaristan'ın oluşturduğu taraf ise Merkezi devletler (İttifak devletleri) bloğunu oluşturmuştur. Osmanlı Devleti başlangıçta tarafsızlığını ilan etmiş; ancak, hızla gelişen siyasi ve askerî olaylar sonunda bir bakıma zorunlu olarak, Merkezi devletler yanında yer almıştır.

Avrupa'da başlayarak kısa sürede genişleyen Birinci Dünya Savaşı, 1914-1918 arasında dört yıl sürmüştür. Dünyanın farklı köşelerinden yürütülen çarpışmalarda, deniz ve kara muharebelerinde milyonlarca insan hayatını kaybetmiştir. Kentler, ülkeler yakılıp ve yıkılmıştır. Osmanlı Devleti, Balkan Savaşları'ndan henüz yeni çıktığı bir dönemde; daha yaralarını sarmamış bir durumda iken kendini bu savaşın içinde bulmuştur. Yıllardır ardı ardına girilen savaşlarda iyice yıpranan ülkenin, yeni bir savaşa girmesi o dönemi yaşamış aydınlar tarafından intihar şeklinde yorumlanmıştır.

Birinci Dünya Savaşı öncesinde, bir yandan ordunun ıslahı ile uğraşırken, bir yandan varlığını devam ettirmek için dönemin idarecileri tarafından bir ittifak bloğuna dâhil edilen Osmanlı Devleti, dört yıl boyunca, pek çok cephede mücadele etmek zorunda kalmıştır. Almanya ile yapılan gizli ittifak antlaşmasının ardından seferberlik ilân edilmiş ve Enver Paşa, İstanbul'da bulunan Alman askerî heyeti ile vardığı mutabakat sonucu Almanya'dan satın alınarak Yavuz ve Midilli ismi verilen gemilere Karadeniz'e açılması için emir vermiştir. Aynı zamanda donanma komutanı olarak da atanan Alman Amiral Souchon Osmanlı donanmasını alarak 29-30 Ekim 1914'te Karadeniz'e çıkmış, Odesa ve Sivastopol gibi Rus limanlarını bombalamıştır. Bu olay üzerine de Osmanlı Devleti resmen Birinci Dünya Savaşı'na girmiştir.

Osmanlı Devleti bu savaş sırasında yaklaşık olarak iki milyonun üzerinde askeri cephele sevk etmiştir. Osmanlı ordusu, zor iklim şartları ve kıt imkânlar altında mücadele etmek durumunda kalmıştır. Galiçya, Sarıkamış, Süveyş, Sina-Filistin, Yemen ve Basra'da Osmanlı ordusunun verdiği muharebelerde askerlerimiz kahramanca ve büyük özverilerle çarpışıp, ellerinden geleni yapmıştır. İngiliz propagandası ile kışkırtılan bazı Arap aşiretleri de ayaklanarak, Osmanlı ordularına saldırılar düzenleyerek ağır kayıplar verdirmiştir. Böylece Orta Doğu bölgesi de Osmanlı Devleti'nin denetiminden çıkmıştır. Arap coğrafyasında, İngiliz ve Fransızların bağımsızlık vaatlerine rağmen, onların himayesinde manda devletler ortaya çıkmıştır.

Osmanlı Devleti'nin, Birinci Dünya Savaşı'nda mücadele ettiği cephele şunlardır:

1. Doğu Cephesi: Doğu Anadolu'da Ruslara karşı mücadele verildi.
2. Irak Cephesi: Basra ve Irak'ta İngilizlerle muharebeler yapıldı.
3. Sina-Filistin-Suriye Cephesi: İngilizler ve Arap aşiretleri ile mücadele edildi.
4. Hicaz-Yemen Cephesi: Yemen ve Hicaz'da İngiliz ve Arap aşiretleri ile mücadele edildi.

5. Avrupa Cepheleri (Galiçya-Romanya-Makedonya): Müttefiklere yardım amacıyla muharebeler yapıldı.
6. Çanakkale Cephesi: İtilaf devletlerine karşı muharebeler yapıldı.

Birinci Dünya Savaşı'ndaki cepheler içinde en önemlisi Çanakkale Cephesi'dir. Çanakkale Cephesi, diğerlerinden çok farklı gelişmelere tanıklık etmiştir. Bu cephede Osmanlı ordusu, devrin en güçlü donanmalarına ve ordularına karşı büyük bir mücadele vererek Çanakkale'den düşmanın geçmesine izin vermemiştir. Türk milletinin Çanakkale'de gerçekleştirdiği başarılar ve kazanılan zaferler, Türk ve dünya tarihinde çok büyük bir yer tutmaktadır.

Cepheler

Doğu Cephesi

Doğu Cephesi'ndeki savaşlar, Rusların 1 Kasım 1914'te saldırıya geçmeleriyle başlamıştır. Rusların bu saldırıları başarıyla durdurulduktan sonra, kesin sonuç almak amacıyla harekete geçilmiştir.

Doğu Cephesi'ndeki Makineli Tüfek Birliği-1915

Bizzat Başkomutan Vekili Enver Paşa'nın komuta ettiği, 22 Aralık 1914 - 15 Ocak 1915 tarihleri arasında cereyan eden Sarıkamış Muharebeleri'nde Türk Ordusunun uyguladığı plan, bir kolorduyla düşmanın cepheden tespitini, iki kolorduyla kuzey kanadından kuşatılarak düşman cephesinin 30-35 km kadar gerisindeki Sarıkamış'ın ele geçirilmesiyle büyük düşman kuvvetlerinin imhasını öngörüyordu.

Tamamen karlarla kaplı, çok yüksek dağlık ve yolsuz bir arazide o günün koşulları altında yapılan bu harekât çok zor idi. Özellikle 10'uncu Kolordu birlikleri, Allahuekber Dağları'nı aşarken çetin zorluklar ve kış şartları sebebiyle gerek personel gerekse mevcut silahlar yönünden büyük zayıflık vermiştir. Nitekim Türk kuvvetlerinin büyük bir bölümü soğuktan donarak şehit olmuştur. Sarıkamış'a girebilen kuvvetler de Ruslar tarafından geri atılmıştır. Bu başarısızlık karşısında Enver Paşa, 10 Ocak 1915'te 3'üncü Ordu Komutanlığını, Hafız Hakkı Paşa'ya devrederek İstanbul'a dönmüştür.

Rus Birliklerinin Doğudaki İlerleyişleri -1916

Rus ordusu aynı yılın ilkbaharında (Mayıs 1915) Malazgirt ve Van'ı ele geçirmiştir. Sarıkamış Harekatı ordunun bu cephedeki durumunu sarsmış, Karadeniz'deki Rus donanması, deniz ulaşımını engellediğinden Kafkas Cephesi'nin yeterince takviye edilmesi mümkün olmamıştır.

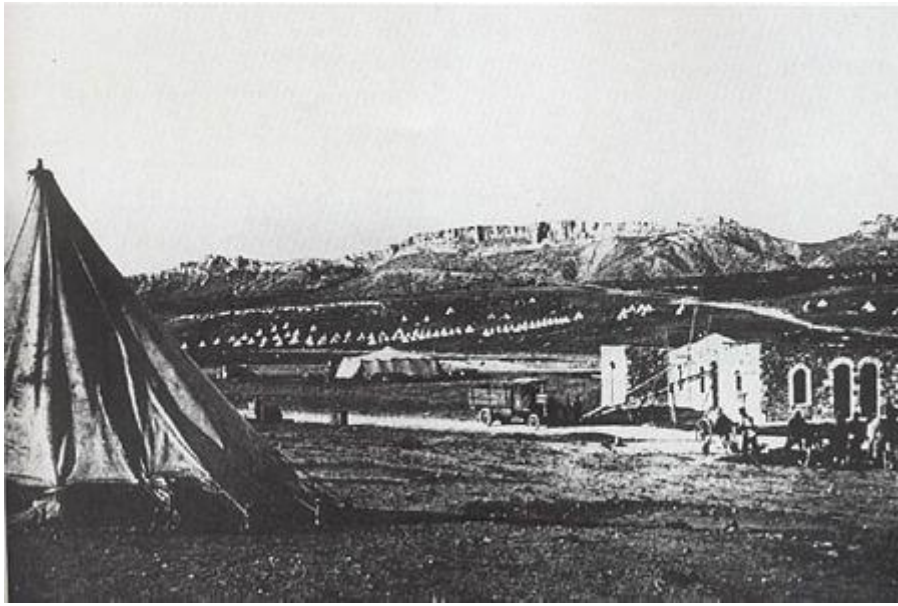
Ruslar, Ocak 1916'da tekrar saldırıya geçmişler, Batı cephelerinden ayırdıkları bir kolordu civarındaki kuvveti, denizden Doğu Karadeniz kıyılarına çıkarmışlardır. Karadeniz'deki limanlarımızda yeterli tahkimatın yapılmayışından yararlanmışlardır. Ruslar bu saldırıyla içte Muş, Erzurum ve Erzincan'ı, kıyı kesiminde de Trabzon'un batısındaki Harşit Çayı'na kadar olan toprakları işgal etmişlerdir.

Böylece Doğu Cephesi'nde savunma stratejisi yerine taarruz stratejisinin uygulanması başarılı olmamış, doğudaki Türk topraklarının geniş bir bölümünde iki yıl kadar sürecek olan Rus işgali başlamıştır. İşgal nedeniyle sadece Trabzon ve yöresinden yüz binlerce kişi göç etmek zorunda kalmıştır. Diğer yandan Mustafa Kemal Paşa komutasındaki 16'ncı Kolordu Birlikleri 6 Ağustos 1916'da Rusların 4'üncü Kolordusunu yenerek Muş'u, 8 Ağustos'ta da Bitlis'i kurtarmışlardır. 1917'de Rusya'da ihtilalin patlak vermesi üzerine Rusya savaştan çekilmiş, kendi iç meseleleri ile uğraşmaya başlamıştır. Rusların yerini alan Ermeni çetelerinin saldırıları karşısında Mart 1918'de Kâzım Karabekir Paşa komutasındaki Kafkas Kolorduları tarafından Erzincan ve Erzurum (12 Mart 1918) kurtarılmıştır. 3 Mart 1918 Brest-Litovsk Anlaşması ile Osmanlı Devleti doğuda Rus işgali altındaki bölgeleri kurtarmıştır. 93 Harbi'nden itibaren Rus işgalinde bulunan Kars, Ardahan ve Batum'u geri almakla kalmayıp, Kafkasya içlerine ilerleyerek geçici bir süre de olsa Bakü'yü alan Osmanlı ordusu Hazar Denizi kıyılarına ulaşmıştır. Bölgede yeterli alt yapının olmayışı (ikmal ve ulaşım) bu cephede büyük sıkıntıların yaşanmasına neden olmuştur.

Irak Cephesi

İngilizlerin daha savaş başlamadan asker yığmaya başladığı cephe, Hint deniz yolunun güvenliğini sağlama ve petrol potansiyeli bakımlarından önemlidir. İngilizler buradan hareketle, müttefikleri Rusya ile birleşme ümidi taşımışlardır. Bölgede daha ziyade Arap kabilelerine güvenilerek az sayıda Türk askeri bulundurulmuştur. Ancak İngilizler de bazı Arap aşiretleri ile Osmanlı Devleti'ne karşı faaliyet için anlaşmışlardır. 22 Kasım 1914'te Basra'yı aldıktan sonra ileri harekate geçerek 23 Kasım'da Kurna'ya girmiş, 9 Aralık'ta hakimiyetini sağlamış İngilizlere karşı, Türk komuta kademesinin bölgeyle ilgili yeterli teknik dokümana sahip olmaması bir zafiyet yaratmıştır. Burada Yarbey Süleyman Askerî Bey, ön plana çıkıp mahalli gönüllü kuvvetlerle bir netice almaya çalışmıştır. İngilizlere karşı başlangıçta mevzii başarıları kazanan Osmanlı kuvvetleri 14 Nisan'dan başlamak üzere arka arkaya yenilgiler almıştır. İngilizler, 21 Mayıs'ta Amara, 25 Temmuz'da Nasriye ve 28 Eylül'de Kut'ül-Ammare'yi almışlardır. 22 Kasım'da Selman-ı Pâk Muharebeleri'nde büyük bir başarı gösteren Osmanlı kuvvetleri Kut'ül-Ammare'de İngiliz kuvvetlerini kuşatmışlardır.

Kut'ül-Ammare'deki Türk Ordugâhı-1915

Eylül 1915'te Kut'ül-Ammare'ye yerleşmiş olan İngiliz kuvvetleri, 29 Nisan 1916'da komutanları General Townshend ile birlikte esir alınmıştır. Ancak bu gelişmelere rağmen Bağdat üzerine yürümek için sürekli asker ve mühimmat yığmak ile meşgul olan İngilizler Şattü'l Arab'ı kullanarak 13 Aralık 1916'da ileri harekate başlamışlardır. 11 Mart 1917'de Bağdat'ı ele geçirmek suretiyle de cephenin en etkili sonucunu almışlardır. 1917 yılı içerisinde başka ciddi saldırıda bulunmayan İngilizler, 30 Ekim 1918'de mütarekenin imzalanmasından sonra 3 Kasım'da Musul'u işgal etmişlerdir.

Kafkaslar'da soğuk altında yaşamını kaybeden Türk askeri, Irak Cephesi'nde sıcak ve koleradan dolayı kayıplar vermiştir. İlaç ve cephane eksikliği kuvvetlerin azmini kırarken İngilizlerin bağımsızlık vaatlerine ve altınlarına kanan pek çok Arap kabilelerinin hesapta olmayan saf değiştirmeleri cephenin kaderini tayin eden faktörlerden biri olmuştur.

Kut'ül-Ammare'de esir alınan İngiliz birlikleri içindeki Hintli askerler cephe gerisine gönderiliyorken-1916

Çanakkale Cephesi

Birinci Dünya Savaşı'nda; Osmanlı Devleti'nin, Çanakkale Boğazı'nı ele geçirmeye ve İstanbul'u işgal etmeye yönelik İngiliz-Fransız ortak harekâtına karşı yürüttüğü Çanakkale Muharebeleri, dünya tarihinde ender rastlanan deniz ve kara savaşlarından biridir. Siyasi açıdan, birçok emelin, ihtirasın, idealin düğümlendiği; askerî açıdan, insan gücünün, azminin, inancının yanı sıra, alet, edevat ve teçhizatının yeterince denge kuramadığı; vatanını savunanlarla istilaya gelenlerin çarpıştığı; yarım milyonun üzerinde insan zayıyatının olduğu ve sonuçları itibariyle de, geçmişte olduğu gibi, bir çok yanlış hesabın suya düştüğü bir savaştır.

Gelibolu, Çanakkale-1915

İtilaf devletlerinin deniz harekâtı 19 Şubat 1915'te başlamıştır. 17 Mart 1915'e kadar düşman gemileri Türk tabyalarını top ateşine tutmuş, mayın tarama gemileri olabildiğince yol açmıştır. Boğazları zorlayarak geçebileceklerine inanan düşman kuvvetlerinin, kararlı ve dirençli bir karşılık almaları bu hareketin kolay olmadığını göstermiştir. Bir ay boyunca yapılan binlerce mermi atışının ardından çok da büyük bir gelişme elde edilememiştir. Hava şartlarının düzelmesi ile birlikte yeni saldırılar düzenlenmiş, yine sonuç alınamayınca düşman gemilerine komuta eden Amiral Sackville Carden görevden alınmıştır. Yerine 17 Mart 1915 günü Amiral John Michael de Robeck atanmıştır. Yeni komutan, 18 Mart 1915 günü donanmayla Boğaz'a saldıracığını, yakında İstanbul'da olacağını Londra'ya bildirmiştir. İtilaf devletlerinin deniz harekâtı ile başlayan taarruzları karşısında Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanı Cevat (Çobanlı) Paşa, 8 Mart sabah saat 05.00'ten itibaren Erenköy Koyu'na mayın hattı döşenmesi emrini vermiştir. Aldığı emir gereği Binbaşı Nazmi Bey, Nusret Mayın gemisi ile o gece yirmi altı mayını Erenköy Koyu'na on birinci hat olarak döşemiştir. Boğaz'daki mayın sayısı on bir hat olarak 400'ü aşmıştır. Nitekim alınan bu tedbirler 18 Mart 1915'te başlayacak harekatta kendini göstermiştir. 18 Mart 1915'te İngiliz ve Fransızlara ait savaş gemileri Amiral John Michael de Robeck komutasında iki hat hâlinde Boğaz'ı geçmek için harekete geçmiştir. Nusret mayın gemisinin döktüğü mayınlardan habersiz olan gemiler, Türk tabyalarının etkili atışları ve mayınlar nedeni ile yara almaya başlamışlardır. Türk savunmasının büyük direnişiyle, akşama doğru müttefik donanması boğazı geçemeyeceğini anlayarak geri dönmek zorunda kalmıştır.

Gelibolu, Çanakkale-1915

İtilaf devletleri, Çanakkale Boğazı'nı denizden aşmayı başaramayınca, bu kez hedefine kara yoluyla ulaşmayı denemiştir. İtilaf devletlerinin planına göre; Kuzey Çıkarma Grubu'nu oluşturan Anzak (ANZAC=Australia And New Zealand Army Corps = Avustralya ve Yeni Zelanda Kolordusu) Kolordusu kuzeyde Kabatepe bölgesine, Güney Çıkarma Grubu ise Seddülbahir bölgesine çıkarılacaktı. Planlar, asıl taarruz güneyde olacak şekilde hazırlanmıştı. Türk savunmasının güney kanadını tespit maksadı ile bir Fransız tugayı Kumkale bölgesine çıkarma yapacaktı. İtilaf devletlerinin planı Gelibolu müstahkem mevkiine kısa sürede el koyarak, donanmayı savunmasız bir boğazdan geçirme ve İstanbul'a ulaşma düşüncesine dayanıyordu. 26 Mart 1915'te kurulan 5'inci Ordu'ya komutan olarak atanan general Liman von Sanders, Türk savunmasının esasını teşkil eden "düşmanın çıkmasına izin vermeden imhasını sağlama" şeklindeki ana fikri terk ederek, "kıyılarda nispeten zayıf kuvvetlerle düşmanı karşılama, derinlikte güçlü ihtiyatlarla imha" ana fikrini benimsemişti. Böylece düşmanın, 25 Nisan 1915'te giriştiği çıkarma hareketiyle kara muharebeleri başlamıştır. İtilaf kuvvetleri, sekiz ayı aşkın bir süre, devam eden kara muharebelerinde de başarılı olamamışlardır. Bu kez Mehmetçiğin azmi ve genç bir komutanın askeri dehasının yarattığı strateji ile karşılaşmıştır.

Gelibolu, Çanakkale-1915

Churchill'in "kaderin adamı" olarak nitelendirdiği 19'uncu Tümen Komutanı Mustafa Kemal aynı gün, kolordu ve ordu komutanlarının emirlerini beklemeden 57'nci Alayı ileri sürerek Conkbayırı ve Kocaçimen tepelerine yaklaşmakta olan Anzak Kolordusunu geriye sürmüştür. Kolordunun ele geçirdiği bütün önemli noktaları geri almıştır. İngiliz Harp Tarihi'ni kaleme alan General Aspinall Oglender, Mustafa Kemal'in bu girişimini şu sözlerle anlatmaktadır: "19'uncu Tümen Komutanı Yarbay Mustafa Kemal'in 25 Nisan 1915'te Arıburnu bölgesindeki durumu derhâl kavramış olması ve inisiyatifini kullanarak 57'nci Alayla yapmış olduğu taarruz, Çanakkale Savaşı'nın sonucunu tayin etmiştir. Bir tümen komutanının kendi inisiyatifi ile giriştiği hareketler sonucu, bir savaşın ve hatta bir ulusun kaderini değiştirecek büyüklükte bir zafer kazandığı, tarihte pek az görülür." Ağustos ayına gelindiğinde İtilaf devletleri ikinci bir taarruz dalgası ile Conkbayırı-Kocaçimentepe hattını ele geçirmek istemiştir. Bunun üzerine Anafartalar Grup Komutanlığı görevi ile bu bölgedeki tüm birliklerin komutasını üzerine alan Albay Mustafa Kemal düşman taarruzuna karşı koymaya başlamıştır. 9 Ağustos 1915'te Kocaçimentepe, Conkbayırı, Kanlısirt bölgelerinde çok şiddetli çarpışmalar yaşanmış ve bu çarpışmalar sonucunda Birinci Anafartalar Zaferi kazanılmıştır. 10 Ağustos 1915'teki Conkbayırı taarruzunda bir şarapnel parçası Mustafa Kemal'in göğsünün sağ tarafına çarparak cebindeki saati parçalamış ve göğsünde bir kan lekesi bırakmıştır. Çanakkale Cephesi'ndeki kara muharebeleri İngilizlerin 19/20 Aralık 1915 gecesi Arıburnu ve Anafartalar, 8/9 Ocak gecesi de Seddülbahir bölgelerini boşaltmalarıyla son bulmuştur.

Çanakkale Muharebeleri'nin Türk Tarihindeki Yeri ve Önemi

Deniz ve kara muharebelerinden oluşan Çanakkale Muharebeleri sonuçları ve bugüne dek ulaşan etkileri açısından, Türk tarihinde çok önemli bir yere sahiptir. Bu sonuç ve etkileri şu başlıklar altında toplayabiliriz:

Ağır sonuçları olan Balkan Savaşları'ndan yeni çıkmış ülke, 1915'te Çanakkale'de bir kahramanlık destanı sergilemiştir. Çanakkale'de Mehmetçiğin gerçekleştirdiği başarılar, ulusun moralini güçlendirmiş ve koşullar ne denli olumsuz olursa olsun, başarılı olunabileceği yolunda inanç ve güven tazelemesine yol açmıştır. Bu yönüyle Çanakkale, modern Türk milliyetçiliğinin gelişmesinde çok önemli bir dönemeç teşkil etmiştir. O dönemin yayınları incelendiğinde, millî duyguların nasıl güçlenip coştugu açıkça görülebilmektedir

Çanakkale aynı zamanda, Mustafa Kemal'in, Türk tarihinde ilk kez doğduğu ve parladığı yerdir. Ulus onu ilk kez Arıburnu, Conkbayırı ve Anafartalar'da üstün bir komutan, mucizeler yaratan bir lider olarak tanımıştır. Aynı şekilde Mustafa Kemal de orada, kahraman Türk askerini çok yakından tanımış ve onunla neler başarabileceğini görmüştür. Bu karşılıklı tanıma ve güvenme, 1919-1922 arası gerçekleşen, Millî Mücadele'nin çok önemli bir temel taşı oluşturmuştur.

Orada kaybettiğimiz Harbiyeli, Mülkiyeli, Tıbbiyeli ya da Sultanili, yetişmiş aydının eksikliği, hep duyulmuştur. Özellikle 1923-1938 arası gerçekleştireceğimiz ATATÜRK önderliğindeki devrimler sırasında, yetişmiş insan ve aydın eksikliği her alanda hissedilmiştir.

Çanakkale kara muharebeleri süresince Türk askerinin sergilediği mertlik, dürüstlük ve yardımseverlik gibi bilinen insanî özellikleri, onun bir kez daha düşmanlarınca takdir edilip övülmesine neden olmuştur. Yaralı Anzak askerlerine su verip, yarasını sarması, zehirli gaz kullanılmaması ve savaş kurallarına titizlikle uyulması, Türklerle, Avustralyalı ve Yeni Zelâandalılar arasında ilginç bir dostluk oluşmasına yol açmıştır.

Galiçya Cephesi

Başkomutan Vekili Enver Paşa Budapeşte'de-1916

Birinci Dünya Savaşı sırasında, Avusturya-Macaristan'ın bir eyaleti olan Galiçya'ya gönderilen 15'inci Türk Kolordusu, ilk defa yurt dışında, müttefik devletlerin komutanları emrinde savaş görevi yapan birlik olması bakımından ayrı bir önem taşımaktadır.

Birinci Dünya Savaşı'nın çıkışından yaklaşık iki yıl sonra Ruslar, Brossilov taarruzuyla (4 Haziran 1916) Avusturya-Macaristan ordusuna ağır bir darbe indirmiş ve 100.000'den fazla esir almıştır. Bu gelişme üzerine Almanlar, mevcut kuvvetlerinin yanı sıra Osmanlı Devleti'nden de kuvvet talebinde bulunmuş; Osmanlı Devleti de Çanakkale Boğazı'nı savunmakla görevli 19 ve 20'nci Tümenlerden oluşan 15 nci Kolordu'yu, 23 Temmuz-11 Ağustos 1916 tarihleri arasında Galiçya'ya hareket ettirmiştir.

18 Mart 1916'da 15'inci Kolordu Komutanı olarak Kur.Alb. Yakup Şevki (Subaşı) Bey, 18 Kasım 1916'da ise Cevat (Çobanlı) Paşa görev yapmıştır.

15'inci Kolordu, 22 Ağustostan itibaren Alman Güney Ordusu'nun savunma cephesinde Alman Hofmann Kolordusu'yla 1'inci Bavyera İhtiyat Tümeni arasında 20 km.lik bir cephenin savunma sorumluluğunu üzerine almıştır.

Galiçya Cephesi'ndeki Türk Subayları-1916

31 Ağustos'ta Alman Güney Ordusuna Rus birliklerinin taarruzu başlamıştır. Türk birlikleri bu mevzide başarılı savunma yapmalarına rağmen Güney Ordusu'ndan aldığı emirle, 6 Eylül günü geri çekilmiş, 20'nci Tümen büyük zayıat vermiştir.

16-17 Eylül muharebelerinde; dört tümenle ve her seferinde taze birliklerle taarruz eden Rus birlikleri zayıat vererek geri çekilmiş, 15'inci Kolordu da önemli zayıat vermesine rağmen Zlotalipa ve Narajovka vadileri arasındaki mevzileri, kahramanca savunup ordu cephesinin yarılmasını önlemiştir.

24 Eylül günü, Rus kuvvetlerinin 421 Rakımlı tepenin doğu eteklerindeki birinci hat siperlerini ele geçirmesine rağmen Türk birlikleri tarafından yapılan karşı taarruzla Rus alayları adeta erimiş, mevziiler geri alınmıştır.

Ruslar, Ekim, Kasım ve Aralık aylarında taarruzlarını tekrarlamışlar ancak başarı elde edememişlerdir. 1917 Bolşevik İhtilali ile Rus ordusu muharebe gücünü yitirmeye başlamıştır.

19'uncu Tümen Haziran 1917'de, 20'nci Tümen ise 11 Eylül 1917'de İstanbul'a dönmüştür. 15'inci Kolordu'nun tamamen dönmesinden sonra Galiçya harekâtı devam etmiştir.

Romanya Cephesi

Romanya, 17 Ağustos 1916'da bir antlaşma imzalayarak İtilaf Devletleri'nin yanında savaşa girmiş ve 27 Ağustos'ta Avusturya'ya saldırmıştır. Bunun üzerine İttifak Devletleri Romanya'ya savaş açmıştır. Alman Başkomutanlığında yapılan toplantıdan sonra 23 Tümenlik bir kuvvetle İttifak Devletleri Romanya'ya taarruz etmiştir. Bu kuvvet içinde Türklerin 6'ncı Kolordu'ya mensup 15, 25 ve 26'ncı Tümenleri bulunuyordu. General von Mackensen'in komutasındaki müttefik ordu, 1917 Ocak ayının ilk haftasına kadar bütün Romanya'yı ele geçirmiştir. Türk tümenleri bu harekatta büyük başarı göstermiştir. 6'ncı Kolordunun 26'ncı Tümeni 1917 yılı ortalarında Filistin'e kaydırılmış, 25'inci Tümen Aralık 1917'de İstanbul'a dönmüş, 15'inci Tümen ise Haziran 1918'de Köstence'den vapurla Batum'a taşınmıştır.

Makedonya Cephesi

Sırbistan'ın İttifak devletlerince işgali tehlikesi belirince bir Fransız tümeni Çanakkale'den getirilerek, 5 Ekim 1915'de Selanik'te karaya çıkarılmıştır. Bir İngiliz tümeniyle bir Fransız tugayı da daha sonra bu birliğe katılmıştır. Böylece Makedonya Cephesi açılmıştır. Osmanlı Devleti'nin 20'nci Kolordusu (50'inci ve 46'ncı Tümen) ile birtakım Alman ve Bulgar birlikleri İngiliz ve Fransızların karşısında yer almıştır. Eylül 1916'da İtilaf devletlerinin Makedonya Cephesi'ndeki kuvveti 15 tümene çıkmıştır. Cephedeki küçük taarruzların yanında en önemli olay, 11 Aralık 1916'da Manastır'ın İtilaf devletlerinin eline geçmesidir. 1917 yılı küçük muharebelerle geçmiş, Türk kuvvetleri Kavala-Serez hattında savaşmıştır. 20'nci Kolordu (50'nci Tümen hariç) Nisan 1917'de 50'nci Tümen ise Haziran 1917'de yurda dönmüştür. 27 Haziran 1917'de Yunanistan İtilaf devletleri safında savaşa girmiştir. 29 Mayıs 1918'de İngiliz, Fransız, Yunan ve Sırp kuvvetleri büyük bir taarruz başlatmıştır. Bu taarruz neticesinde Bulgar ordusu yenilmiştir. 29 Eylül 1918'de Bulgaristan mütareke imzalayıp savaştan çekilerek, topraklarından İtilaf güçlerinin geçmesine izin vermiştir. İtilaf devletleri üç koldan Balkanlar'da ilerlemeye başlamışlardır. Bu kollardan biri İstanbul'u hedef almıştır. 30 Ekim 1918'de Osmanlı Devleti Mondros Mütarekesini imzalamak zorunda kalarak savaştan çekilmiştir.

Hicaz-Asir-Yemen Cephesi

Hicaz Kuvve-i Seferiye Komutanı Fahrettin (Türkan) Paşa ve Emir Ali Haydar Türk-Arap Birliğini Denetliyor, Medine-1917

Birinci Dünya Savaşı'nda Türk halkının vicdanında en derin etkileri yaratan cephelerden birisi de Hicaz-Asir-Yemen Cephesi'dir. İngilizler, 1880'lerden itibaren, halifeliğin Arapların hakkı olduğunu ve onların Osmanlı'dan ayrı kendi himayesinde kurulacak devletlerini destekleyeceklerini telkin etmişlerdir. Bu propagandaların yanı sıra bilhassa XX. yüzyıl başlarında Trablusgarp ve Balkan Savaşları'na maruz kalması, Arap coğrafyasında hareketlenmelere neden olmuştur. Bu yüzden bu cephedeki mücadeleler, İngilizlerin kışkırttığı asi kabile şeflerine ve Mekke Şerifi'ne karşı yapılan muharebelerden oluşmaktadır.

Osmanlı yönetiminin ilan ettiği "cihad" büyük ümitler beslenmesine rağmen ancak İbn-i Reşid (Şammar), Yemen'de Seyyid Yahya ve Libya'da Sunusiler arasında ilgi görmüştür. Ancak öteden beri Osmanlı Devleti'ne karşı olumsuz tutumlarıyla tanınan Şerif Hüseyin (Hicaz), Seyyid İdris (Asir), İbn Suud (Şammar) kendilerini çeşitli vesilelerle İngilizlerle birlikte hareket etmeye hazırlamışlardır.

Mekke Şerifi Hüseyin savaş başladığında Osmanlı Devleti'ne bağlı kalacağını belirtmiş olmasına rağmen, 10 Temmuz 1916 tarihli bildiri ile Osmanlı Devleti'ne isyan etmiştir. Bu sırada bölgede toplam dört Osmanlı Tümeni (Hicaz'da 22. Piyade, Asir'de 21'inci Piyade, San'a da 40'inci Piyade, Yemen'de 39'uncu Piyade Tümenleri ile 7'nci Kolordu Karargâhı ve Medine'de Muhafız Komutanlığı) vardır. Şerif Hüseyin'in daha önce Medine, Cidde, Mekke ve Taife saldırılarda bulunmasıyla yaratılan fiilî savaş durumu (9-12 Haziran 1916) karşısında Temmuz sonu ve Ağustos ortalarına kadar alınan tedbirler başarılı olmuştur. Ancak Şerif Hüseyin Güney Hicaz'da yardımsız kalan Cidde'yi 16 Haziran, Mekke'yi 9 Temmuz ve Taif'i de 22 Eylül 1916'de ele geçirmiştir. Bu başarıda önemli ölçüde İngiliz desteği bulunmaktadır.

İngilizler bölgedeki Türk varlığının tek ulaşım vasıtası olan Hicaz demiryolunu kesmek amacıyla Fransızlarla birlikte Araplara destek vermişlerdir. İngiliz donanmasının 23 Ocak 1917'de başlattığı bombardıman sonucu, 26 Ocak 1917'de Vech liman şehri, 6 Temmuz 1917'de Akabe üssü Arapların kontrolüne geçmiştir. Bilhassa meşhur İngiliz ajanı Lawrence'in yönetiminde Maan-Medine demiryoluna yapılan saldırılar, Hicaz Kuvve-i Seferiye Komutanı Fahreddin (Türkkan) Paşa'nın, muhteşem Medine müdafaasını çöktürmeye

kafi gelmemiştir. İngilizlerin Nablus yarmasından sonra Filistin Cephesi'ndeki Türk Kuvvetlerinin Halep bölgesine çekilmek zorunda kalması üzerine Medine'de mahsur kalan Türk birlikleriyle irtibatı kesilen Fahrettin Paşa 13 Ocak 1919'a kadar direnmiş ancak bu tarihte mütarekeyi tebliğ eden heyetin gelmesiyle Medine'yi teslim ederek esir düşmüştür. Fahrettin Paşa, Medine müdafaası sebebiyle "Çöl Kaplanı" olarak anılmış, Mondros Mütarekesi gereğince bölge tamamen boşaltılarak Türk askerleri çekilmiştir.

Sina-Filistin-Suriye Cephesi

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin savaştığı cephelerden biri de Sina-Filistin-Suriye Cephesi'dir. Buradaki askerî hareketler; Birinci Kanal Seferi (28 Ocak-3 Şubat 1915), İkinci Kanal Seferi (27 Temmuz- 5 Ağustos 1916) ve Osmanlı ordusuna karşı gerçekleştirilen İngiliz genel karşı taarruzundan (31 Ekim 1917-30 Ekim 1918) meydana gelmektedir.

Alman Başkomutanlığı, Süveyş Kanalı'nı ele geçirerek İngiltere'nin Hindistan ile irtibatını kesmek ve böylece İngilizlerin, Hindistan'dan getirecekleri askerlerle Avrupa cephesini takviye etmelerine engel olmak amacındaydı. Enver Paşa da Mısır'ı tekrar etki altına almak suretiyle Müslüman dünyasındaki saygınlıklarını artıracaklarını umuyordu.

Kanal harekâtı için Suriye'de bulunan 4'üncü Ordu görevlendirilmiş, komutanlığına Bahriye Nazırı Cemal Paşa atanarak, 6 Aralık 1914'te göreve başlamak için Şam'a gitmiştir. Başarısızlıkla sonuçlanan Birinci Kanal Seferi'nde 4'üncü Ordu birlikleri Sina Çölü'nü boşaltarak Gazze-Birüssebi-Maan hattına çekilmiştir. Kanal'a ikinci kez yapılan Türk taarruz girişimi de başarısızlıkla sonuçlanmış, 14 Ağustos 1916'da Türk birlikleri el-Ariş'te toplanmıştır. Tüm bu gelişmeler, İngilizleri, Kanal'ın doğusuna geçerek Sina-Filistin'i ele geçirmeye hatta bütün Suriye'yi işgal etmeye yöneltmiştir.

22 Aralık 1916'da başlayan genel karşı taarruz ile İngilizler, el-Ariş'i ele geçirmiş, Türk birlikleri ise Gazze-Şeria-Birüssebi hattında savunma için Sina Çölü'nden tamamen çekilmiştir. Bu mevzi karşı İngilizler taarruza geçmiş, Birinci Gazze (26 Mart 1917) Muharebesi'nde Türklerin direnişleri karşısında çok ağır kayıplar vererek geri çekilmişlerdir. İkinci Gazze Muharebesi (19 Nisan 1917)'nde İngilizler, donanmanın da desteğinde ve daha geniş bir cepheyle taarruzlarını yinelemişlerse de başarı sağlayamayarak geri çekilmişlerdir.

Gazze muharebelerinden kısa bir süre önce Bağdat'ın İngilizler tarafından işgali (11 Mart 1917), İngilizlerin etkilerini artırmalarını sağlamış, Arap ülkelerinde ise Türklere olan güveni azaltmış ve Arap ayaklanmaları baş göstermiştir.

31 Ekim 1917'de İngilizler Gazze-Birüssebi hattına taarruza geçmiş, Üçüncü Gazze Muharebesi olarak anılan bu muharebede Türk mevzileri yarılmıştır (7 Kasım 1917). Türk birlikleri Kudüs-Yafa hattına çekildiyse de İngiliz taarruzlarını durdurmak mümkün olmamıştır. 9 Aralık 1917'de Kudüs düşmüş, Türk birlikleri Kudüs'ün kuzeyine çekilmek zorunda kalmıştır. Bunun üzerine Yıldırım Ordular Grubu Komutanı General Falkenhayn görevden alınarak yerine Liman von Sanders atanmış ve Türk kuvvetleri yeniden teşkilatlandırılmıştır. Yafa ile Lut Gölü arasındaki mevzide kuvvetler tertiplenmiştir.

19 Eylül 1918'de taarruza geçen İngilizler, Nablus Meydan Muharebesi'nde bu cepheyi yarmış, 20 Eylülde İngiliz Süvarisi Nasıra'daki Yıldırım Orduları Grubu karargâhına kadar girmiştir. 21 Eylül'de Ordular Grubu Komutanı Der'a'ya çekilme kararı vermiştir.

7'nci Ordu Komutanı Mustafa Kemal Paşa, düşman süvarisini Bisan'da durdurmayı başarmış, böylece Türk kuvvetlerinin Şeria Nehri doğusuna geçişini güvence altına almıştır. 1 Ekim'de Şam'ın düşmesi ile beraber Liman von Sanders komutayı Mustafa Kemal Paşa'ya bırakarak karargâhıyla Adana'ya çekilmiş; 25 Ekimde Halep, İngiliz ve Arap kuvvetlerinin eline

geçmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın, emrindeki kuvvetlerle İskenderun-Cerablus mevzisinde (Bu hat Türk İstiklal Harbi sırasında millî sınır olarak kabul edilmiştir) İngiliz taarruzlarını durdurmaya çalıştığı günlerde Mondros Mütarekesi imzalanmıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nın Osmanlı Devleti Açısından Sonuçları

Birinci Dünya Savaşı; Almanya, Avusturya - Macaristan, Bulgaristan ve Osmanlı Devleti'nin içinde yer aldığı İttifak devletlerinin yenilgiyi kabul etmesiyle sonuçlanmıştır. Savaşın yol açtığı acılar galip olsun, mağlûp olsun katılan tüm devletleri olumsuz olarak etkilemiştir.

Osmanlı Devleti, 30 Ekim 1918'de İtilaf devletleri ile Mondros Ateşkes Anlaşması'nı imzalamıştır. Yabancı devletler, bu anlaşma şartlarına dayanarak, ülkenin bir çok yerini işgale başlamışlardır. Osmanlı ordusu dağıtılmış, bütün silah ve cephane galip devletlerin emrine verilmiştir. Osmanlı Devleti'nin toprakları, İngiltere, Fransa ve İtalya arasında paylaşılmaya başlanmıştır.

Çanakkale ve İstanbul Boğazı da yabancı devletlerin kontrolüne girmiştir. Bu arada Yunanistan da, İngiltere'nin destek ve iş birliği ile İzmir ve yöresini işgal etmek için hazırlanıyordu.

Devletin bu dönemde içinde bulunduğu iktisadi, sosyal ve siyasal koşullar, son derece olumsuzdu. Yüzyıllardır süren ve yabancı devletlere ticari, iktisadi ve hukuki alanlarda ayrıcalık tanıyan kapitülasyon antlaşmaları ülke ve toplumu olumsuz etkilemişti. Her geçen gün daha da fakirleşen halk bitkindi. Savaşın ardından gelen büyük göçler sosyal dengeleri alt üst etmiş, halk günlük yaşamını sürdürebilmek için büyük bir mücadele içine girmiştir.

Mondros Ateşkes Anlaşması imzalanacağı dönemde Mustafa Kemal Paşa Suriye Cephesi'nde, İngilizlere karşı savaşıyordu. Mustafa Kemal Paşa, 10 Kasım 1918'de Adana'dan hareket etmiş ve 13 Kasım 1918 Çarşamba günü İstanbul'a gelmiştir. Aynı gün İtilaf devletleri donanması da İstanbul'a girerek Boğaz'a gemilerini demirlemiştir.

Mustafa Kemal, ülkenin bulunduğu durumdan ve yakında olacak gelişmelerden ziyadesiyle endişe ediyordu. Ulusun karşı karşıya bulunduğu tehlikeleri yakın çevresiyle paylaşıyor, mücadele edilmesi ve direniş gösterilmesi gerektiğini anlatıyordu.

O, savaş meydanlarından çok iyi tanıyıp güvendiği Türk askeri ve ulusu ile en zor koşulların bile üstesinden gelinebileceğine inanıyordu.

Mondros Ateşkes Anlaşması

Dört yıl süren uzun ve yorucu bir savaş sonunda ateşkes anlaşmasını görüşmek üzere Osmanlı Devleti adına Bahriye Nazırı Rauf (Orbay) Bey, Reşat Hikmet ve Sadullah Beyler'den oluşan heyet görevlendirilmiştir. Heyet, 26 Ekim 1918'de Limni Adası'nın Mondros Limanı'na gelerek 27 Ekim'de İngilizlerin Agamemnon zırhlısında, İngiltere Hükûmeti tarafından ateşkes imzalamaya yetkili kılınan Amiral Caltrophe ile görüşmelere başlamıştır. 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Ateşkes Anlaşması imzalanmıştır. İtilaf devletleri adına İngiltere bu anlaşmaya imza koymuştur.

Mondros Ateşkes Anlaşması'nın Maddeleri

Son derece ağır şartlar içeren Mondros Ateşkes Anlaşması ile Osmanlı Devleti'nin egemenlik hakları tamamen ortadan kaldırılıyor, Devlet; siyasi, askeri, hukuki ve ekonomik olarak tam anlamıyla İtilaf devletlerinin vesayeti altına giriyordu. Ordu terhis ediliyor, silah ve mühimmat başta olmak üzere bütün askerî malzeme teslim ediliyordu. Bütün ulaşım hatları, demir yolları, boğazlar, limanlar, posta ve telgraf haberleşme sistemi, yer altı ve yer üstü ekonomik kaynaklar İtilaf devletlerine teslim ediliyor, özellikle 7'nci madde hükümleri doğrultusunda ülkenin herhangi bir bölgesinin kolayca işgal edilebilmesinin yolu açılıyordu.

Ateşkes Anlaşması metninde yer alan hükümleri sıralamak gerekirse ağırlıklı olarak askerî hükümler yer alıyordu. Özetle:

1. Çanakkale ve İstanbul Boğazları açılacak ve buralardaki istihkamlar İtilaf devletleri tarafından işgal edilecektir.
2. Sınırların korunması ve iç güvenliğin sağlanması dışında, Osmanlı ordusu derhal terhis olunacak ve orduya ait taşıt, silah, araç ve gereç İtilaf devletlerine teslim edilecektir.
3. Donanma teslim olacak ve İtilaf devletlerinin gösterecekleri limanlar da göz altında bulundurulacaktır.
4. Toros tünelleri İtilaf devletlerince işgal olunacaktır.
5. Hükûmet haberleşmesi dışında bütün telsiz, telgraf ve kabloların denetimi ile demir yollarının kontrolü İtilaf devletlerince yapılacaktır.
6. Doğudaki altı ilde (vilayet-i sitte) (Erzurum, Van, Elazığ, Diyarbakır, Sivas, Bitlis) bir karışıklık olursa, bu vilayetlerin her hangi bir kısmını İtilaf devletleri işgal hakkına sahip olacaklardı.
7. İtilaf devletleri kendi güvenliklerini tehdit edecek bir durumun ortaya çıkması hâlinde buralardaki stratejik noktaları işgal edebileceklerdi.

Nitekim Osmanlı heyeti, Mondros Ateşkes Anlaşması'nı imza ederken, Boğazlar hariç olmak üzere, Osmanlı topraklarının işgal edilmeyeceğine ve ateşkesin imza tarihindeki ileri hatlarımızın "mütareke hattı (yani ülke sınırı)" olarak kabul edileceğini ümit ediyordu. Diğer taraftan ateşkesi, iki ordu arasındaki çatışma ve düşmanlıklara son veren bir mukavele sayıyordu. Ateşkes anlaşmasını imzalayan Osmanlı heyetinin yorumlarına göre İstanbul, İzmir, Musul, İskenderun, Adana, Antep, Maraş ve Urfa'nın işgalleri asla düşünülemezdi. Batum, Kars, Ardahan'ın boşaltılabilmesi ise kayıt ve şarta bağlanmıştı. Osmanlı idarecilerindeki bu inanç ve kanaate rağmen, İtilaf devletleri, ateşkes anlaşmasını -özellikle yedinci madde- gerekçe göstererek 1 Kasım 1918'den itibaren Musul, İskenderun ile İstanbul ve Çanakkale Boğazları ve daha sonra Trakya ve Anadolu'nun çeşitli bölgelerini işgal ettiler. 13 Kasım 1918'de müttefik donanması İstanbul önlerine demirledi.

Mondros Ateşkes Anlaşması'nın Uygulamaya Konulması

Mondros Ateşkes Anlaşması'nın 7'nci maddesi İtilaf devletlerine istedikleri bölgeleri işgal etme hakkını tanıyan hükümleri içinde barındırıyordu. Bu maddeye dayanarak işgalci devletler istedikleri stratejik noktaları ele geçirebileceklerdi. Ateşkes anlaşmasının Türkçe metninde olmamasına rağmen, İngilizce metninde doğudaki altı il için Ermeni vilayetleri diye bahsedilmesi ise son derece düşündürücü idi.

Mondros Ateşkes Anlaşması'nın imzalanmasının ardından, Osmanlı Devleti, ordu komutanlıklarını kaldırdığını, askeri terhis edeceğini, ordunun bütün silâh ve teçhizatını teslim edeceğini taahhüt etti. Elde sadece 50.000 kişilik bir jandarma kuvveti bırakılacaktı. Ateşkes anlaşmasının uygulamaya konulması için 31 Ekim 1918 tarihinde bütün ordu komutanlıkları ile vilayetlere yazılar yazıldı. Mustafa Kemal Paşa başta olmak üzere bir kısım komutanlar ateşkesin bu ağır hükümlerini uygulamak istemediler. Ateşkes anlaşmasına gösterilen tepkiler, ordu komutanlıklarının tamamen ortadan kaldırılmasına neden olduğu gibi onların merkeze İstanbul'a çağırılmasıyla sonuçlandı.

O dönemle ilgili yazılan eserlere bakıldığında İstanbul'da görünen manzara ise şöyledir: "...Çileli savaş yılları İstanbul'u yiyip bitirmiştir. Harbe giden ve harpten dönebilen İstanbullu, şehrinde, semtinde ve evinde ancak açlık, perişanlık, işsizlik ve bunların tesiri altında bütün o eski geleneklerinin çözülüşünü görmüştür. Analar, babalar çökmüştür. Sandıklar, kilerler boşalmıştır. İnsanlar, hayatın sillesi altında tanınmayacak bir hâle gelmişlerdir. İşgal ise kocaman bir haysiyet yarası gibi bütün İstanbul'u gittikçe irinleşen pıhtılarıyla sarmaktadır. Dullar, harp sakatları, sokaklarda aç dolaşan terhis edilmiş askerler, hâlâ siperlerde lime lime elbiseleriyle dolaşan eski yedek subaylar, işsiz güçsüz ne yapacağını, nereye gönderileceğini bilemeyen subaylar, İstanbul sokaklarını tıklım tıklım doldurmuştur." Kısacası başkent bu sırada, terhis edilmiş askerler, yerinden yurdundan koparılmış göçmenlerle doludur. Üstüne üstlük Rusya'daki Bolşevik devrimin ardından İstanbul'a gelen on binlerce Rus mülteci ise başkentteki nüfus yoğunluğunu daha da artırmaktadır.

İstanbul'daki bu manzara, hemen hemen diğer şehirlerde de aynı şekilde kendini gösteriyordu. Bu sırada İngilizler; Musul, Urfa civarını, Fransızlar Adana, Antep, Maraş taraflarını, İtalyanlar Antalya-Isparta-Muğla taraflarını işgal ettiler. Boğazların kontrolü işgal güçlerinin eline geçerken, Yunanlar da İzmir'i işgal için gerekli hazırlıklara giriştiler. Ülkenin stratejik noktalarının yer yer işgal edilmesi, kimi bölgelerde halkın mukavemet için örgütlenmesine, işgalcilere karşı fiilî tepkiler göstermesine neden olmuştur. Ateşkes anlaşmasının imzalandığı dönemde (mütareke dönemi) zararlı faaliyetlerde bulunan cemiyetlere karşı mücadele etmek üzere kurulan millî cemiyetler de vardı. Bunlar Anadolu ve Trakya'da bağımsızlık için mücadeleyi örgütlemekte idiler. Bu cemiyetlerin genel adı ise Müdafaa-ı Hukuk-u Milliye Cemiyeti (Millî Hakları Savunma Cemiyeti) idi. Müdafaa-ı Hukuk cemiyetleri, Türklerin millet olarak bağımsız bir devlet kurarak yaşama hakkını savunuyordu.

Bu cemiyetlerin tüm Anadolu'daki vilayet ve şehirlerde merkezleri de açılmıştır. Fevzi Çakmak, o dönemi anlatırken, "Eğer Mondros Mütarekesi'ni takip eden aylarda bir tayyareden Anadolu'ya bakarsanız, yer yer yanan ateşler görülecektir. Bunlar ışıldayan çoban ateşleridir. Bu ateşleri birleştirecek bir alev lazımdır. İşte onu Mustafa Kemal'in meşalesi temin etti." diye yorumlamaktadır. Fevzi Çakmak'ın dediği gibi millî cemiyetleri Sivas Kongresi sırasında Mustafa Kemal Paşa, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-ı Hukuk-u Milliye Cemiyeti adı altında birleştirmiştir. Böylece Mustafa Kemal Paşa tarafından Türk milleti tek bir amaç için kenetlenmiş; millî, tam bağımsız bir Türk Devleti kurmak amacıyla birleşmiştir.

Mustafa Kemal Paşa'nın Mütareke Karşısındaki Tutum ve Davranışları

Mustafa Kemal Paşa, İtilaf devletleri donanmalarına ait savaş gemilerinin 13 Kasım 1918'de İstanbul'a girdikleri gün İstanbul'a gelmiştir. Anadolu yakasından işgal donanması arasında Avrupa yakasına geçerken "Geldikleri gibi giderler!" diyerek bu durum karşısındaki tepkisini dile getirmiştir. Mustafa Kemal Paşa ateşkes anlaşmasını da şu sözleriyle yorumlamıştır: "Osmanlı Hükûmeti bu ateşkesle kendini kayıtsız şartsız düşmanlara teslim etmeye muvafakat etmiştir. Yalnız buna uymakla kalmamış, düşmanların memleketi istilası için onlara yardımı da vaat etmiştir. Bu ateşkes olduğu gibi uygulandığı takdirde, memleketin baştan sona kadar işgal ve istilaya maruz kalacağı şüphesizdir."

Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'da bulunduğu süre içerisinde ülkenin siyasi yollardan kurtarılması amacıyla birtakım girişimlerde bulunmuştur. Dönemin önde gelen siyasileri ile görüşmüş; hatta bir ara kurulması düşünülen hükümette Harbiye Nazırı olabilmek için çaba göstermiştir. Fakat bu konuda bir netice elde edememiştir. Diğer taraftan Minber Gazetesi'ni çıkararak basın yoluyla faaliyetlerde bulunmuştur. Bu arada, yakın silah arkadaşları ile de Şişli'deki evinde sık sık bir araya gelerek ülkenin kurtuluşu için çareler aramıştır

Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'da yaklaşık 6 ay kadar kalmıştır. Bu süre zarfında İstanbul'daki girişimleri pek sonuç vermeyince, o sırada teşkil edilmiş olan ordu müfettişlikleri için ismi geçmeye başlamıştır. Dönemin siyasi ve askerî makamları tarafından teşkili düşünülen ordu müfettişlikleri geniş askerî ve mülki yetkilerle donatılmıştı. Müfettişliklerin görevleri buldukları bölgelerde asayişî sağlamak, Mondros Ateşkes Anlaşması hükümleri gereği silah, cephane vs. teçhizatı toplayıp merkeze göndermek, ortaya çıkan hükümet karşıtı hareketlere son vermek şeklinde belirlenmişti. Harbiye Nazırlığı tarafından teşkil edilen üç ordu müfettişliğinden, 9'uncu Ordu Kıtaları Müfettişliği Mustafa Kemal Paşa'ya verilmiştir. İstanbul'da askerî ve mülki yetkililerle görüşen Mustafa Kemal Paşa, hemen harekete geçmiş müfettişlik görev bölgesi hakkında gerekli bilgileri toplamıştır. Bu gelişmeler Anadolu'da gerçekleştirilmeyi düşündüğü kurtuluş mücadelesi için önemli bir fırsat yaratmıştır.

Millî Mücadele Dönemi

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a Çıkması

Mustafa Kemal Paşa, 9'uncu Ordu Kıtaları Müfettişliği görevi için gerekli hazırlıkları tamamladıktan sonra 16 Mayıs 1919'da Bandırma Vapuru ile İstanbul'dan ayrılmış; 19 Mayıs 1919'da Samsun'a ayak basmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın yetki belgesinde kendisine verilen görev; Orta Karadeniz Bölgesi'nde var olan eşkıyalık olaylarını önlemek, Türkler tarafından işgal olaylarına tepki amacıyla teşkil edilen cemiyetleri dağıtmak, Mondros Mütarekesi hükümleri gereği müfettişlik bölgesindeki silah ve cephaneyi toplayıp merkeze göndermek şeklinde belirlenmişti. Mustafa Kemal Paşa, Samsun'a çıktıktan sonra, görev bölgesinde bulunan vali ve kolordu komutanlarına bir emir yazarak, devamlı kendisi ile irtibatla olmalarını ve aldıkları her türlü bilgiyi kendine aktarmalarını istemiştir.

Mustafa Kemal Paşa'nın Dokuzuncu Ordu Müfettişliği'ne Atama Talimatı

Ülkenin içinde bulunduğu ağır şartlar karşısında, ve bu kargaşa ortamında ciddi ve gerçek kararın ne olabileceğini kısa sürede tespit eden Mustafa Kemal Paşa, amacını "Millî egemenliğe dayanan, kayıtsız, şartsız yeni bir Türk Devleti kurmak" şeklinde belirlemiştir. Samsun'da kısa bir durum değerlendirmesi yaptıktan sonra Havza'ya geçen Mustafa Kemal Paşa, Türk milletinin birlik ve beraberliğini sağlamak için toplantılar yapmıştır.

Havza Genelgesi

Havza, Rum çetelerinin en çok faaliyet gösterdiği yerlerden birisiydi. Halk, Rum çetelerinin saldırıları karşısında tedirgindi. Mustafa Kemal Paşa, şehrin ileri gelenlerini karargâhta toplamış, düşmanın niyetinin Türk halkını diri diri mezara gömmek olduğunu, son bir gayretle kurtulmanın mümkün olabileceğini belirtmiştir. Toplantı sonucunda direniş kararı alınmış buna temel oluşturmak üzere Müdafaa-ı Hukuk Cemiyetinin şubesi açılmıştır. Şehir merkezinde halkın katılımı ile bir miting düzenlenmiş, yurdun kurtarılması için silaha sarılmanın gereği üzerinde durulmuştur.

Mustafa Kemal Paşa, Havza'dan 28 Mayıs 1919 tarihinde valilere ve bağımsız mutasarrıflıklara, Erzurum'da 15'inci Kolordu, Ankara'da 20'nci Kolordu ve Diyarbakır'da 13'üncü Kolordu Komutanlıklarına, Konya'da Ordu Müfettişliğine gönderdiği genelge ile İzmir'in ve arkasından diğer Anadolu illerinin işgale uğramasının gelecekteki tehlikeyi daha açık olarak ortaya çıkardığını buna karşı sürekli ve canlı tepkilerin gösterilmesi gerektiğini mitingler yapılmasını, gerekli yerlere telgraflar çekilmesini, birlik ve beraberlik içinde davranılmasını istemiştir.

25 Mayıs'tan 12 Haziran'a kadar Havza'da kalan Mustafa Kemal Paşa, bu dönemde İstanbul'daki fikirlerini sistemleştirmiş, hareketinin stratejisini tespit etmiştir. Buna göre; onun hareket tarzı dört önemli sorunun çözümüne yönelik olmuştur.

Birincisi; ulusal varlığa vurulan darbelere karşı milletin etkin biçimde uyandırılması ve harekete geçirilmesini sağlamaktır. Bunu sağlamak için yetki alanı içerisinde ve dışında bulunan askerî ve sivil görevlilere, millî kuruluşlara gizli, açık gönderdiği bildirimlerle işgalcilere karşı mitingler yapılmasını, İstanbul Hükümetinin uyarılmasını, yabancı ülke temsilcilerine de protesto telgrafları çekilmesini istemiştir. Bu genelgelere yurdun çoğu yerinde uyularak mitingler düzenlenmiş, protesto telgrafları çekilmiş ve halkın desteğinin kazanılmasında önemli adımlar atılmıştır.

İkincisi; ordunun millî harekete desteğinin sağlanması ve bunun devamlı olmasıydı. Mustafa Kemal Paşa, Samsun'a çıkışından hemen sonra askerî birliklerle temas ederek millî varlığımızın bu önemli unsurunu tanzime başlamıştır. Daha 21 Mayıs'ta, 15'inci Kolordu Komutanı Kazım Karabekir'e "millet ve memlekete borçlu olduğumuz en son vicdani vazifeyi yakından ve müşterek çalışma ile en iyi yerine getirmek mümkün olacaktır..." demişti. Aslında, ülke genelinde düzenlenen mitingler, protestolarda da ordu mensuplarının rolü büyüktür. Zaten Kuvayimilliyenin de yönetimi genellikle subayların elinde bulunmuştur.

Üçüncüsü; düşman istilasına karşı kurulmuş millî cemiyetleri ortak amaç etrafında toplamaktır. Bu amaçla Anadolu'da ve Rumeli'de kurulan direniş örgütlerinin birlikteliğinin sağlanması gerekiyordu. Mustafa Kemal Paşa, 18 Haziran'da Edirne'de bulunan Cafer Tayyar Paşa'ya gönderdiği telgrafta "Trakya ve Anadolu millî teşkilatlarının birleştirilmesi ve millî sadayı gür sesle cihana duyurmak..." gerektiğini belirtmiştir. Böylece millî hareketin bütünleştirilmesine çalışılmıştır.

Dördüncüsü; İstanbul ile ilişkilerin devamı ve geleceğiydi. Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışından sonraki etkinlikleri İstanbul Hükümetini kuşkulandırıyordu. Öte yandan işgal kuvvetleri de onun çalışmalarını tedirginlikle izlemekteydiler. Nitekim, Mustafa Kemal Paşa'nın geri çağırılması için Osmanlı Hükümetine başvurmuşlardır. Bunun üzerine 8 Haziran'da Harbiye Nezareti Mustafa Kemal Paşa'yı geri çağırmıştır. Galiplerin her zaman haklı sayılacaklarına ve istediklerini yapabileceklerine inanan İstanbul Yönetimi ile millet iradesini ve gücünü her şeyden ve herkesten üstün gören görüş ve düşünce arasındaki çatışma, somut olarak bu olaydan sonra ortaya çıkmıştır.

Bu sırada Anadolu ve Trakya'da millet iradesinden güç alarak kurulmuş olan cemiyetlerin kendi başlarına yaptıkları mücadele, vatanın kurtuluşu için yeterli değildi. İşte Mustafa Kemal Paşa, bütün bu cemiyetleri birleştirmek istiyordu. Nutuk'ta bu hususu şöyle açıklamıştır: "Türk ata yurduna ve Türk'ün istiklâline saldıranlar kimler olursa olsun, onlara bütün milletçe silâhla karşı koymak ve onlarla çarpışmak gerekiyordu. Bu önemli kararın bütün gerek ve zaruretlerini daha ilk gününde açığa vurup ifade etmek, elbette isabetli olamazdı. Uygulamayı birtakım safhalara ayırmak ve olayların akışından yararlanarak milletin duygu ve düşüncelerini hazırlamak ve basamak basamak ilerleyerek hedefe ulaşmaya çalışmak gerekiyordu." Herkes ülkenin kurtuluşu için aynı amaç etrafında güç birliği yapmalı idi. Mustafa Kemal Paşa, Millî Mücadele başlarında milletin vicdanında ve geleceğinde hissettiği büyük gelişme ve kabiliyeti "bir millî sır gibi vicdanında taşıyarak, yavaş yavaş bütün bir topluma uygulamak mecburiyetinde" olduğunu açıklamıştır. Bunu sağlamak için de milleti temsil eden bir kurulun oluşturulması gerekiyordu.

Amasya Tamimi

12 Haziran'da Amasya'ya gelen Mustafa Kemal Paşa, Sivas'ta millî bir kongre toplanması kararını bildiren ve Millî Mücadele'nin gerçek anlamda başlangıcı sayılabilecek Amasya Tamimi'ni 22 Haziran 1919 tarihinde yayımlamıştır.

Bu tamimde tespit edilen hususlar şu şekilde sıralanmıştır:

1. Vatanın bütünlüğü ve milletin bağımsızlığı tehlikededir.
2. İstanbul'daki hükûmet, üzerine düşen sorumluluğun gereklerini yerine getirememektedir. Bu durum milletimizi yok olmuş tanıtıyor.
3. Milletin bağımsızlığını yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır.
4. Milletin haklarını savunmak ve dünyaya duyurmak için her türlü etkiden ve denetimden kurtulmuş millî bir kurulun varlığı gereklidir.
5. Anadolu'nun her bakımdan en güvenilir yeri olan Sivas'ta millî bir kongrenin en kısa sürede toplanması ve her vilâyetten halkın güvenini kazanmış üç temsilcinin katılması gerekmektedir.
6. Doğu illeri adına 10 Temmuz 1919 tarihinde Erzurum'da bir kongre düzenlenecektir.

Mustafa Kemal Paşa, Amasya'da kararlaştırıldığı üzere Sivas'a gönderilecek kişilerin gizlilik ilkesine uyarak hareket etmelerini de istemiştir.

Amasya Tamimi ile Millî Mücadele'nin aksiyon safhası başlamış; millî egemenlik ve millî istiklâle dayanan Millî Mücadele hareketi haksızlığa karşı bir isyan parolası olarak belirlemiştir. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa, Amasya Tamimi'nde kabul edilen ilkeleri Edirne'ye kadar olan bütün askerî ve sivil idarecilere bunu duyurunca yetkilerini de aşmış; bu durum ise hükümetin Mustafa Kemal Paşa'nın geri çağırılması yönündeki girişimlerini artırmasına neden olmuştur.

Bazı tarihçilere göre Amasya Tamimi, bir ihtilâl beyannamesidir. Tamimin imzalanmasından sonra İstanbul'daki askerî ve mülkî makamlara yazılan mektupta "Artık İstanbul'un Anadolu'ya hâkim değil, bağılı olmak zorunda olduğu" dile getirilmiştir.

Mustafa Kemal Paşa'nın Amasya Tamimi'ni Kaleme Aldığı Saraydüzü Kışlası

Amasya Tamimi ile bir taraftan padişaha karşı gelinerek, millî egemenlik temel ilkesi ortaya atılmakta, diğer taraftan da tehlikede olan bağımsızlığın kurtarılmasına çaba gösterilmekle millî bağımsızlık, hukukî yönden belgelere bağlanarak değer kazanmıştır. Türk inkılabının temel prensibi olan millî egemenlik, padişaha karşı millet iradesinin görünümü olarak, hukukî yönüyle Amasya Tamimi'nde yer almıştır. Bu prensip, Erzurum ve Sivas Kongreleri'nin kararlarına etki yapmış, sonraları egemenliğin kayıtsız, şartsız millete ait olması gereğini ortaya çıkarmıştır. Amasya Tamimi'nde millî egemenlik kadar önemli yer alan bir diğer hukuki prensip de millî bağımsızlıktır yani kayıtsız şartsız bağımsızlıktır. Diğer bir ifade ile Amasya Tamimi ile ortaya konan gerçek, kurulacak yeni devletin mayasını teşkil edecektir. Bu gerçek, milletin bağımsız yaşama iradesinde olduğudur. Amasya Tamimi, ilk defa iktidarın millette olduğunu belirtmiş ve ilan etmiştir.

Amasya Tamimi'nde alınan kararlardan haberdar olan İstanbul Hükümeti'nin tedirginliği daha da artmış ve Mustafa Kemal Paşa'nın takip edilerek İstanbul'a getirilmesi için girişimlerini artırmaya sebep olmuştur. İstanbul'daki Hükümetin Dâhiliye Nazırı (İçişleri Bakanı) Ali Kemal, 23 Haziran 1919 tarihinde Vali ve Mutasarrıflara yolladığı gizli bir tamimle, Mustafa Kemal Paşa'nın görevden alındığını ve resmî bir sıfatı kalmadığından emirlerinin dinlenmemesi gerektiğini bildirmiştir. Hükümet, bu kararı alırken, Mustafa Kemal Paşa'nın müfettişlik bölgesinde iki aydır resmî yetkilerini aştığını, millî bir hareketi hazırlamaya kalkıştığını ve kendisini bu göreve atayanları zor duruma düşürdüğünü gerekçe olarak göstermişlerdir. Ama Hükümetin bu kararını Anadolu'da bulunan sivil ve asker yöneticiler uygulamaya koymamıştır. Elazığ Valisi Ali Galip, Sivas'tan Erzurum'a geçerken Mustafa Kemal Paşa'yı tutuklamak istemişse de, bu girişim önlenmiştir.

Sonuç olarak Amasya Tamimi ile Mustafa Kemal Paşa, Türk milletini işgalcilere karşı mücadeleye çağırarak, Millî Mücadele'nin milletin gücü ile kazanılabileceğini açıklamış ve ülkenin yönetiminde milletin söz sahibi olmasını istemiştir.

Bütün bu gelişmeleri büyük bir dikkatle takip eden İstanbul'daki İngiliz İşgal Orduları Komutanlığı, hükûmete müracaatta bulunarak Mustafa Kemal Paşa'nın derhal geri çağrılmasını istemiştir. Mustafa Kemal Paşa, İngilizlerin bu isteği üzerine, İstanbul Hükümeti tarafından geri dönmesi için yapılan çağrıyı kabul etmemiştir.

Ulusal Kongreler

Mondros Ateşkes Antlaşması hükümleri gereği işgal olaylarının artması, Kuvayımiliye adı altında gönüllü birliklerin kurulmasını sağlarken; ileri gelen toplum önderleri de buldukları vilayetlerde çeşitli toplantılar düzenleyerek işgalden kurtuluş çareleri aramaya başladılar. Yunan işgaline uğrayan Batı Anadolu'da ilk geniş çaplı kongre Haziran 1919'da Balıkesir'de gerçekleştirildi. Bunu diğer yerel kongreler izleyecektir. Batı Anadolu'da gerçekleştirilen yerel kongrelerde alınan kararlara bakıldığında Amasya Tamimi'nde kabul edilmiş olan; "Milletin bağımsızlığını yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır." prensibi etrafında birleştikleri görülür.

Erzurum Kongresi (23 Temmuz-7 Ağustos 1919)

Mustafa Kemal Paşa'nın Amasya'dan başlayan, Sivas'tan Erzurum'a uzanan yolculuğunda Erzincan'dan geçerken padişah tarafından gönderilen bir telgrafta İstanbul'a gelmesi isteniyordu. Padişah telgrafında, şayet İstanbul'a gelmekten çekinirse, istediği yerde istirahat etmesini ve barış imzalanıncaya kadar orada kalmasını istiyordu. Bu sırada Mustafa Kemal Paşa'nın bağlı bulunduğu Harbiye Nezaretinden gönderilen telgraflarda da aynı istekler tekrarlanıyordu.

9'uncu Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa Erzurum'da (1919)

Milletin ruhundaki bağımsızlık meşalesini tutuşturmak için yola çıkan ve 3 Temmuz 1919'da Erzurum'a gelen Mustafa Kemal Paşa, halkın coşkunu ve heyecanlı gösterileri ile karşılandı. Erzurumlular Mustafa Kemal Paşa ve heyetini bağrlarına bastılar. Mustafa Kemal Paşa, Erzurum'da hemen kongre hazırlıklarına başlayarak, bir dizi toplantılar düzenledi. Ülkenin kurtuluşu ile ilgili fikirlerini 5-6 Temmuz 1919'da komutanlarla yapılan bir gizli toplantıda belirledi. Bu toplantıda, Mustafa Kemal Paşa'nın başlatılan Millî Mücadele hareketinin lideri olması kabul edildi. Ayrıca İstanbul'daki hükûmetle hiçbir şekilde temasta bulunulmaması ilkesi benimsendi.

Mustafa Kemal Paşa, 7 Temmuz 1919'da Anadolu ve Trakya'da bulunan bütün ordu komutanları ile ileri gelen idarecilere gönderdiği telgrafta, askerî ve mülkî idarecilerin buldukları makamı asla terk etmemelerini, askerî teşkilatın küçültülmesi yolunda verilen emirlerin dinlenmemesini, Müdafaa-ı Hukuk ve Reddi İlhak dernekleri ile sıkı iş birliğinde bulunulmasını ve buldukları bölgelerde işgallere karşı halkı birlik ve beraberlik duygusu etrafında birleştirmelerini istemiştir. Bu gelişmeler üzerine İstanbul Hükûmeti, Mustafa

Kemal Paşa'nın resmî görevine son verildiğini bildiren telgrafı 7/8 Temmuz 1919 gecesi göndermiştir. Bu gelişmeler olurken, Mustafa Kemal Paşa da Harbiye Nezareti ve Padişaha çektiği telgrafta, Ordu Müfettişliği görevi ile çok sevdiği askerlik mesleğinden istifa ettiğini açıklamıştır. Mustafa Kemal Paşa, 8 Temmuz 1919'da bu kararını bütün millete açıklamış ve milletle birlikte ve onların arasında mücadeleye devam edeceğini bildirmiştir. Bütün rütbe ve görevlerinden ayrılan Mustafa Kemal Paşa'ya, 15'inci Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa, "Paşam! Ben ve Kolordum emrinizdeyiz!" diyerek bağlılığını bildirmiştir. Yaşanan olumsuz gelişmeler karşısında, Kazım Karabekir Paşa'nın bu tavrı, Mustafa Kemal Paşa'ya büyük bir güç ve destek vermiştir. Karabekir Paşa'yı takiben, Ali Fuat Paşa, Cafer Tayyar Paşa ve diğer ileri gelen komutanlar Mustafa Kemal Paşa'ya bağlılığını bildirmişlerdir.

Erzurum Kongresinin yapıldığı Erzurum Lisesi

Amasya Tamimi'nde, 10 Temmuz'da toplanması karara bağlanan kongre, bir kısım temsilcilerin Erzurum'a gidişine Valilerin gerekli izni vermemesi üzerine gecikmeli olarak 23 Temmuz 1919 tarihinde toplanmıştır. Çeşitli mesleklerden 54 kişinin katılımı ile kongre çalışmalarına başlamıştır. Kongre başkanlığına oy birliği ile Mustafa Kemal Paşa seçilmiştir. Sadrazam Damat Ferit'in protestolarına rağmen, kongre çalışmalarını sürdürmüştü ve 7 Ağustos 1919 tarihinde sona ermiştir. 16 gün süren kongre çalışmalarının sonucunda tespit edilen nizamname ve bu nizamname hükümlerini açıklayan bir beyanname hazırlanmıştır. Erzurum Kongresi'nde alınan kararlar özetle şunlardır:

1. Millî sınırlar içinde vatan bir bütündür; ayrılık kabul etmez.
2. Yabancı işgal ve müdahalesine karşı Osmanlı Hükûmeti iş yapamaz duruma gelmesi hâlinde millet topyekûn kendisini savunacak ve direnecektir.
3. Vatanın bağımsızlığını korumaya merkezî hükûmet yeterli olmadığı takdirde, bu amacı gerçekleştirmek için geçici bir hükûmet kurulacaktır. Bu hükûmet üyeleri millî kongrece seçilecektir. Kongre toplanmamışsa, bu seçimi Temsil Heyeti yapacaktır.
4. Kuvayimilliyeyi tek kuvvet tanımak ve millî iradeyi hâkim kılmak temel prensiptir.
5. Hristiyan azınlıklara siyasi hakimiyet ve sosyal dengemizi bozacak ayrıcalıklar verilemez.
6. Manda ve himaye kabul olunamaz.

7. Millî Meclisin derhâl toplanmasını ve hükûmet işlerinin meclis tarafından kontrol edilmesini sağlamak için çalışılacaktır. Kongre bu esasları uygulamak üzere bir Temsil Kurulu (Heyet-i Temsiliye) seçmiştir. Dokuz kişiden oluşan Temsil Kurulu, Mustafa Kemal Paşa, Hüseyin Rauf Bey, İzzet Bey, Hoca Raif Efendi, Servet Bey, Feyzi Efendi, Bekir Sami Bey, Sadullah Efendi ve Hacı Musa Beylerden oluşmuştur. Bu arada, Temsil Kurulu'nun başkanlığına oy birliği ile Mustafa Kemal Paşa seçilmiştir. Erzurum Kongresi; maksadı, toplanış şekli ve niteliği bakımından bölgesel olmakla beraber, millî bir kongre idi. Yalnız doğu illerinin temsilcilerinin katılımı ile toplanmasına rağmen, verdiği kararlar memleketin bütününe ilgilendiriyordu.

Mustafa Kemal Paşa, Erzurum'da kaldığı süre içinde doğu illerinin önde gelen kişileri ile görüşmelerde bulunarak, Millî Mücadele fikrini yaymaya çalışmıştır. 29 Ağustos 1919'da Erzurum'dan ayrılarak 2 Eylül'de Sivas'a gelmiştir.

Sivas Kongresi (4-11 Eylül 1919)

Sivas Kongresi'nin yapıldığı bina

Sivas Kongresi daha önce de belirtildiği gibi Mustafa Kemal'in Amasya Tamimi ile toplantıya çağrılmıştı. Bu kongre, doğu ve batı illeri ile Trakya'nın yani bir yerde bütün ülkenin birliğini sağlamak çarelerini arayacaktı.

2 Eylül'de Sivas'a geldikten sonra, büyük bir hızla kongre çalışmalarına başlanmıştır. 4 Eylül 1919'da kongre, Sivas Lisesi salonunda toplanmıştır. Kongreye çeşitli vilâyetlerden delegeler katılmış, başkanlığa ise Mustafa Kemal Paşa seçilmiştir. Kongrenin ilk günlerde önemli tartışmalar yaşanmış, özellikle kongre üyelerinden bir kısmının manda fikrine taraftar görünerek bunu savunmaları tartışmaların uzamasına neden olmuştur. Mustafa Kemal Paşa'nın manda fikrini savunan kişileri ikna etmesi ile kongre başarıyla sonuçlanmış ve 11 Eylül tarihinde çalışmalarını bitirerek aşağıdaki kararlar alınmıştır:

1. Millî sınırlar içinde vatan bölünmez bir bütündür.
2. Millî gücü etkin, millî egemenliği de hâkim kılmak şarttır.
3. Manda ve himaye kabul edilemez.
4. Türk ülkesini parçalamaya yönelik her türlü girişim (Ermenilik ve Rumluk iddiaları) kabul edilemez.

5. Hıristiyan azınlıklara ayrıcalık tanınmaz.
6. Mebusan Meclisinin hemen toplanması gerekir.
7. Millî direnişini gerçekleştirmek için kurulan cemiyetler Anadolu ve Rumeli Müdafaa-ı Hukûk Cemiyeti adı altında birleştirilmiştir.

Sivas Kongresi Heyeti- 11 Eylül 1919

Sivas Kongresi, işgalcilerin ve İstanbul Hükûmetinin bütün engellemelerine rağmen millî kurtuluş hareketini tek bir teşkilât altında birleştirmeyi başarmış önemli bir harekettir. Alınan kararlar yine tüm ülkeyi ilgilendirmesi bakımından önemlidir. Kongrenin ardından Amerikalı General Harbord ile görüşen Mustafa Kemal Paşa yaptığı konuşmada, her şeye rağmen yeni bir Türk devleti kurmak arzusunda olduğunu şu sözlerle açıklamıştır: “Her şeye rağmen, yurdumuzu kurtarmak özgür ve uygar bir Türk devleti kurmak, insan gibi yaşayabilmek için yapacağım bunu.”

Misakımillî

Mebusan Meclisinin Toplanması ve Misakımillî Kararlarını Alması

Son Osmanlı Mebusan Meclisi 12 Ocak 1920'de İstanbul'da toplanmıştır. Mustafa Kemal Paşa tarafından tespit edilen ilkeler, esas kabul edilerek 28 Ocak 1920'de yapılan gizli oturumda Misakımillî kararları benimsenmiştir. 17 Şubat 1920'de basın yoluyla bu kararlar açıklanmıştır.

Misakımillî Kararları

Misakımillî, devletin ve milletin geleceğinin haklı ve devamlı bir barışa ulaşabilmesi için aşağıda özetle verilecek olan esasları kapsamaktadır:

1. 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Ateşkes Anlaşması imzalandığı sırada, düşman ordularının işgali altında bulunan ve çoğunluğu ile Arap olan yerlerin kaderi orada yaşayan halkın serbestçe vereceği karara bağlı kalacaktır. Bunun dışında kalan ve o gün işgal edilmeyen Türk ve Müslüman çoğunluğunun bulunduğu yerler bölünmez ve ayrılmaz bir bütün sayılacaktır.
2. Halkın oyu ile ana vatana katılmış bulunan Kars, Ardahan ve Artvin sancakları için gerekirse tekrar halkın oyuna müracaat edilecektir.
3. Türkiye ile yapılacak barışa bırakılan Batı Trakya'nın hukukî durumunun tespiti de, halkın tam bir serbestlikle verecekleri oya bağlı olacaktır.
4. İstanbul şehri ve Marmara'nın güvenliği her türlü tehlikeden uzak kalmalıdır. Çanakkale ve İstanbul boğazlarında ticarî serbesti ve ulaştırma, ilgili devletlerin oy birliği ile verecekleri karara bağlı kalacaktır.
5. Azınlıkların hakları, komşu ülkelerdeki Müslüman halkın haklarının korunması şartı ile kabul edilecek ve sağlanacaktır.
6. Millî ve iktisadî gelişmemizi mümkün kılmak amacıyla tam serbesti ve istiklâl sağlanması, siyasî, hukukî, malî gelişmemize engel olan sınırlandırmaların kaldırılması gerekecektir.

Misakımillî Kararlarının Önemi

Misakımillî her şeyden önce, millî ve bölünmez bir Türk vatanının sınırlarını çizmiştir. Türkler bu kararlarla İtilâf devletleri ile yapacakları barışın temel esaslarını bütün dünyaya duyurmuşlardır. Misakımillî aynı zamanda bağımsızlık şuuruna erişmiş bir milletin asgarî haklarını açıklayan bir belge niteliğindedir.

Misakımillî kararlarının alınması Temsil Kurulu tarafından sevinçle karşılandığı gibi basın yoluyla halka yayınlanması da ayrı bir sevinç yaratmıştır. Bunun kamuoyuna açıklanması işgalcilerin hoşuna gitmemiş, İstanbul'daki baskılarının daha da artmasına neden olmuştur.

İstanbul'un İşgali (16 Mart 1920)

Meclisi Mebusan tarafından Misakımillî kararlarının alınması, işgal güçlerinin hoşuna gitmemiştir. Bunun için, Meclisi Mebusanı cezalandırmayı kararlaştırmışlardır. İtilâf devletleri, İstanbul Hükûmeti gibi Meclisin toplanması ile Anadolu'da Kuvayı Milliye hareketinin söneceğini veya hiç olmazsa zayıflayacağını ümit etmişlerdir. Fakat ümitlerin boşa çıkması üzerine İstanbul Hükûmeti üzerinden Türk kamuoyunu sindirmeyi düşünmüşlerdir. Bu nedenle hükûmete bir ultiatom vererek, Kuvayımilliyeye taraftar gördükleri Harbiye Nazırı Cemal Paşa ile Genelkurmay Başkanı Cevat Paşa'nın istifasını istemişlerdir. Bu arada, bazı mebusları tutuklayacaklarını belirtmişler; Türkleri Kuvayı Milliye lehine örgütleyen birtakım kamu kuruluşlarını baskı altına almışlardır.

İstanbul'daki İşgal Kuvvetleri-16 Mart 1920

İstanbul'un işgal edileceğini anlayan Mustafa Kemal Paşa, 13 Mart 1920 tarihinde yayınladığı bir tamimle, gerekirse yeni bir hükûmet teşkil edilebileceğini belirterek, nitelikli kişilerin derhâl kendisine katılmalarını istemiştir. 15 Mart 1920'de İngilizler 150 Türk aydınını tutuklamışlardır. Bütün bu hareketler İstanbul'un işgali için bir hazırlık niteliğinde idi. Nihayet İtilâf devletleri mütarekeden beri (13 Kasım 1918) yerleşmiş oldukları İstanbul'u 16 Mart 1920'de resmen işgal etmişlerdir. İşgalciler yayınladıkları beyannamede, işgalin geçici olduğunu, Osmanlı Hükûmetinin ve Saltanatın gücünü artırmak için bu hareketi gerçekleştirdiklerini, herkesin saltanat makamının vereceği emirlere uyması gerektiğini, şayet taşrada karşı hareketler görülürse İstanbul'un Türkler'den alınacağı tehdidinde bulunmuşlardır. İşgal sırasında, İngilizler Şehzadebaşı Karakolu'ndaki Türk askerlerini şehit etmişler ve Mebusan Meclisini basarak bazı mebusları tutuklamışlardır. İstanbul'daki bütün bu gelişmeler ve işgal, Manastırlı Hamdi isimli bir telgraf memuru tarafından Mustafa Kemal Paşa'ya duyurulmuştur.

İşgal olayını öğrenen Mustafa Kemal Paşa, yayınladığı bir beyanname ile işgal olayını protesto ederek, işgalin haksız ve hükümsüz olduğunu dünyaya ilân etmiştir. Beyannamede ayrıca kapatılan Meclisin Ankara'da açılacağını ve bütün Meclis üyelerinin Ankara'da toplantıya katılmalarını bildirmiştir. Mustafa Kemal Paşa, 19 Mart 1920'de yayınladığı bir genelge ile de Meclisi Mebusandan kaçıp Anadolu'ya geçebilenler ile milletin yeniden seçeceği kişilerden oluşacak Meclisin, Ankara'da toplanarak ülkenin kurtarılması için, gerekli tedbirleri alıp uygulamaya koyacağını açıklamıştır.

İstanbul'un resmen işgali ile altı asırlık Osmanlı Devleti de artık fiilen sona ermiş bulunuyordu.

TBMM'nin Açılışı

Meclise Giden Yol

Mustafa Kemal Paşa, millî iradenin eseri olacak yeni devletin esaslarının bir kurucu meclis tarafından tespit edilmesini uygun görüyordu. Yeni Meclisin toplanması kararı, Millî Mücadele'nin hukuki ve siyasi anlam ve hedefi bakımından en fazla dikkati çeken kararı olmuştur. Bunun üzerine olağanüstü yetkilere sahip meclis olarak üyelerin toplantıya çağırılması kararlaştırılmıştır.

Bu arada, Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mart 1920 tarihli genelgesi ile bütün ülkede seçimler yapılmış, Ankara'da toplanacak olan Millet Meclisinin hazırlıkları tamamlanmış, 22 Nisan 1920'de yapılan çağrı ile ertesi gün Meclisin açılacağı duyurulmuştur.

Türkiye Büyük Millet Meclisinin Açılması ve Çalışmaları

Türkiye Büyük Millet Meclisi, 23 Nisan 1920 tarihinde açılmıştır. Büyük tarihi görevleri ve sorumlulukları olan bu Meclis, Mustafa Kemal Paşa'yı Meclis Başkanlığına seçmiştir. Mustafa Kemal Paşa, 24 Nisan günü yaptığı uzun bir konuşma ile gelişen siyasi olayları değerlendirmiş; Türkiye Büyük Millet Meclisinde takip edilecek siyaseti açıklamıştır.

Buna göre, Meclisin üzerinde bir güç tanınmayacağı; yasama ve yürütme yetkisinin Meclise ait olduğu; Meclisten seçilecek ve vekil olarak görevlendirilecek bir kurulun hükümet işlerine bakacağı, Meclis Başkanının da bu kurulun başı olacağı ilke olarak benimsenmiştir. Böylece dönemin şartları gereği Meclis Hükûmeti Sistemi başlamıştır. Meclis Başkanı aynı zamanda hükümet ve devlet başkanı idi. On bir kişiden oluşan bir İcra Vekilleri Heyeti yani Hükümet de kurularak 3 Mayıs 1920'de göreve başlamıştır.

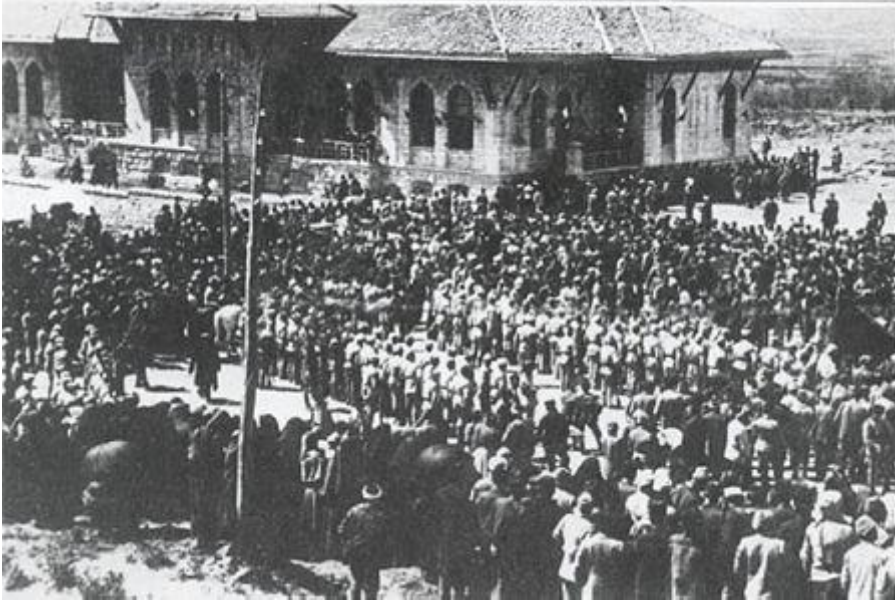
TBMM'nin açılışı (23 Nisan 1920)

Türkiye Büyük Millet Meclisi, bazı kanunlar çıkarmıştır. Çıkarılan ilk kanunlar ise vergi kanunları ile ülkenin güvenliğini sağlamaya yönelik kanunlardı. 29 Nisan'da "Hıyanet-i Vataniye Kanunu" çıkarılmıştır. Bu arada Mustafa Kemal Paşa, 30 Nisan 1920'de tarafsız ülkelerle, İtilaf devletleri Dışişleri Bakanlarına ve ABD Başkanına hitaben yazdığı bir yazı ile

ülkenin kaderine TBMM'nin egemen olduğunu açıklayarak, İstanbul Hükûmetinin yok sayıldığını ilan etmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılması ile siyasi ve hukuki bakımdan artık yeni Türk devleti kurulmuştur. Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kurucu Meclis niteliğinde idi ve görevi de yeni Türk devletinin esaslarını hazırlamaktı. Ancak o günün şartlarında bu Meclisin kimliği açıkça ortaya konmamış; “olağanüstü yetkilere sahip bir meclis” olarak toplanacağı bildirilmiştir.

TBMM Hükûmeti, 7 Haziran 1920'de kabul ettiği bir kanunla, 16 Mart 1920'den itibaren İstanbul Hükûmetince yapılmış bulunan ve yapılacak olan her türlü antlaşma ve sözleşmeler ile resmî kararları ve verilmiş bulunan imtiyazları yok sayarak, bunu tüm dünyaya ilan etmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisinin Demokratik Yapısı

TBMM'nin açılışı (23 Nisan 1920)

TBMM millet iradesine dayanan, millî egemenlik ilkesini esas alan demokratik karakter ve yapıda bir meclis idi. Meclis, iradesini kanun yapma yolu ile ortaya koymuştur. TBMM millet iradesi ile seçilen milletvekillerinden oluşmuştur. Büyük fedakârlıklarla toplanan Meclis, Meclisin üstünlüğü prensibine yer vermiş, kendinden üstün hiçbir güç ve kuvvet tanımamıştır. Meclis bu kararı ile de millet iradesinin tam egemenliğini sağlamıştır.

TBMM, Millî Mücadele'nin sonuna kadar devamlı ve düzenli çalışmış; süratli kararlar almış, olağanüstü şartlar gereği, vatan ve milletin kurtuluşunu her şeyin üstünde görmüştür. Bu yönüyle TBMM ülkenin kurtuluşu için gönül birliği ile el ele verip çalışan idealistlerden kurulu bir Meclis görüntüsünde olmuştur.

Cepheler / Muharebeler

Doğu Cephesi

30 Ekim 1918'deki Mondros Mütarekesi'nden sonra Türk ordusu, Mütarekenin 11'inci maddesi gereğince Kafkasya ve İran'ı boşaltarak, 1878'den sonraki sınır gerisine çekilince, 9'uncu Ordu 2 Nisan 1919'da lağvedilmiş ve yerine 15'inci Kolordu kurulmuştu. Komutanlığına Kâzım Karabekir Paşa'nın atandığı Kolordu, ülkenin asayiş durumu ve jandarma birlikleri noksanı göz önünde tutularak düzenlenmişti. Subay ve erlerinin moral ve eğitim durumları iyi seviyede olan bir birlikti.

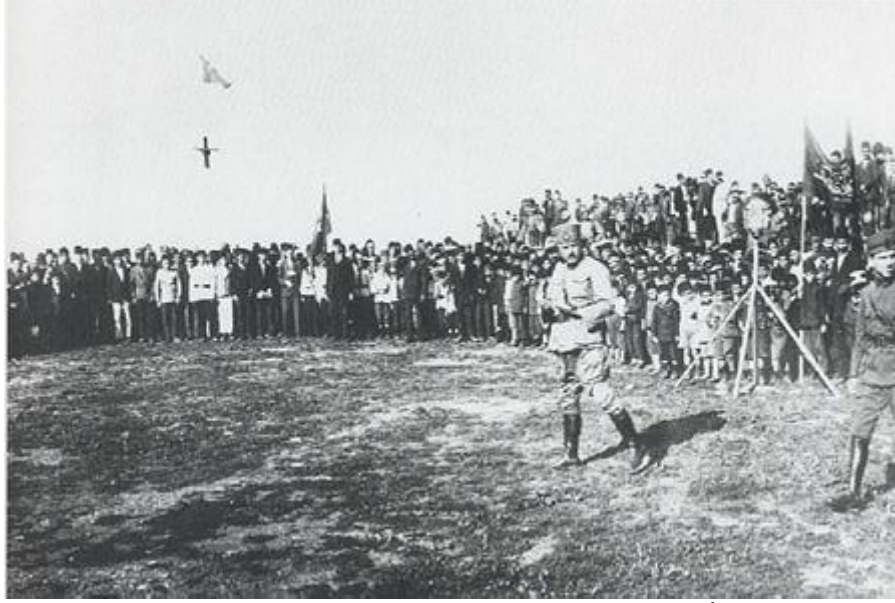
15'inci Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa Karargâh Subaylarıyla

Birinci Dünya Savaşı sırasında Rusya'da 1917 yılında gerçekleşen ihtilalin ardından Rus ordusunun Kafkasya'yı terk etmesi üzerine, Erivan merkezli olarak bir Ermenistan Devleti kurulmuştur. Bu devlet, İngilizlerin desteği, Rus ordusundan kalan silah ve malzemeyle kurdukları ordu ile; Kafkasya'da, Azerbaycan ve Doğu Anadolu topraklarında emellerini gerçekleştirmek üzere harekete geçmiştir. Türk ordusunun Kafkasya'yı boşaltması üzerine Nahçıvan, Şerur, Zengezur ve Şuşa'da saldırılara girişmişlerdir. Ardından Gümrü, Arpaçay, Aras Nehri kıyıları ile Iğdır'ı da işgal ederek saldırılarını sürdürmüşlerdir. 19 Haziran 1920 tarihinden itibaren de Oltu istikametinde taarruza geçmişlerdir. Bölgede yaşayan halk Nahçıvan, Şuşa ve Oltu'da Şura adı verilen geçici hükûmet ve cemiyetler kurarak bu saldırılara karşı direnmeye çalışmışlardır.

Bu gelişmeler karşısında Osmanlı Hükûmeti, ateşkes hükümlerine uymak zorunda olduğundan 15'inci Kolordunun, saldırılar karşısında nasıl hareket edeceğine dair bir plan yoktu. 9'uncu Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa, 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkınca gördüğü durum karşısında yerel bir savunma planı tasarlamıştır. Ermenilerin doğrudan saldırıya geçmesi ihtimali karşısında, 15'inci Kolordu Komutanlığına verdiği direktifte önce Rum saldırısı karşısında alınacak tedbirler açıklanmış ve sonra "bu hareketle birlikte, Ermeni ve Gürcüler de saldırırsa bunlara karşı, gerilla usulünde savunma muharebeleri planlanacaktır" denmiştir.

Mustafa Kemal, 6 Şubat 1920'de 15'inci Kolordu Komutanlığına gönderdiği bir yazıyla, genel siyasi durumu açıkladıktan sonra; taarruz planı hakkındaki düşünce ve direktiflerini bildirmiştir:

1. Doğu Cephesi'nde resmi veya gayri resmi seferberlik yapılması
2. Yeni Kafkas Hükümetleriyle, özellikle Azerbaycan ve Dağıstan gibi İslam Hükümetleriyle acilen temasa geçilerek bize karşı tutumlarının öğrenilmesi,
3. Ülke içinde teşkilatın kuvvetlendirilmesi, silah, cephane ve malzemenin teslim edilmesi. Gerekirse bunun için silah kullanılması.
4. En mühim vazife ise İtilaf devletlerinin zaman kazanmasına meydan vermemek, ve onun maskesini bütün memleketin bütün mukavemet unsurlarını tehdit edecek vesile itasına zorlamaktadır.

Kâzım Karabekir Paşa, Sarıkamış'ta Ordunun Başarısı İçin Düzenlenen Törende (1920)

Bu gelişmelerden sonra Kâzım Karabekir Paşa, Mayıs sonu ya da Haziran başı olmak üzere, Ermenilere taarruz edilmesini TBMM Hükûmetine önermiştir. Konu Hükûmette görüşüldükten sonra Meclis'ten bu hususta müsaade alınmasına karar verilmiştir. Meclisin gizli oturumunda bu yetki Hükûmete verilince, Hükûmet, 6 Haziran 1920'de Kolordu Komutanı'na askerî hazırlık yapmasını, ancak hiçbir siyasi girişimde bulunmaması emrini vermiştir.

Gerekli hazırlıkların yapılmasından sonra, 27 Eylül'de, Ermeni kuvvetlerine taarruza geçilmiş ve Sarıkamış alınmıştır. 14 Ekim'de, Ermeniler bütün cephe boyunca taarruza geçtilerse de başarısız olarak geri çekilmek zorunda kalmışlardır. 28 Ekim'de başlatılan Türk taarruzu ile 8 Kasım'da Şahtahtı, 11 Kasım'da Iğdır geri alınmıştır. Ermeni kuvvetleri Şahınlar, Arpaçay ve Aralık doğusunda Cacur ve Gulgat'a kadar perişan bir biçimde çekilmek zorunda kalmışlardır.

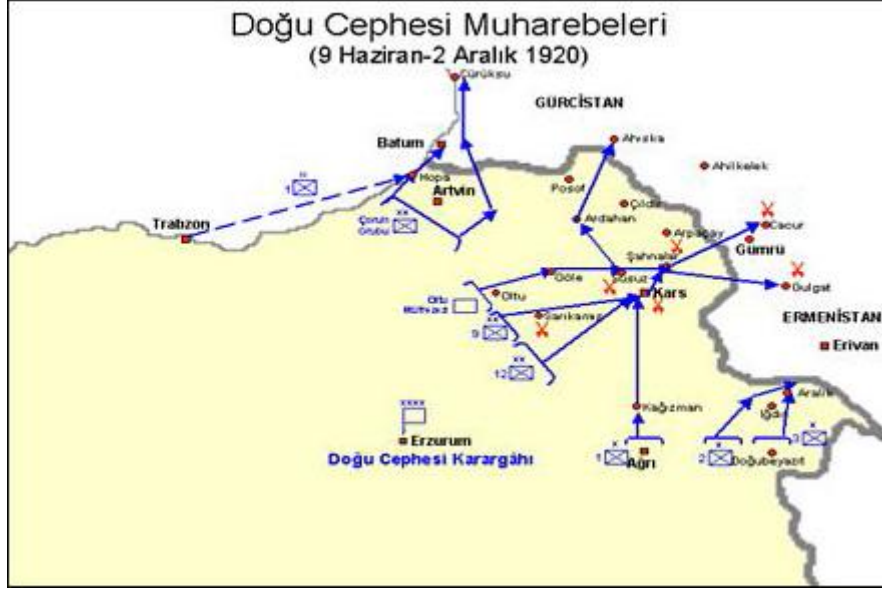
Bu ağır mağlubiyetler sonucu Ermeni Hükûmeti, 17 Kasım 1920'de TBMM'nin bütün şartlarını kabul etmesi üzerine ateşkes yapılmıştır.

3 Aralık 1920'de Ermenistan ile imzalanan Gümrü Barış Antlaşması hükümleri şunlardır:

Gümrü Barış Antlaşması (3 Aralık 1920)

1. Türkiye ile Ermenistan arasındaki savaş durumuna son verilmiştir.
2. Türkiye ile Ermenistan arasındaki sınır, aşağı Karasu'nun döküldüğü yerden başlayarak, Aras Irmağı Kekai kuzeyine kadar Arpaçayı, daha sonra Karahan Deresi – Tiğnis batısı – Büyük Kımlı doğusu – Kızıldaş – Büyük Akbaba Dağı çizgisinden oluşur. (Günümüz sınırları)
3. Bu antlaşma uyarınca, İkinci maddede belirlenen sınırlar içinde kalan Türkiye toprakları, Türkiye'nin tarihsel, etnik ve hukuksal ilişkisi inkar edilemez bir biçimde Türk toprağıdır.
4. Ermenistan Hükûmeti, iç güvenliği sağlamaya yönelik olarak hafif silahlı jandarma birlikleri ve ülkeyi savunmaya yönelik 1.500 askerden kurulu savunma birlikleri dışında hiçbir askerî yapılanmaya gidemez. Ermenistan'da zorunlu askerlik hizmeti olmayacaktır.
5. Antlaşma sonrası, Erivan'a yerleşecek olan Türkiye'nin siyasi temsilcisi, antlaşma hükümlerinin uygulanması konusunda denetleme ve soruşturma yapma yetkisine sahiptir.
6. Birinci Dünya Savaşı sırasında yabancı güçlere katılarak savaşmış olanlar dışında, topraklarından göç edenler bir yıl içinde eski yurtlarına geri dönebilirler.
7. TBMM Hükûmeti, savaştan doğan zararları nedeniyle Ermenistan'dan savaş tazminatı almayacaktır. Birinci Dünya Savaşı nedeniyle her iki tarafta ortaya çıkan zararlar karşılıklı olarak talep edilmeyecektir.
8. Ermenistan Hükûmeti, TBMM Hükûmeti tarafından kesinlikle reddedilmiş olan Sevr Antlaşması'nı hükümsüz sayacak ve bu çerçevede yabancı devletler nezdindeki faaliyetlere son verecektir. Ermenistan, herhangi bir devletle yapılmış ve Türkiye'nin çıkarlarına zararlı hükümleri geçersiz sayacaktır.
9. Ermenistan Hükûmeti, kendi topraklarında yaşayan Müslümanların her türlü dinsel ve kültürel haklarını koruyacak, halkın özgürce seçeceği yerel müftüler tarafından belirlenecek Baş Müftü'nün memurluk görevinin Türk Hükûmeti tarafından onaylanmasını kabul edecektir.
10. Ermenistan Hükûmeti, kendi topraklarından Azerbaycan ve Gürcistan ile yapılacak her türlü transit ticari geçişi engellemeyecek ve bu ticaret nedeniyle vergi almayacaktır. Türkiye Hükûmeti, emperyalist güçlerce yapılacak gizli silah sevkiyatını ve her türlü gizli faaliyet için Ermenistan'a gelebilecek kişileri araştırmak üzere bu ülke topraklarındaki ulaşım yollarını denetim ve gözetim altında bulunduracak, sızmaları önleyecektir.
11. TBMM Hükûmeti, kendi bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü tehdit edebilecek saldırılara karşı, Ermenistan içinde geçici olarak askerî önlemler alabilecektir.
12. Bu antlaşma hükümlerinin Ermenistan tarafından yerine getirilmesinden sonra, Türk ordusunun işgal ettiği topraklar boşaltılacak ve Ermeni savaş tutsakları geri verilecektir.

Gümri Barış Antlaşması, TBMM Hükûmetinin imzaladığı ilk uluslararası antlaşma olması açısından büyük bir öneme sahiptir. Bu antlaşma ile TBMM'nin hukuki varlığı yabancı bir devlet tarafından resmen tanınmıştır. Türk Millî Mücadelesi'nin başlangıcından itibaren ana amaç olarak kabul edilmiş olan "Tam Bağımsızlık" ilkesi, ilk kez bir başka devlete resmen kabul ettirilmiştir.

Bu antlaşmayla, 1877-1878 Osmanlı Rus Harbi ile kaybedilmiş olan Artvin, Posof, Savşat, Çıldır, Kars, Iğdır, Tuzluca, Sarıkamış ve Oltu yeniden ana vatan topraklarına katılmıştır. Ayrıca Doğu sınırlarımızda savaş hâli sona ermiş, Doğu Cephesi'ndeki bazı birlikler Yunan ordusu ile mücadele etmek amacıyla Batı Cephesi'ne nakledilmiştir.

Güney Cephesi

İtilaf devletleri, kendi çıkarları gereği Mondros Ateşkes Anlaşması sonrası güneydeki şehirleri işgale başlamışlardır. İstanbul Hükûmetine yapılan baskılar sonucu bu bölgede bulunan askerî birlikler, Torosların kuzeyine çekilmişti. Bu fırsattan yararlanan Fransızlar, silahlandırarak kendi üniformalarını giydirdikleri Ermenilerin de yardımıyla Adana, Kozan, Osmaniye, Tarsus, Mersin ve Pozantı'yı işgal ettiler. İngilizler de; Antep, Urfa ve Maraş'ı işgal altına aldılar. Fakat bir süre sonra İngiltere ile Fransa arasında yapılan anlaşma gereği bu bölgeler Fransa'ya bırakıldı. Böylece Fransızlar, Adana'nın kuzeybatısındaki Toros geçitlerinden, Fırat Nehri doğusuna kadar uzanan geniş bir alanı işgal altına almış oldular. Bu işgaller ve halka yapılan zulüm karşısında İstanbul Hükûmeti gerekeni yapmayınca, bölge halkı oluşturmuş oldukları Kuvayımillîye birlikleri ile Fransızlarla ve Fransız ordusunda yer alan Ermenilerle, kendi yurtlarını kurtarabilmek için büyük bir mücadeleye girişmişlerdir.

Antep Cephesi

İngilizler, 17 Aralık 1918'de Mondros Ateşkes Anlaşması gereği Antep'i işgal ederek, şehrin ileri gelenlerini tutuklayıp Mısır'a sürgün etmişlerdir. Halkın elindeki silahların toplanıp Ermenilere dağıtılması; İngiliz desteği ile hareket eden Ermenilerin taşkınlıklara ve halka zulmetmeleri üzerine Antep'te büyük bir gerginlik ortaya çıkmıştır. Halk silahlarını teslim etmeyerek, Ermenilere ve İngiliz birliklerine direnmeye başlamıştır. Fransız Başbakanı Clemenceau ile İngiliz Başbakanı Lloyd George arasında, 15 Eylül 1919 tarihinde yapılan anlaşma gereğince, Musul ve civarının tek başına İngilizlere terk edilmesi karşılığında İngilizler, Güneydoğu Anadolu'daki işgal bölgelerini Fransız birliklerine terk etmeye başlamıştır.

Antep savunmasında esir alınan Fransız subay ve erleri-1920

29 Ekim 1919'dan itibaren, İngiliz birliklerinin boşalttığı Kilis, Antep, Maraş ve Urfa Fransız işgal kuvvetlerine terk edilmiş; bu kapsamda Fransızlar, 29 Ekim'de 2.000 kişilik bir kuvvetle Ermenilerin sevinç gösterileri arasında Antep'e girmiştir. Antep'i işgal eden Fransızların Ermenilerle iş birliği içinde halka zulmetmesi ve silahtan arındırmaya çalışması üzerine Antep'liler, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin Antep şubesini kurarak, Kuvayimillie birlikleri oluşturmaya başlamışlardır. Bu birliklerin başına Şahin Bey ve Arslan Bey geçerek direnişi başlatmıştır. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa, Yüzbaşı Kılıç Ali Bey komutasında bir askeri müfrezeyi Antep'e göndererek bu direnişe destek sağlamıştır. Gerginliğin artması üzerine, Fransız işgal kuvvetleri komutanı General Gouraud bir beyanname yayınlarak, asayişin sağlanması için titiz davranılacağını açıklamıştır. Buna rağmen, 5 Kasım 1919 tarihinde Akyol Camii üzerine çekilen Türk bayrağının Ermeniler tarafından indirilmesi gerginliği daha da artırmıştır.

21 Ocak 1920'de, 12 yaşındaki oğluyla caddede yürümekte olan bir Türk kadınına Fransız askerlerince sarkıntılık edilmesi üzerine de eline aldığı taşları askerlere atan çocuğun süngü ile şehit edilmesi, Antep halkını galeyana getirmiştir. Şahin Bey, emrindeki Kuvayimillie birlikleri ile Antep'teki Fransız birliklerine yardım edilmesini engellemek amacıyla, şehre giren yolları kontrol altına alarak direnişi başlatmıştır. Şehir içinde Fransız kuvvetlerine karşı direniş sürerken, 24 Mart'ta Kilis'ten yardım amacıyla gönderilen bir Fransız birliği, Şahin Bey kuvvetleri tarafından pusu ile engellenmiştir. 26 Mart'ta, Fransızların yaptığı ikinci girişim de başarısızlığa uğramıştır. 28 Mart tarihinde yapılan Fransız taarruzunda Şahin Bey, Elmalı köprüsünü savunurken köprü üzerinde bir mermi ile yaralanmış, ardından Fransız askerlerinin süngüleri ile şehit edilmiştir. Bu haberi alan Antep'lilerin direnç gücü daha da artmış ve şehre yardıma gelen Kılıç Ali Bey, Balaban mevkiinde bir Fransız birliğini pusuya düşürerek büyük zayıf vermiştir. 1 Nisan'da, bütün Antep halkı şehir içinde ve dışındaki Fransız birliklerine karşı topyekün mücadeleye başlamıştır. Antep içindeki Fransız birliklerine yardım etmek amacıyla 15 Nisan 1920 tarihinde Albay Normand ve komutasında gönderilen birlikler Antep'i kuşatmışlardır. Şehrin sadece birkaç mahallesi Kuvayimillie birliklerinin kontrolündeydi. Bu bölgeler, Fransız topçusunun ateşi ile büyük hasar görmüş ancak direniş kırılmamıştır. Antep'in bu soylu direnişi çevreden gelen yardımlarla desteklenmiştir. 19 Nisan'da Halfeti ve Birecik'ten, 25 Ağustos'ta Malatya'dan yardıma gelen Kuvayimillie birlikleri halkın direniş gücüne önemli katkı sağlamıştır. 24 Mayıs'taki gelişigüzel Fransız bombardımanı yüzlerce insanın ölümü ve yaralanmasına neden olmuştur. 9-10 Eylül

tarihlerinde, Fransızların yoğun bombardımanı şehri büyük ölçüde tahrip etmiştir. Eylül 1920 ile Şubat 1921 tarihleri arasında, şehirde gıda maddesi sıkıntısı nedeniyle açlık baş göstermesine rağmen, direniş inatla sürdürülmüştür. 6 Şubat 1921'de TBMM tarafından bu şanlı direniş i sürdüren Antep'e 93 sayılı Kanun'la "Gazi" unvanı verilmiştir. Gaziantep, direniş ini, 9 Şubat 1921 tarihine kadar sürdürmüş, silah ve mühimmat yokluğu ile açlık yüzünden bu tarihte Fransızlar, şehirde kısmen de olsa kontrolü sağlamışlardır.

Antep'in, Fransız ordusu tarafından kuşatılması yaklaşık 10 ay sürmüş, bu süre içinde Antep halkı büyük yokluklar ve açlık çekerek şanlı direniş ini sürdürmüştür. Bu mücadelesiyle "Gazi" unvanını almış ve vatan toprağının korunmasının en güzel örneğini Fransızlarla birlikte tüm dünyaya göstermiştir. Fransızların 20 Ekim 1921'de Ankara Antlaşması'nı imzalayarak Anadolu'daki macerasına son vermesinde Antep direniş inin büyük katkısı olmuştur. Bu anlaşmanın imzalanması sonrası Fransız birlikleri 25 Aralık 1921'de büyük kayıplar vererek 10 ayda zor alabildikleri Antep'i terk etmişlerdir.

Maraş Cephesi

Mondros Ateşkes Anlaşması sonrası Maraş, 22 Şubat-1 Kasım 1919 tarihleri arasında İngiliz kuvvetleri tarafından; İngilizlerin çekilmesinden sonra da 29 Ekim 1919 ile 11 Şubat 1920 tarihleri arasında Fransız kuvvetleri tarafından işgal edilmiştir. Bu işgaller üzerine, Elbistan'da Maraş Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti kurularak çalışmalarına başlamıştır. İngiliz gizli belgelerine göre, 1 Kasım 1919 tarihinde Maraş'ı işgal eden 18.000 kişilik Fransız kuvvetlerinin üçte ikisi Fransız ordusuna alınmış ve bu ordunun üniformasını taşıyan Ermenilerden oluşuyordu. İşgal kuvvetleri Ermenilerin coşkun gösterileri arasında Maraş'a girmiştir.

İşgalin ikinci günü olan 30 Ekim 1919 günü Fransız askerleri arasında bulunan Ermeni lejyonierlerinin Türk kadınlarına yönelik tacizde bulunmaları üzerine asıl ismi Ali olan Sütçü İmam lakabı ile anılan bir Maraşlı, tabancası ile Ermeni lejyonierini öldürmüştür. Daha sonra da izini kaybettirerek Maraş köylerinde gizlenmiştir. Bu olaydan bir süre sonra "Bayrak Olayı" meydana gelmiş ve bardağı taşıran son damla olmuştur. Fransız Yüzbaşısı Andre, 30 Kasım 1919'da kale burcunda ve resmî dairelerde bulunan Türk bayraklarının indirterek yerine Fransız bayraklarını astırılmıştır. Bunun üzerine Ulu Cami'de toplanan Maraşlılar kale burcundaki Fransız bayrağını indirmişler ve Hükümet binasından getirilen Türk bayrağını yeniden kaleye çekmişlerdir. Fransızlar, bu olaya önderlik edenleri halkı isyana teşvik etmek suçuyla tutuklamışlardır. Bu tutuklamaların halkı sindirmek yerine daha da coşturması üzerine, Maraş'a gelen Fransız General Querette halkın önde gelenleriyle görüşme yapmıştır. Mutasarrıf vekili ve birkaç kişi hariç tutukluların büyük bir kısmı serbest bırakılmıştır. Ancak bu da gerginliği ortadan kaldırmamıştır. Maraş halkı ve Maraş'taki Ermeniler her an çatışma çıkması ihtimaline karşı hazırlıklı bekliyordular. Fransızlarla yapılan görüşmeler sonucu tutukluların geri kalanlarının serbest bırakılmaması üzerine bu gergin bekleyiş, 21 Ocak 1920 günü silahlı çatışmaya dönüşmüştür. Halk, Arslan Bey, Dr. Mustafa Bey, Yörük Selim ve Evliya Efendi liderliğinde içinde Ermeni lejyonierlerin de yer aldığı Fransız birliklerine karşı silahlı direnişe geçmiştir. Yerli Ermeniler de Fransız birlikleri ile beraber halka saldırılara başlamıştır. Buna karşılık halk, planlı ve kararlı bir tavırla direnmeye başlamıştır.

TBMM tarafından Maraş'a verilen İstiklal Madalyası ve beratı-1920

Fransızların Maraş'ın çevresindeki hakim mevkilere makineli tüfek ve top yerleştirerek, şehri sürekli ateş altına almaları üzerine, sokakları kullanamayan Kuvayimillie birlikleri evlerin duvarlarına delikler açarak ve evden eve geçerek, gece gündüz savaşıyorlar bölge bölge düşman mevzileri ele geçirmiştir. Fransızlar hiç ummadıkları bir biçimde Kuvayimillie birlikleri ve kadınlı erkekli halkla savaşmaya başlamıştır. Maraşlıların, düşmanı imha etmek için büyük bir özveriyle evlerini bile yakarak mücadele etmesi, Fransız askerlerin moral gücünü yok etmiştir. Fransız Generali Querette'nin ateşkes teklifine, Fransız askerlerinin kayıtsız şartsız silah ve mühimmatı teslim etmeleri ve Maraş'tan kesin bir biçimde ayrılmasını şartıyla cevap verilmiştir. Fransızlar bu teklife, Türklerin bulunduğu mahalleleri ağır bombardıman altına alarak cevap vermişlerdir. Fransızların bu saldırıları Maraşlıların cesaret ve direnç gücünü daha da artırmıştır.

Maraş'ta silahlı çatışma devam ederken Mustafa Kemal Paşa tarafından, Maraş direnişine destek olmak için gönderilen Yüzbaşı Kılıç Ali Bey, 400 kişilik müfrezesi ile 25 Ocak 1920 tarihinde Maraş'a gelerek düşmanla mücadeleye başlamıştır. 80 kişilik bir Fransız birliğini imha etmiştir. Daha fazla dayanamayacaklarını anlayan Fransızlar, 10 Şubat 1920 tarihinde bir kez daha ateşkes teklif etmişler; Maraşlılar adına Dr. Mustafa Bey ile Fransızlar arasında yapılan görüşme sonrası Fransızlar Maraş'ı terk etmeyi kabul etmişlerdir. Ancak Fransızlar ateşkes şartlarına uymayarak Maraş'ı 48 saat bombardıman ettikten sonra şehirden ayrılmaya başlamışlardır. 11 Şubat günü de bu boşaltma işlemi tamamlanmıştır. Maraş savunması, Ermenilerle desteklenmiş olan Fransız ordusunun tam bir hezimetiyile sonuçlanmıştır. Millî

Mücadele'nin başlangıç aşamasında Türk milletinin esaret üzerine kurulu bir çözümü kabul etmeyeceğinin bir delili olarak, işgal altındaki bütün bölgeler için önemli bir örnek oluşturmuştur. Maraş'a gösterdiği bu kahramanlıklardan dolayı TBMM tarafından, 5 Nisan 1925 tarihinde bizzat cephede savaşanlara verilen "Kırmızı şeritli İstiklal Madalyası", 12 Şubat 1973'te de şehre "Kahraman" unvanı verilerek, adı "Kahramanmaraş" olarak değiştirilmiştir.

Urfa Cephesi

Urfa şehri, 24 Mart 1919'da İngilizlerin; 30 Ekim 1919'da da Fransızların işgali ile karşılaşmıştır. Bu sırada, Antep'te de çatışmalar başlamıştır. Urfa'da ise 29 Aralık 1919'da Jandarma Komutanı Yüzbaşı Ali Saip (Ursavaş), Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle düşmanı Urfa'dan atmak için Ocak 1920'de direnişi başlatmıştır. Harekâtın son hazırlıklarını, Diyarbakır'dan yürüten Yüzbaşı Ali Saip Bey 7 Şubat 1920'de, Urfa'daki Fransız komutanlığına bir ultiatom vermiştir. Şehrin 24 saat içinde terk edilmesini istemiş ve birliklerini Karaköprü'ye getirmiştir. 9 Şubat günü Urfa'da çatışmalar başlamıştır. Ermenilerin de desteklediği bir Fransız birliği Gureba Hastahanesi'ni kuşatmıştır.

Urfa'da direnişe hazırlanan bir grup kuvayimilliyeci-1920

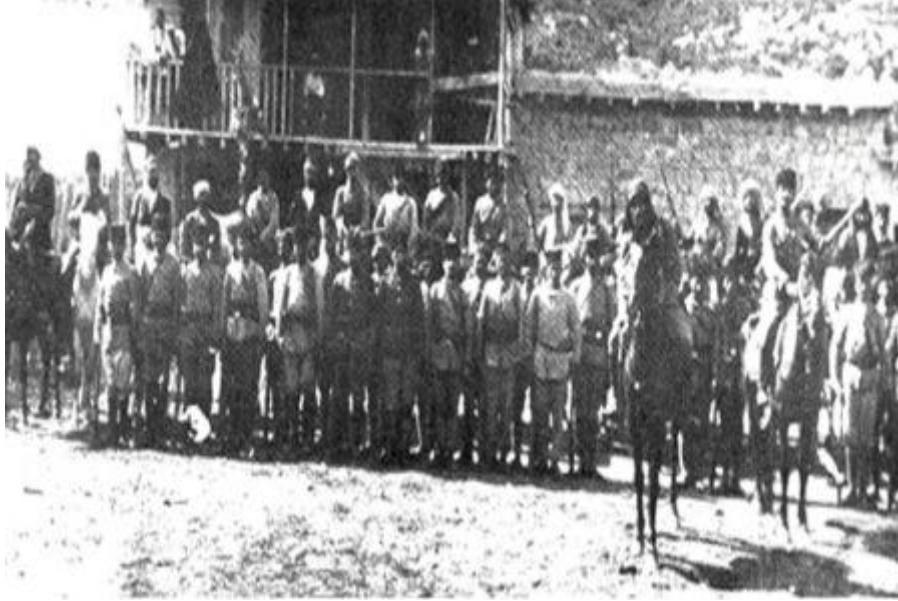
Namık takma adıyla direnişi organize eden Yüzbaşı Ali Saip Bey, emrindeki birliklerle Fransız kuvvetlerine karşı yoğun bir muharebeye girişmiştir. Türk birliklerinin özverili mücadelesi Fransız kuvvetlerinin bütün direnç gücünü kırmıştır. Fransızlar, 10 Nisan 1920'de önemli kayıplar vererek Urfa'yı terk etmişlerdir. Maraş yenilgisinden sonra, Urfa'da da uğradıkları hezimet, Fransızları ciddi biçimde sarsmıştır. Fransızlar daha sonra Urfa'yı yeniden ele geçirmek istedilerse de 13'üncü Kolordunun savunma önlemleri nedeniyle bu girişimlerinden vazgeçmek zorunda kalmışlardır.

Adana Cephesi

Mondros Ateşkes Anlaşması sonrası 17 Aralık 1918'de çoğu Ermeni lejyonerlerden oluşan Fransız kuvvetleri Adana'yı işgal etmiştir. Fransız ve Ermenilerden oluşan kuvvetlerin 11 Aralık 1918'de Dörtöy'ü işgali ve halka zulmetmeye başlaması üzerine Karaköse köylüleri yollara barikatlar kurarak bu kuvvetlere karşı silahlı direnişe geçmiştir. Fransızlar 9 Ocak 1919'da işgal altına aldıkları Adana'da Albay Bremond'u Genel Vali olarak tayin etmişlerdir. Albay Bremond, Adana'da Türk devlet otoritesini tamamen ortadan kaldırmak için, Adana'dan İstanbul'a gidecekleri Fransızlardan yol tezkeresi almaya zorlamış, Adana

mahkemelerinin temyiz yeri olarak Beyrut mahkemelerini göstermiş, eğitim dilini Fransızcaya çevirmiş ve Türklerden zorla alınan silahları Ermenilere dağıtmaya başlamıştır. 21 Aralık 1918'de kurulan Kilikyalılar Cemiyeti ise, Fransız işgaline karşı ilk örgütlü mücadeleyi yapmaya başlamış ve çeşitli makamlar ile İstanbul gazetelerine protesto telgrafları göndermiştir. Cemiyet, Topçu Binbaşısı Kemal Bey'i Kilikya Kuvayımilliyeye Komutanlığına getirmiştir. Adana ve havalisinde teşkilatlanan Kuvayımilliyeye önderleri içinde, Tufan Bey takma adıyla Yüzbaşı Osman Bey, Saim Bey, müfrezelerle birlikte bir çok çatışmaya katılan Osmaniyeli Rahime Hanım, Paşa lakaplı Köylü Hasan, Yüzbaşı Ali Ratıp, Derviş ve Emin Ağa gibi kahramanlar sayılabilir. Adana ve havalisini işgal eden Fransızlar, orduları içinde yer alan Ermeni lejyonerleri ve yerli Ermenilerin desteği ile Adana halkına zulmetmeye başlamışlardır. Yağma ve cinayetlerle halkın üzerinde büyük bir korku yaratmaya çalışmışlardır. Türk bayrakları yerine Fransız bayrakları çekilmiştir. Bunun üzerine Temmuz 1919'da Adana halkının bir kısmı şehri terk ederek Toroslara sığınmıştır. Fransız ve Ermenilerin bu saldırıları karşısında teşkilatlanan Kuvayımilliyeye birlikleri, bu kuvvetlerle mücadeleye başlamıştır. Gülek Boğazı'nı elde tutmak için Binbaşı Menil komutasında gönderilen birlikler Pozantı'da kuşatılmıştır. 19 Mayıs 1920'de kuşatma altındaki birliklere takviye olarak gönderilen 5.000 kişilik Fransız kuvveti, küçük bir grup Kuvayımilliyeci tarafından bozguna uğratılmıştır. Takviye alamayacağını anlayan Fransız kuvvetleri, bir yarma hareketiyle kuşatma altından kurtulduysa da Sünedir Boğazı'nda köylüler tarafından pusuya düşürülmüştür. Çok büyük bir askerî güç zannettikleri bir avuç köylüye teslim olmuşlardır.

Pozantı'daki Fransız taarruzunu kıran Türk müfrezesi-1920

Urfa, Antep ve Maraş'ta uğranılan hezimet sonrası Fransızlar ve onların kışkırttığı Ermeniler büyük bir umutsuzluk içinde her gün sertleşen bir biçimde Adana halkı ve Kuvayımilliyesi ile mücadele etmeye devam etmişlerdir. Güney Cephesi Muharebeleri sonrası, Fransızlar Türk yurdunda tutunamayacaklarını anlayarak Urfa, Antep ve Maraş'ta bulunan bütün birliklerini Suriye'ye çekmişlerdir. Sakarya Meydan Muharebesi sonrası 20 Ekim 1921'de imzalanan Ankara Antlaşması ile, Güney Cephesi'ndeki savaş durumu sona ermiş, sınır belirlenerek Fransız kuvvetleri tamamen bu sınırın güneyine çekilmiştir. İskenderun (Hatay), her ne kadar Türkiye'nin sınırları içinde yer almasa da Ankara Antlaşması ile sağlanan özel statü, daha sonra İskenderun Sancağı'nın ana vatana katılması sonucunu doğurmuştur. Bu muharebeler sonrası Fransızlar, Türklerin anayurdunda bir çıkar elde edemeyeceklerini anlamışlar; bunun

yanı sıra para karşılığı Türk ordusuna silah satarak kısıtlı ikmal olanaklarımızı çeşitlendirmişlerdir. Güney Cephesi muharebelerinin sona ermesiyle burada mücadele eden birliklerimizin bir kısmı Batı Cephesi'ne kaydırılmış ve buradaki birliklerimizin takviyesi sağlanmıştır.

Batı Cephesi

Birinci İnönü Muharebesi (06 –11 Ocak 1921)

“Hürriyet ve istiklal benim karakterimdir... Bence bir millette şeref, haysiyet, namusun ve insanlığın vücut ve beka bulabilmesi, mutlak o milletin hürriyet ve istiklale sahip olması ile mümkündür. Ben yaşayabilmek için müstakil bir milletin evladı kalmalıyım. Bu sebeple Millî istiklal bence bir hayat meselesidir.” diyen Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde başlatılan Türk İstiklal Savaşı tüm dünyaya Türk milletinin haysiyetiyle ve şerefiyle yaşamak istediğini göstermiştir. Bu süreçte gerçekleşen önemli olaylardan birisi de düzenli ordunun kurulmasından sonra kazanılan Birinci İnönü Zaferi'dir.

Batı Cephesi Karargahı-İnönü

Birinci İnönü Muharebesi'nden önce; Anadolu'daki millî kuvvetlere karşı harekete geçmek için uygun fırsat kollayan Yunanlar, Çerkez Ethem Ayaklanması'nın da yarattığı bunalımdan yararlanmak istemişlerdir. Bu sırada yeni kurulmuş olan düzenli ordunun daha fazla güçlenmesine fırsat vermeden, Sevr'i zorla kabul ettirmek ve bu antlaşmadan paylarına düşeni bir an önce elde etmeyi hedeflemişlerdir. Yunanlar ayrıca, Müttefiklerine, Venizelos'un iktidardan düşmesinin Anadolu'daki saldırgan politikalarını etkilemeyeceğini de göstermek istemişlerdir.

Henüz kuruluş aşamasında olan Türk ordusu için tek çare, Batı Anadolu'da düzenli ordu kuruluncaya kadar Yunanlara karşı stratejik savunmada kalmaktı. Ayrıca yer yer baş gösteren iç ayaklanmalar da bunu zorunlu kılmaktaydı.

Batı Cephesi Komutanı Albay İsmet Bey

6 Ocak 1921 günü Bursa'dan Eskişehir yönüne, Uşak'tan Afyon yönüne iki kol hâlinde ileri harekâta başlayan Yunanlar, 9 Ocak'ta İnönü mevzilerine kadar gelmişlerdir. 9 Ocak 1921 günü mevzii ilerisindeki Türk emniyet kuvvetleriyle Yunan öncü kuvvetleri arasındaki muharebeler karanlık basıncaya kadar bütün şiddetiyle devam etmiştir.

Yunan kuvvetleri 10 Ocak 1921 günü saat 06.30'da Adalar Tümeni ile Kovalca-Akpınar, İzmir Tümeni ile de Yeniköy-Teke-Hayriye savunma hattına taarruza başlamıştır. Bir kısım kuvvetleriyle de, Söğüt-Gündüzbey doğrultusunda ilerleyişini sürdürmüştür.

Havanın çok sisli olmasından faydalanan Yunan birlikleri, özellikle demir yolu güneyindeki 11'inci Tümen bölgesinde hızla ilerleyerek İntikam Tepe'yi ele geçirmiştir. Buradaki muharebeler saat 14.00'e kadar devam etmiştir.

10 Ocak 1921 günü saat 16.00'da Batı Cephesi Komutanı İsmet Bey'in teklifi ve Fevzi Paşa'nın emriyle Türk birlikleri Beşkardeşdağı-Zemzemiye-Oklubalı hattına alınmıştır. Cephe karargâhı da Çukurhisar'a taşınmıştır. Aynı saatlerde 4'üncü Tümenin 132'nci Alayı Çukurhisar İstasyonu'na indirilmiştir. Özellikle halk, zafer haberleri beklerken iki günden beri süregelen muharebelerde sahra ve ağır topların gürültüleri, Eskişehir'de heyecanla izlenmiştir. Akşam karanlığı ile beraber cephedeki muharebe faaliyeti durmuş ve top sesleri kesilmiştir.

Yunan birlikleri Akpınar-Kovalca hattını işgal ettikten sonra taarruzlarını durdurarak bu hatta kalmıştır. Cephenin 61'inci Tümenle takviye edilmeye başlanması Türklerin ne pahasına olursa olsun savunmaya devam edeceklerini göstermiştir. Bu durum karşısında Yunan kuvvetleri, bundan sonra yapılacak taarruzlardan bir netice alamayacakları anlamışlardır. Yunanlar muharebe meydanında Türk Ordusu karşısında tutunamayacaklarını anlayınca 11 Ocak 1921 sabahı İnönü mevzilerinden çekilmek zorunda kalmışlardır.

Birinci İnönü Muharebesi'ndeki başarı kesin zaferin bir başlangıcını teşkil etmektedir. Bu zaferin önemini Büyük Önder Mustafa Kemal ATATÜRK şöyle ifade etmiştir:

“Yeni Türkiye Devleti'nin küçük, fakat millî ülkülü genç ordusu, en dar bir hesapla üç kat üstün düşmanı İnönü Meydan Muharebesi'nde mağlup etti. Strateji sanatının en nazik icabatını isabetle uyguladı. İç hatların kullanılmasında harp tarihine parlak bir misal yazdı...

... Birinci İnönü Meydan Muharebesi'ni kazanan Türk ordusunun bütün mensupları, dünya tarihinde unutulmaz şanlı bir menkıbe sahibi olarak ebediyyen yaşayacaklardır.

Bu münasebetle Türk ordusu gazilerini hürmet ve minnetle yad ederim. Ve şehitlerimizin aziz ruhlarına takdisatımı takdim eylerim.”

İkinci İnönü Muharebesi (23 Mart – 1 Nisan 1921)

Millî Mücadele sürecinde kazanılan Birinci İnönü Zaferi üzerine, İtilaf devletleri Sevr Antlaşması'nda Türkler lehine bir değişiklik yapılmasını görüşmek üzere Londra'da bir konferans toplanmasını kararlaştırmışlardır. 21 Şubat-11 Mart 1921 tarihleri arasında toplanan bu konferansta, Türk devleti lehine bir sonuç çıkmamış ve mücadeleye devam kararı alınmıştır.

Yunanistan, Londra Konferansı henüz sona ermeden, Anadolu'da yeni bir taarruz yapmak üzere hazırlıklara başlamıştır. Türk Genelkurmayı, Yunanların asıl kuvvetleriyle gerek Eskişehir ve gerekse Afyon doğrultusunda bir taarruza girişeceğini önceden öngördüğü için zamanında gerekli düzeni almış, bir miktar da kuvvet toplayabilmiştir. Ancak yine de insan ve silah yönünden Yunanlara bir üstünlük sağlayamamış, bu nedenle de İnönü ve Dumlupınar mevzilerini kuvvetlendirmeye çalışmıştır.

Yunan ordusu bu sırada Bursa, Uşak ve bu şehirlerin doğusunda, İzmit ve Gebze'de gruplandırılmıştır. Türk kuvvetleri ise Eskişehir'in kuzey batısında, Dumlupınar'ın doğusunda ve Kocaeli cephesinde bulunmaktadır. İkinci İnönü Muharebesi'ne Türk ordusu Batı ve Güney Cephesi Komutanlıkları ile Kocaeli Grubu ve Kastamonu ve Havalisi Komutanlıklarıyla katılmıştır. Şubat 1921 ortalarında Yunanların Anadolu'daki Küçük Asya Ordusu 1'inci ve 3'üncü Kolordulardan oluşmuştur.

Muharebeler 23 Mart 1921 günü sabah erken saatlerden itibaren 3'üncü Yunan Kolordusunun Batı Cephesinden, 1'inci Yunan Kolordusunun da Güney Cephesinden ileri harekete geçmesiyle başlamıştır.

Yunan kuvvetleri 27 Mart'a kadar Türk örtme kuvvetleri ile muharebelere girerek oyalanmışlar ve İnönü mevzilerine dört günde gelebilmişlerdir. 28 Mart günü Metristepe ve Kanlısirt'i ele geçirmişlerdir. O sırada güneydeki 1'inci Yunan Kolordusu, 24 Mart günü Dumlupınar mevziini ele geçirdikten sonra 28 Mart günü Afyon'u işgal etmiş ve doğuya doğru ilerlemeye başlamıştır. 3'üncü Yunan Kolordusu da 30 Mart'ta tekrar taarruza geçmiş, ancak Türk sağ kanadı bu saldırıyı geri püskürtmüştür. Ankara'dan yetiştirilen taze kuvvetler, Türk sağ kanadını takviye ederek Yunanlara karşı giriştiği saldırı ile onların taarruz gücünü kırmıştır. Bu gelişmeler üzerine, Yunan birlikleri 1 Nisan günü sabahın erken saatlerinden itibaren geri çekilmeye başlamıştır. Metristepe'ye gelen İsmet Paşa muharebenin kazanıldığını müjdeleyen raporunu yazmıştır.

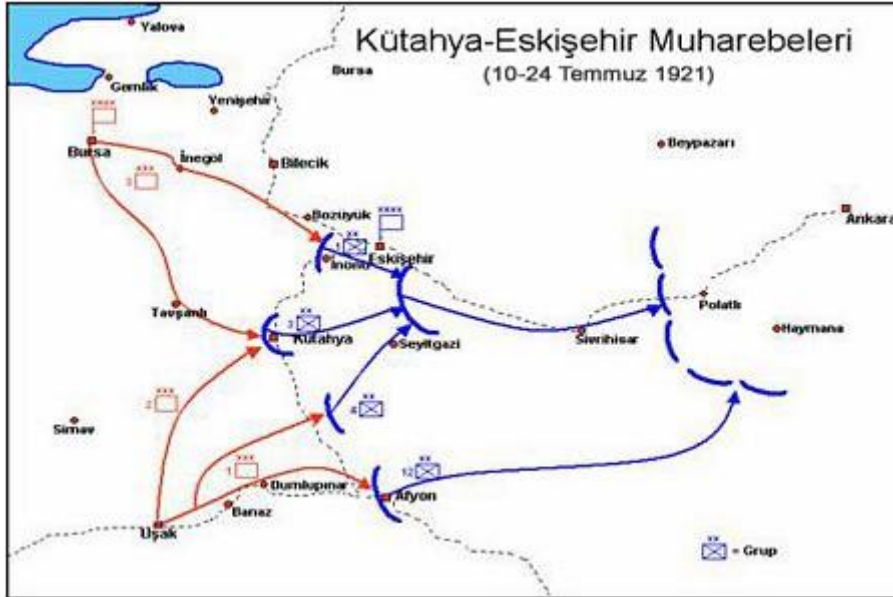
Zafer haberi üzerine TBMM Başkanı Mustafa Kemal, 1 Nisan 1921'de gönderdiği yazıda İsmet Paşa'yı "Siz orada yalnız düşmanı değil milletin makus talihini de yendiniz" sözleriyle kutlamıştır.

İkinci İnönü zaferinin kazanılması üzerine Fransızlar Zonguldak'tan İtalyanlar da Güney Anadolu'dan askerlerini çekmeye başlamışlardır.

İkinci İnönü Zaferi ulusal bağımsızlığın gerçekleşmesi yolunda atılan en önemli adımlardan birini teşkil etmiştir.

Kütahya-Eskişehir Muharebeleri (10-24 Temmuz 1921)

Birinci ve İkinci İnönü Muharebeleri'nde umdukları başarıyı kazanamayan Yunanlar, Aslıhanlar ve Dumlupınar galibiyetlerinden de cesaret bularak Anadolu'daki işgal güçlerinin sayısını artırmışlardır. Yunan Kralı Konstantin de İzmir'e gelerek ordusunun moralini yükseltmeye çalışmıştır. Silah ve teçhizat açısından Yunan ordusundan sayıca az olmakla birlikte Türk ordusu da takviye edilmeye çalışılmıştır.

10 Temmuz 1921'de Bursa ve Kütahya-Gediz istikametlerinden saldırıya geçen Yunan ordusu ile Türk kuvvetleri Eskişehir'in doğusunda karşılaşmıştır. Bir kısım Türk kuvvetleri de Kütahya'da Yunanlarla karşılaşmıştır. Türk ordusunun Eskişehir'de bulunan kanadı, Yunanlar karşısında fazla tutunamamış ve Eskişehir kaybedilmiştir. Türk ordusu 25 Temmuz 1921'de taktik savunma yapmak amacıyla Sakarya nehrinin doğusuna çekilmiştir. Türk ordusunun Sakarya'nın doğusuna çekilmesi hem ordunun manevi varlığını sarsacak hem de önemli bir vatan parçasının geçici de olsa düşmana bırakılmasına neden olacaktı. Bu işin sorumluluğunu üzerine alan TBMM Başkanı Mustafa Kemal, "Orduyu Eskişehir kuzey ve güneyinde topladıktan sonra düşman ordusuyla araya büyük bir mesafe koymak gerekir ki ordunun düzenlenmesi ve takviyesi mümkün olabilsin. Bunun için Sakarya doğusuna kadar çekilmek uygundur. Düşman durmadan takip ederse, hareket üslerinden uzaklaşacak ve yeniden menzil hatları tesisine mecbur olacak; herhalde beklemediği birçok sorunla karşılaşacak; buna karşılık bizim ordumuz toplu bulunacak ve daha uygun şartlara sahip olacaktır.

Bu hareket tarzımızın en büyük sakıncası Eskişehir gibi önemli mevkiekimizi ve çok araziyi düşmana terk etmekten dolayı kamuoyunda ortaya çıkabilecek manevi sarsıntıdır. Fakat az

zamanda elde edebileceğimiz başarılı neticelerle bu sakıncalar kendiliğinden yok olacaktır. Askerliğin gereğini tereddütsüz uygulayalım. Diğer tür sakıncalara karşı koyarız” demiştir.

Eskişehir’in kaybı TBMM’de çok şiddetli tartışmaları başlatmış "Ordu nereye gidiyor, bu hareketin elbette bir sorumlusu vardır, o nerededir? diyerek Mustafa Kemal'i sorumlu tutmaya çalışmışlardır. Meclisin 24 Temmuz tarihli gizli oturumunda özellikle Başkomutanlık üzerine yapılan tartışmalar ve eleştiriler karşısında Meclis Başkanı Mustafa Kemal'in kararlı tutumu ve açıklamaları neticesinde sıkıntılara bir müddet de olsa son verilmiştir.

Bu sırada İngiliz Başbakanı Yunanların bu başarılarından dolayı Sevr ile yetinmeyeceklerini daha fazlasını isteyeceklerini belirtmiştir. Yunan Kralı Konstantin ise Kütahya'ya gelerek savaş meclisini toplayıp ileri harekâta devam edilmesini istemiştir.

Sakarya Meydan Muharebesi (23 Ağustos-13 Eylül 1921)

Sakarya Nehri'nin doğusuna çekilmiş olan Türk Ordusunun vereceği meydan muharebesi Türk İstiklal Harbi'nin çok önemli bir dönüm noktasını teşkil etmiştir. Bunun için memleketin bütün kaynaklarını harekete geçirip burada kullanılması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Batı Cephesi kuvvetlerinin, Sakarya'da verilecek kesin sonuçlu muharebede, her bakımdan takviyeye muhtaç olduğu bir gerçektir. Bu kuvvetlerin insan, hayvan, silah, ara-gereç, yiyecek maddeleri ve her çeşit ordu mallarıyla donatılması gerekiyordu.

TBMM’de günlerce süren görüşmelerden sonra TBMM Başkanı Mustafa Kemal üç ay süre ile Başkomutanlığı kabul edeceğini bildirmiştir. Bunun üzerine TBMM, 5 Ağustos 1921 tarihinde Başkomutanlık Yasası'nı çıkartarak, sahip olduğu askerî yetkileri Mustafa Kemal'e üç ay süreyle devretmiştir. Bu kanunda, "Başkomutan ordunun maddi ve manevi gücünü büyük ölçüde artırmak, yönetimi bir kat daha sağlamlaştırmak için TBMM'nin bununla ilgili yetkisini Meclis adına filli olarak kullanabilir" ifadesine yer verilmiştir. Ardından 7 - 8 Ağustos 1921 'de Tekalif-i Millîye (Millî yükümlülükler) emirleri yayımlanarak, savaş için ülkenin bütün kaynaklarının kullanılması hedeflenmiştir.

Yunanlar Kütahya-Eskişehir Muharebeleri'ni kazanmakla askerî üstünlüklerini artık kesin bir şekilde ispat etmiş olduklarını düşünüyorlardı. TBMM Hükûmetini askerî ve siyasi olarak etkisizleştirmek için mevcut durumdan daha iyi bir zaman bulunamayacağı görüşündeydiler.

Yunan ordusu Başkomutanı General Papulas'ın, Yunan Savunma Bakanına verdiği 25 Temmuz 1921 tarihli abartılı raporunda; “21 Temmuz muharebesinde Yunanların Türklere verdirdiği zararın çok büyük olduğu, geride kalanların ise tam bir erime ile hezime uğratılacağı” ifade ediliyordu.

Yunan Savunma Bakanı Teotakis'in, bu raporu Hükûmetine göndermesi sonucunda Yunan Hükûmeti daha özgüvenli hareket etmeye başlamıştır. Nitekim Yunan Başbakanı Gunaris orduyu ve durumu yakından görmek için 26 Temmuz 1921'de Kütahya'ya gelmiştir. Ordu Kurmay Başkanlığınca verilen brifing sonrası Yunan ordusunun, Ankara doğrultusunda harekete geçmesi kararlaştırılmıştır.

Türk Ordusunun Askerî Durumu

Ordumuza silah ve mühimmat hazırlayan çocuklar

Türk ordusu kesin sonuçlu bir meydan muharebesi için tüm birliklerini başarılı bir geri çekilme planıyla, Sakarya'nın doğusuna çekerek bir cephe hattında toplamıştır. Yunan taarruzuna karşı, kuvvetlerini Sakarya Nehri doğusunda yedi grup (kolordu) halinde konuşlandırmıştır. Başkomutanlık karargâh merkezi Ankara-Polatlı arasında yer alan Alagöz'de kurulmuştur. Genelkurmay Başkanlığı ve Batı Cephesi Komutanlığı karargahları da burada faaliyete başlamıştır. Üç büyük karargahın yan yana çalışması harekâtın koordinesi bakımından sevk ve idarede de büyük kolaylıklar sağlamıştır. Bu muharebe, aşağı yukarı 100 km genişliğinde ve 25 km derinliğinde bir vatan toprağında cereyan etmiştir.

Yunan Ordusunun Askerî Durumu

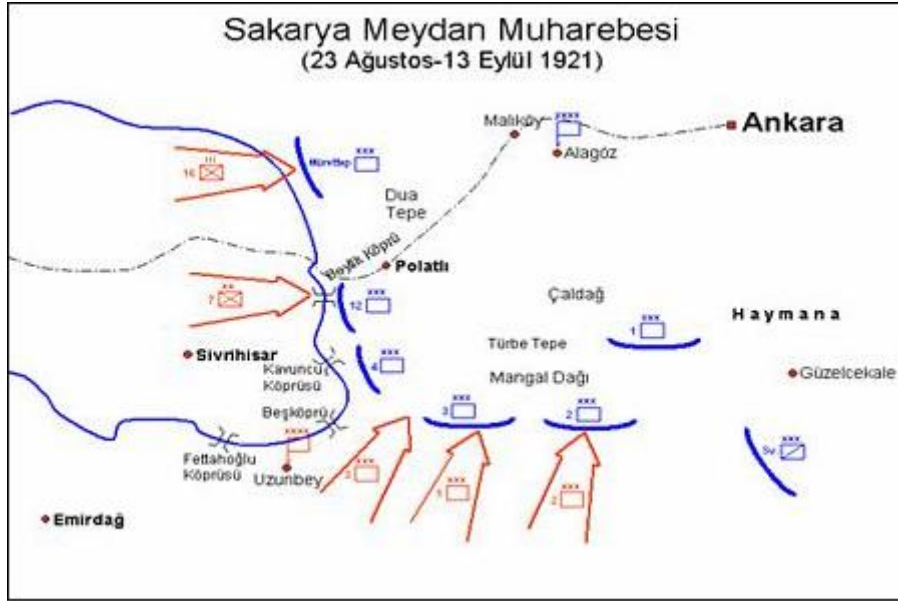
Sakarya Meydan Muharebesi başlamadan önce, Yunanların Anadolu'da 11 piyade tümeni, 1 süvari tugayı ve 5 bağımsız piyade alayından ibaret kuvveti bulunmakta idi. Bu kuvvetlerden 4'üncü Piyade tümeni Afyon bölgesinde; 11'inci tümen Bursa doğusu Geyve bölgesinde, bağımsız alaylar daha gerilerde bulunmakta idi. Geriye kalan 9 piyade tümeni, 3 kolordu halinde teşkil edilerek Sakarya Meydan Muharebesi'ne katılmıştır.

Yunanlar, yüksek sevk ve idare ilkelerine uygun olarak cephe taarruzlarından daha fazla kuşatma ve çevirme hareketlerine önem vermişlerdir. Ancak bu taarruz manevralarının gerektirdiği ölçüyü iyi dengeleyemediklerinden çok ileri gitmişler ve mevcut kuvvetlerinin gücünü aşarak başarı elde edememişlerdir.

Sakarya Meydan Muharebesi ve Safhaları

Birinci Safha (14-22 Ağustos 1921)

Birinci safhada Yunan ordusu, cephe ve sol tarafta bulunan kuvvetlerini kademe kademe cephenin sağına doğru kaydırarak ilerlemiştir. Bu sırada kaburgası kırılmış ve sargılar içinde cephede bulunan Başkomutan Mustafa Kemal, Alagöz Karargâhında, Yunan hareketini ve yerleşimini adım adım takip etmiştir.

Yunanlar, kuvvetlerini Türk birliklerinin sol karşı cephesine yaklaştırdıkça, Türk ordusu cephenin sol tarafına kaydırılmış ve düşman çevirmek istediği cepheden gireceğini düşünürken, karşısında Türk kuvvetlerini bulmuştur. Böylece Yunan ordusunun daha fazla doğuya yayılma olanağı kalmamıştır.

Türk ordusundaki tümen ve alayların büyük kısmının düşman karşısında ve hatta onun çok yakınında geniş ölçüde yer değiştirmesi, her değişiklikte yeni bir cephe oluşturması, hem düşmanı büyük ölçüde şaşırtmış hem de alınan tertiplerin yerinde ve isabetli olduğunu kanıtlamıştır.

İkinci Safha (23 Ağustos – 30 Ağustos 1921)

Yunan ordusunun Sakarya doğusunda bulunan Türk kuvvetlerine taarruzu ve güney kanattan kuşatmak için hücumu geçmesidir.

23 Ağustos sabahı, 22 gün geceli ve gündüzlü devam edecek olan Sakarya Meydan Muharebesi başlamıştır. Yunanlar 100 km'lik bir cephe üzerinden hücum ederken Türk ordusu da 100 km'lik bir hattı savunmuştur. Cephesi 100 km'lik bir alana yayılmış olan savaşın derinliği ara ara 20-25 kilometreye dayanmıştır. Bu durum bir mevzi ve siper savaşı şeklinde yaşanmamıştır.

Yapılan muharebelerde Mangal Dağı bir gün içinde, Dua Tepe de birkaç saat arayla birkaç kez el değiştirmiştir. Sadece tepeler ve ovalar değil, boğaz boğaza geçen savaş sırasında cepheler bile el değiştirmiştir

26 Ağustos tarihinde Başkomutan Mustafa Kemal, birliklere tarihi emrini vermiştir: "Hattı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır. O satih bütün vatandır. Vatanın her karış toprağı,

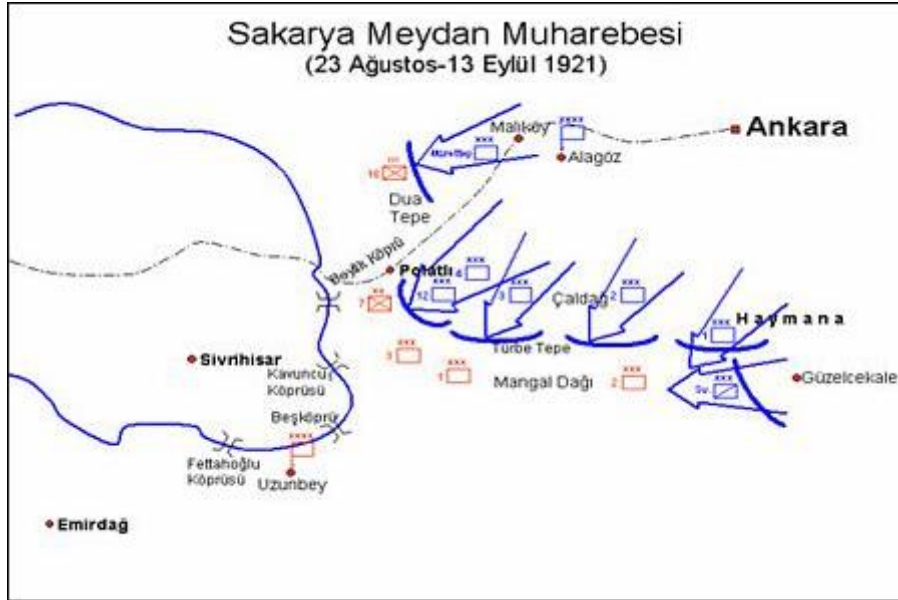
vatandaşın kanıyla ıslanmadıkça terk olunamaz. Onun için küçük, büyük her birlik bulunduğu mevziden atılabilir. Fakat küçük, büyük her birlik, ilk durabildiği noktada yeniden düşmana cephe kurup savaşa devam eder. Yanındaki birliğin çekilmeye mecbur olduğunu gören birlikler ona tabi olamaz. Bulduğu mevzide sonuna kadar dayanmaya ve karşı koymaya mecburdur.”

Üçüncü Safha (31 Ağustos – 6 Eylül 1921)

Bu safha Yunan ordusunun Haymana istikametinde Türk cephesini yarma girişimidir.

Sakarya mevziinin orta kesiminin en kritik yeri olan Çaldağı bölgesinde; Kartal Tepe, Dua Tepe ve Basrikale Tepe'de çok kanlı muharebeler olmuştur.

Dördüncü Safha (7-13 Eylül 1921)

Bu safha Yunan ordusunun Sakarya doğusunda hücumu geçmesi ve Yunanların ele geçirdiği tüm hakim tepelerin geri alınarak düşmanın Beylik Köprü'sünde Sakarya'nın batısına atılmasıdır.

12-13 Eylül gecesi düşman kuvvetleri tamamen Sakarya'nın batısına atılmışlardır. Afyon-Seyitgazi-Eskişehir hattına çekilen Yunanlar, 22 Eylül'e kadar bu hatta tutunmuşlardır.

13 Eylül 1921'de, 22 gün geceli gündüzlü süren Sakarya Meydan Muharebesi sona ermiştir. Düşman kaçarken arkasında teçhizatını, özel eşyalarını ayrıca yaralı ve hastalarını da bırakmıştır. Bu mağlubiyetin kabulü değil, Yunan azim ve iradesinin Türk azim ve iradesi karşısında yıkılışıdır.

Beşinci Safha (14 Eylül – 10 Ekim 1921)

Bu safha Türk ordusunun takip hareketi olarak adlandırılabilir. Yunanların Eskişehir- Afyon genel hattına çekilmesi üzerine onu takip eden Türk ordusu arasındaki muharebelerdir. Bu muharebeler sonunda her iki ordu da yorulmuş ve kayıplar vermiş olması sebebiyle 10 Ekim 1921'den itibaren her iki ordu da karşılıklı savunma düzeni içine girerek tahkimat işlerine hız vermeye başlamıştır.

Askerî Sonuçlar:

Sakarya Meydan Muharebesi'nde taraflar uyguladıkları manevralarında doruk noktalarına ulaşmışlar, savaşın başından beri stratejik savunma manevrası uygulayan Türk ordusu, bundan sonra stratejik taarruz manevrası yapmaya başlamıştır. Yunan ordusu ise stratejik taarruz manevrasını, Türk ordusunun direnişi sebebiyle terk etmek mecburiyetinde kalmış, bundan sonra stratejik savunma manevrası yapmıştır.

Sakarya Meydan Muharebesi, Türkler için bir başka yönden de büyük önem taşımaktadır. 1683 İkinci Viyana yenilgisinden itibaren devam eden geri çekilmenin sona ermesi olarak da algılanmış ve içte olduğu kadar dışta da önemli sonuçlar doğurmuştur.

Sakarya Zaferi, Misakımillî'nin zaferi demektir. Daha sonra 30 Ağustos Zaferi bunu perçinlemiştir. Sakarya Zaferi, Türk ulusunun, dışını tırnağına takarak kendi öz gücüyle kazandığı bir zaferdir. Mehmetçik, Sakarya'da karış karış "sathı müdafaa" savaşı yapmıştır.

Sakarya Zaferi, Büyük Taarruz (26 Ağustos 1922) ve Başkomutan Meydan Muharebesi (30 Ağustos 1922) için gerekli olan hazırlıkların yapılması için zaman kazandırmıştır. Bu savaş sonunda Başkomutan Mustafa Kemal'e TBMM tarafından 19 Eylül 1921'de, Mareşal rütbesi ve Gazi unvanı verilmiştir.

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa Zafer Tepe'de (10 Eylül 1921)

Siyasi Sonuçlar:

Sakarya Zaferi sonrasında ortaya çıkan siyasal gelişmeler şu şekilde ifade edilebilir. 13 Ekim 1921'de SSCB (Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan) ve TBMM Hükûmeti arasında Kars Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ile Türk-Sovyet sınırı son ve kesin şeklini almıştır.

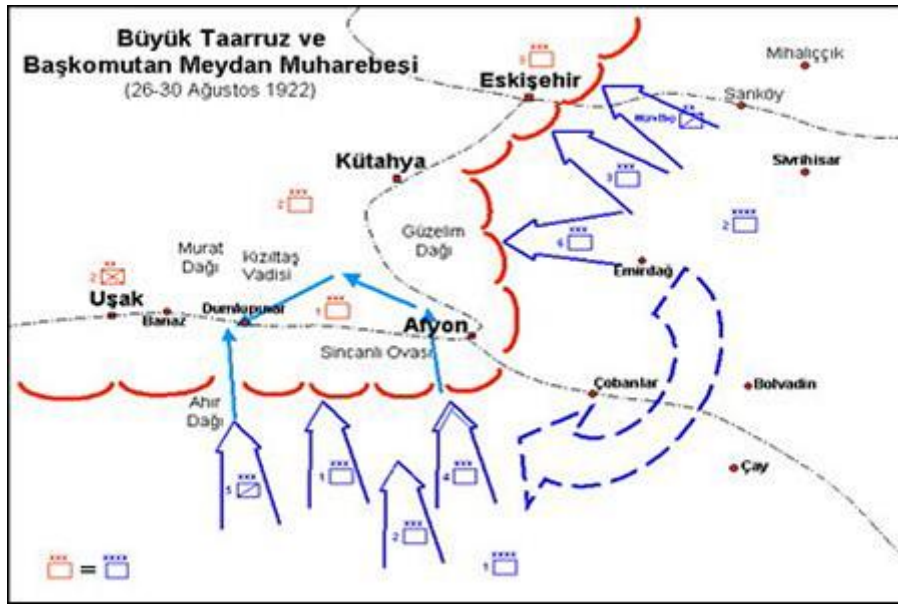
Türk ordusunun Sakarya Meydan Muharebesini kazanması, Fransızların Türklerle bir anlaşma yapıp yapmama kararsızlığını ortadan kaldırmış; TBMM Hükûmeti ile Ankara Antlaşması imzalanmıştır. Sakarya Zaferi'nin en önemli siyasal sonuçlarından biri olan Ankara

Antlaşmasını, 20 Ekim 1921'de TBMM adına Yusuf Kemal (Tengirşek) Bey ile Fransa adına ise Franklin Bouillon imzalamıştır.

Sakarya Zaferi sonrası İngiltere ile TBMM Hükûmeti arasında 23 Ekim 1921'de "Tutsakların Serbest Bırakılması Antlaşması" yapılmıştır. Ayrıca 2 Ocak 1922'de de Ukrayna ile Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması imzalanacaktır.

Sakarya Meydan Muharebesi, İtilaf devletlerinin Yunanlara olan güvenini azaltmış, bu devletler, Sevres Antlaşması'yla kendilerine sağlanan çıkarları, tekrar bir silahlı hareket denemesine bırakmadan diplomasi yoluyla korumak emeline düşmüşlerdir.

Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebesi (26-30 Ağustos 1922)

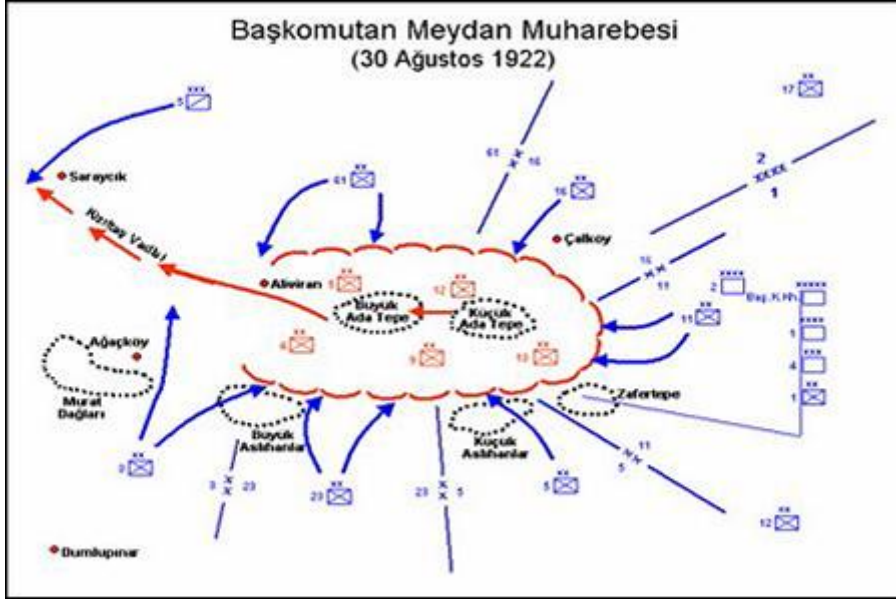
Sakarya Meydan Muharebesi'nden sonra kamuoyunda ve TBMM'de taarruz için sabırsızlıklar baş göstermiştir. Bu gelişmeler üzerine Mustafa Kemal Paşa, 6 Mart 1922'de Büyük Millet Meclisinin gizli bir toplantısında endişe ve huzursuzluk duyanlara "Ordumuzun kararı, taarruzdur. Fakat bu taarruzu tehir ediyoruz. Sebebi, hazırlığımızı tamamen bitirmeye biraz daha zaman lazımdır. Yarım hazırlıkla, yarım tedbirlerle yapılacak taarruz, hiç taarruz etmemekten çok daha kötüdür." diyerek bir taraftan zihinlerdeki şüpheyi bertaraf etmeye çalışırken diğer taraftan da orduyu son zaferi sağlayacak bir taarruz için hazırlamıştır.

1922 yılının Haziran ayı ortalarında, Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Paşa, taarruza geçme kararını almıştır. Asıl amaç; yok edici bir meydan savaşı yapmak, düşmanı çabuk ve kesin bir sonuç alacak şekilde vurmaktır. Büyük Taarruz ve bu taarruzu taçlandıran Başkomutan Meydan Muharebesi, Türk Kurtuluş Savaşı'nın son safhasını ve zirvesini teşkil etmiştir. Mustafa Kemal Paşa, 3 yıl 4 aylık süreçte Türk milletini ve ordusunu adım adım hedefe taşımıştır.

Batı Anadolu'yu Türk ordusuna karşı savunmayı planlayan Yunan ordusu; Gemlik Körfezi'nden Bilecik, Eskişehir ve Afyon doğusu ile Menderes Nehri'ni takiben Ege Denizi'ne dayanan savunma hattını bir yıla yakın bir süre ile tahkim etmiştir. Özellikle Eskişehir ve Afyon bölgeleri gerek tahkimat gerekse birlik miktarı bakımından daha kuvvetli tutulmuş, hatta Afyon'un güneybatısındaki bölge birbiri gerisinde beş savunma hattı şeklinde tertiplenmiştir.

Hazırlanan Türk taarruz planına göre 1'inci Ordu kuvvetleri, Afyon'un güneybatısından kuzeye doğru taarruza geçtiğinde Afyon'un doğusu ve kuzeyinde bulunan 2'nci Ordu kuvvetleri de taarruzla kesin sonuç almak istediğimiz 1'inci Ordu bölgesine düşmanın kuvvet kaydırmasına engel olacak ve Döğer bölgesinde bulunan düşman ihtiyatlarını kendi üzerine çekmeye çalışacaktır. Süvari Kolordusu da Ahır Dağları'ndan aşarak düşmanın yan ve gerilerine taarruz ederek düşmanın İzmir'le telgraf ve demir yolu irtibatını kesecektir. Baskın prensibi ile Yunan ordusunun imhasının gerçekleşmesi düşünülmüştür.

İki ordunun insan ve tüfek yönünden aşağı yukarı birbirine denk olmasına karşın makineli tüfek, top, uçak ve özellikle motorlu araçlar yönünden üstünlük Yunan ordusundaydı. Yalnız süvari (kılıç) olarak Türk ordusu üstünlüğe sahipti. Bir taarruz ve özellikle de takip harekâtında tank ve motorlu araçların bulunmadığı o zamanki savaşlarda, süvarinin oynayacağı rolün çok önemli olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Mustafa Kemal Paşa, 19 Ağustos 1922'de Ankara'dan Akşehir'e giderek 26 Ağustos 1922 Cumartesi sabahı düşmana taarruz emrini vermiştir.

26 Ağustos sabahı Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, yanında Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa ve Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa ile birlikte muharebeyi idare etmek üzere Kocatepe'deki yerini almıştır. Büyük Taarruz burada başlamış, topçuların sabah saat 04.30'da taciz ateşi ile başlayan harekât, saat 05.00'te önemli noktalara yoğun topçu ateşi ile devam etmiştir.

Piyadeler, sabah 06.00'da Tınaztepe'ye hücum mesafesine yaklaşarak tel örgüleri aşip Yunan askerini süngü hücumu ile temizledikten sonra Tınaztepe'yi ele geçirmiştir. Bundan sonra saat 09.00'da Belentepe, daha sonra Kalecik-Sivrisi düşmandan temizlenmiştir. Taarruzun birinci günü, sıklet merkezindeki 1'inci Ordu Birlikleri, Büyük Kaleciktepe'den Çiğiltepe'ye kadar on beş kilometrelik bir bölgede düşmanın birinci hat mevzilerini ele geçirmiştir. 5'inci Süvari Kolordusu düşman gerilerindeki ulaştırma kollarına başarılı taarruzlarda bulunmuş, 2'nci Ordu da cephede tespit görevini aksatmadan sürdürmüştür.

27 Ağustos Pazar sabahı gün ağarırken Türk ordusu bütün cephelerde yeniden taarruza geçmiş, bu taarruzlar çoğunlukla süngü hücumlarıyla ve insanüstü çabalarla gerçekleştirilmiştir. Afyon kurtuluşun şanlı ve şerefli müjdesi olmuş, Başkomutanlık Karargâhı ile Batı Cephesi Komutanlığı Karargâhı Afyon'a taşınmıştır.

28 Ağustos Pazartesi ve 29 Ağustos Salı günleri başarılı geçen taarruz harekâtı, düşmanın 5'inci Tümeninin çevrilmesi ile sonuçlanmıştır. 29 Ağustos gecesi durum değerlendirmesi yapan komutanlar, hemen harekete geçerek muharebenin süratle sonuçlandırılmasını gerekli bulmuşlardır. Düşmanın çekilme yollarının kesilmesi ve düşmanı çarpışmaya zorlayarak tamamen teslim olmalarını sağlama yolunda karar almışlar ve karar süratli ve düzenli bir şekilde uygulanmıştır. 30 Ağustos 1922 Çarşamba günü taarruz harekâtı, Türk ordusunun kesin zaferi ile sonuçlanmıştır. Büyük Taarruz'un son safhası Türk askerî tarihine Başkomutan Meydan Muharebesi olarak geçmiştir.

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa Büyük Taarruzu Afyon Kocatepe'den yönetiyor 26 Ağustos 1922.

30 Ağustos 1922 Başkomutan Meydan Muharebesi sonunda, düşman ordusunun büyük kısmı dört taraftan sarılarak Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın ateş hatları arasında, bizzat Zafertepe'den idare ettiği savaşta, tamamen yok edilmiş veya esir edilmiştir.

Anadolu'daki Yunan kuvvetlerinin yarısı imha veya esir edilmiş, kalan bölümü ise üç grup halinde çekilmiştir. Bu durum karşısında Çalköy'de yıkık bir evin avlusu içinde Gazi Mustafa Kemal Paşa, Yunan ordusunu takip etmesi için Türk ordusuna o tarihî "Ordular, ilk hedefiniz Akdeniz'dir. İleri!" emrini vermiştir.

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa Büyük Taarruzu Afyon Kocatepe'den yönetiyor 26 Ağustos 1922.

Takip Harekâtı ve Zafer

1 Eylül 1922'de Türk ordusunun takip harekâtı başlamıştır. Muharebelerden kurtulan Yunanlar İzmir'e, Dikili'ye ve Mudanya'ya doğru kaçmaya başlamışlardır.

Türk ordusu bu muharebe neticesinde 9 Eylül 1922 sabahı İzmir'e girmiştir. Sabuncubeli'nden geçen 2'nci Süvari Tümeni, Mersinli yolu ile İzmir'e doğru akarken bunun solunda 1'inci Tümen de Kadife Kale'ye doğru yürümüştür. Bu Tümenin 2'nci Alayı, Tuzluoğlu Fabrikasından geçerek Kordonboyu'na ulaşmıştır. Yüzbaşı Şeref Bey Hükümet Konağına, 5'inci Süvari Tümenimizin öncüsü Yüzbaşı Zeki Bey Kumandanlık Dairesine ve 4'üncü Alay Komutanı Reşat Bey'de Kadife Kale'ye bayrağımızı çekmişlerdir.

9 Eylül 1922'de İzmir, 11 Eylül'de Bursa ve 18 Eylül'de de Batı Anadolu düşman işgalinden kurtarılmıştır. 11 Ekim 1922'de imzalanan Mudanya Ateşkes Anlaşması ile Doğu Trakya, silahlı çatışma olmadan Yunan askerinden arındırılmıştır. 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Barış Antlaşması ile Türkiye bağımsızlığını tüm dünyaya kabul ettirmiştir.

Türk milletinin vatan sevgisinin, yıkılmaz azim ve iradesinin bir eseri olarak ortaya çıkan bu zaferle sadece vatan toprakları düşmandan kurtarılmamış, Büyük Önder ATATÜRK'ün liderliğinde, ulus iradesine ve egemenliğine dayanan bağımsız Türkiye Cumhuriyeti'nin sağlam temeller üzerinde kuruluş süreci başlatılmış ve 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilan edilmiştir.

Büyük Zafer'den iki yıl sonra Mustafa Kemal Paşa, Başkomutan Meydan Muharebesi'ni sevk ve idare ettiği Zafertepe'de 30 Ağustos 1924 tarihinde Büyük Zafer'in önemini şu şekilde ifade etmiştir. "... Hiç şüphe etmemelidir ki yeni Türk devletinin, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin temelleri burada atıldı. Ebedî hayatı burada taçlandırıldı. Bu sahada akan Türk kanları, bu semada uçan şehit ruhları, devlet ve cumhuriyetimizin ebedî muhafızlarıdır..."

Mustafa Kemal ATATÜRK'ün engin ileri görüşlülüğüyle kurulan Cumhuriyet, ulusal egemenliğe dayanan yönetim biçimi olmasının yanı sıra kapsamlı bir aydınlanma ve çağdaşlaşma atılımıdır. Cumhuriyet'le birlikte hayata geçirilen devrimler, ulusumuza çağdaş bir yaşamın kapılarını açmış; laik ve demokratik Cumhuriyet'e sahip olmanın onurunu yaşatmıştır.

Millî Mücadele'de Deniz Harekâtı

Bahriye Dairesi Reisliği Subayları ve Personelinin Toplu Hatıra Fotoğrafı (Ankara, 27 Ağustos 1923)

Millî Mücadele dönemi, geçmişi parlak zaferlerle dolu olan Türk denizciliğinin acı ve hüznü dolu sayfalarından birisini teşkil etmektedir. Ancak Millî Mücadele esnasındaki olumsuz koşullar, Türk denizcisinin doğasında var olan vatan ve millet sevgisini yok edememiş, bazı denizciler gizlice Anadolu'ya geçerek kara savaşlarına fiilî olarak katılmış, bazıları ise Karadeniz'de ve Marmara'da ülkenin harbe devam azim ve iradesini güçlendirecek lojistik nakliyatı kanları ve canları pahasına idame ettirmişlerdir. İstanbul'da kalan denizciler ise Muavenet-i Bahriye Cemiyetini kurarak, Millî Hükûmetin deniz gücünü personel ve materyal olarak desteklemiş ve aynı zamanda Millî Kuvvetlere istihbarat desteği sağlamıştır.

Mondros Mütarekesi hükümleri gereğince Turgutreis, Hamidiye ve Mecidiye kruvazörleri, işgal kuvvetleri tarafından duruş ve vuruş güçleri zayıflatılarak Haliç'te atıl olarak tutulmuş; Yavuz zırhlısı ise Haliç'te deniz trafiğini aksatabileceği endişesi ile cephanesi alınmış ve topları sökülmiş olarak İzmit'e nakledilmiştir. Bu dönemde sadece, Marmara'da sahil güvenlik hizmetleri için kullanılan Akhisar ve Draç torpidobotları ile aynı görev için İzmir'e gönderilen Hızırreis gambotu ve Saros Körfezi'nde mayın temizleme faaliyeti ile görevlendirilen Nusret ve Tir-i Müjgân mayın gemileri görev yapmıştır.

Kurtuluş Savaşı'na Denizden Lojistik Sağlayan Deniz Subayları (1921)

İstiklal Harbi başlamadan Bahriye Nezareti tarafından karakol görevi ile 1919 yılının Şubat ayında Preveze gambotu Sinop'a, Aydınreis gambotu Trabzon'a gönderilmiştir. Preveze ve Aydınreis gambotları 1919 yılı sonlarına kadar kömür sağlanamadığı için limanda kalmıştır. İstiklal Harbi başladığında ise bu iki gambot, İstanbul Hükûmetinin bütün zorlamalarına rağmen İstanbul'a geri dönmeyip Millî Hükûmetin emrine girmiş ve İstiklal Harbi nakliye filosunun çekirdeğini oluşturmuştur.

İstiklal Harbi'nin gelişim sürecine paralel olarak çeşitli yollardan sağlanan büyüklü küçük teknelere bir nakliye filosu kurulmuş ve bu filo, millî cepheleri harp boyunca bütün gücüyle desteklemiştir.

İstiklal Harbi 1920 yılında ana çizgileriyle ortaya çıkmış ve kazanılan başarılarından sonra kesin zafere ulaşmak için Batı Cephesi'nin önem ve önceliği daha da artmış ve bunun neticesinde Karadeniz üzerinden silah, cephane ve her türlü malzemeyi ihtiva eden lojistik nakliyatı idame yaşamsal bir boyut kazanmıştır. Bu maksatla Karadeniz'de kaçak olarak bir deniz nakliyat teşkilatının meydana getirilmesi hayati bir harekât ihtiyacı olarak ortaya çıkmıştır. 10 Temmuz 1920 günü Millî Müdafaa Vekâletine (Millî Savunma Bakanlığı) bağlı olarak "Umur-ı Bahriye Müdürlüğü" teşkil edilmiş ve bu kuruluşa, öncelikle Karadeniz'deki

deniz nakliyatını tesis ve idame etme görevi verilmiştir. Ayrıca mevcut deniz teşkilleri de bu müdürlüğe bağlanmıştır.

Gazal Römorkörü

Bu kuruluş; mahalli tekneler ve gönüllüleri son derece başarılı bir şekilde örgütlemiş, düşman gemilerinin hareketlerini izlemek üzere güvenilir bir istihbarat ağı tesis etmiş ve bu nedenle lojistik nakliyat, en uygun zaman ve mekân koordinesi ile başarıyla sürdürülmüştür. Ankara'da kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti, Rusya ile askerî malzeme yardımı konusunda anlaşma sağlamıştır. Bu maksatla, 21 Eylül 1920 tarihinde kurulan Trabzon Kaçakçı Müfrezesi, Millî Müdafaa Vekâletinin 26 Ekim 1920 tarihli talimatı ile Trabzon Nakliyat-ı Bahriye Müfrezesi Kumandanlığı adını almıştır. İstiklal Harbi'nin müteakip safhalarında Deniz Kuvvetlerine, özellikle de deniz nakliyatına olan ihtiyacın artması ve bu yönde kullanılan deniz vasıtalarının nitelik ve niceliğinin büyümesi sebebiyle "Umur-ı Bahriye Müdürlüğü" teşkilatı genişletilmiş ve bu müdürlük, 01 Mart 1921 tarihinde Millî Müdafaa Vekâletine bağlı olarak "Bahriye Dairesi Reisliği" adını almış; İzmit, Samsun, Amasra Bahriye Kumandanlıkları ile Trabzon Nakliyat-ı Bahriye Müfrezesi Kumandanlığı, Karadeniz Ereğli Nakliyat-ı Bahriye Kumandanlığı, Egridir Gölü Bahriye Müfrezesi ve Fethiye Bahriye İhtiyat Grubu bu reislik emrine verilmiştir.

Marmara Denizi'nde nakliyat faaliyetlerinin önem kazanması ve İzmit Körfezi'nin savunulması maksadıyla 28 Haziran 1921 günü İzmit Bahriye Kumandanlığı kurulmuştur. İzmit Bahriye Kumandanlığı bölgedeki deniz nakliyatını idame faaliyetlerinin yanı sıra, Birinci Dünya Harbi'nde tahrip edilmiş olan demir yolu köprülerini onararak kara nakliyatına da önemli katkılar sağlamıştır.

Deniz subayları tarafından 01 Ocak 1921 tarihinde kurulmuş olan Samsun Bahriye Kumandanlığı ise daha ziyade diğer deniz birliklerinin er ihtiyacını karşılayacak çalışmalar yapmış ve bu birliklere eğitimli deniz erleri sevk etmiştir. Pontus Rum çetelerine karşı da büyük mücadeleler veren bu Komutanlık, 1929 yılında lağvedilmiştir.

Amasra Bahriye Kumandanlığı: Karadeniz'in batı kısmında ve Boğaz bölgesinde düşman unsurlarına yönelik olarak öncelikle keşif gözetleme faaliyetleri icra etmiş, çıkan fırsatlardan istifade ile zaman zaman taarruzi roller üstlenmiştir.

Samsun Bahriye Müfreze Komutanlığı Karargâh Binası Önünde (1920)

Karadeniz Ereğli Nakliyat-ı Bahriye Kumandanlığı, İstanbul-Akçakoca ve Trabzon-Akçakoca arasında yapılan deniz nakliyatını sevk ve idare etmek, aynı zamanda bölgesindeki nakliye gemi ve araçlarına lojistik destek ve üs kolaylıkları sağlamak üzere 17 Nisan 1921 tarihinde Ereğli'de kurulmuştur. Bu komutanlık, Batı Karadeniz'de nakledilen askerî malzemeye ilişkin kayıtları da tutmuş ve Bahriye Dairesi Reisliğine bu konuda günlük raporlar vermiştir.

Ege ve Doğu Akdeniz bölgelerinde, 16 Mart 1921 tarihinde kurulmuş olan Fethiye Bahriye İhtiyat Grubu ile Liman Reislikleri, kıyı kontrolü, istihbarat toplama, nakliye ve sahil güvenlik görevleri icra etmişlerdir. Diğer taraftan, Eğridir Gölü Bahriye Müfrezesi ise Antalya'ya gelen askerî malzemenin Batı Cephesi'ne Eğridir Gölü üzerinden nakledilmesinde görev almıştır. Ülke çapındaki tüm bu lojistik destek faaliyetleri, Ankara'da ana karargâhı bulunan Bahriye Dairesinin üstün görev anlayışı ve titizlikle yaptığı planlamalar sayesinde başarı ile yürütülmüştür. Hem Karadeniz'de hem de Marmara'da görev yapan nakliye gemileri, yaşlı ve düşük süratli olmalarına, tahkim edilmemiş üs ve limanlara istinaden harekât icra etmelerine ve korunmasız olarak seyir yapmalarına rağmen adetâ mucizeler yaratmış; üstün bir görev anlayışı, cesaret ve feragatle deniz nakliyatını sürdürmüştür.

Millî Mücadele süresince Karadeniz'deki lojistik nakliyat faaliyetleri kapsamında, irili ufaklı 26 tekne ile toplam 300 bin ton malzeme Sovyetler Birliği'nin Karadeniz limanlarından Türk limanlarına taşınmış ve bu suretle Anadolu'daki cepheler desteklenmiştir. Ayrıca, düşmanın ağır baskı ve engellemelerine rağmen bir avuç kahraman denizcinin çabaları ile İstanbul'dan deniz yolu ile İnebolu, Samsun, Yalova, Karamürsel ve İzmit'e gizli ve kaçak yollarla cephaneye ve malzeme sevk edilmiş; bu girişimler Millî Kuvvetlerin hem direncini artırmış, hem de moral ve motivasyonunu en üst düzeye çıkarmıştır.

Alemdar Römorkörü

Türk denizcileri, İstiklal Harbi'nde belki de harbin kaderini değiştiren stratejik nakliyatı başarıyla tesis ve idame etmenin haklı gururunu taşımakta, o dönemin kahramanlarını saygı ile anmaktadır.

Tüm gemilerin büyük çaba ve fedakârlıklarının yanı sıra Alemdar römorkörünün kahramanlığı Türk denizciliğinin gurur abidelerinden birisini teşkil etmektedir.

Alemdar, İstanbul'dan işgal kuvvetlerinin kontrolünden gemi kurtarma bahanesi ile Karadeniz Ereğli'ye kaçırılmış; Fransızlar daha sonra gemiyi yeniden kontrole alarak İstanbul'a geri götürme planları yaparlarken personel kahramanca gemiye el koyarak 09 Şubat 1921 günü Alemdar'ı Ereğli'de baştankara etmiştir. Daha sonra Alemdar, Trabzon'a intikal etmiş ve çok değerli hizmetlerde bulunmuştur. ATATÜRK, bu dönemdeki Deniz Kuvvetlerinin faaliyetini şöyle açıklamıştır: “Düşman ablukasına ve sahip olduğu kısıtlı deniz araçlarına rağmen Bahriyemizin mensupları Karadeniz'de birkaç gemi ile harikalar göstererek hiçbir şey kaybetmeksizin deniz nakliyatını sağlamak suretiyle teşekkürle değer hizmetler yapmışlardır.”

Kaynak: Dz.K.K.lığı, İnternet Sitesi, Deniz Kuvvetleri Tarihçesi, Millî Mücadele Dönemi (1919-1922).

Millî Mücadele'de Hava Harekâtı

Millî Mücadele Öncesinde Türk Hava Kuvvetleri

Havacılık tarihinde ilk başarılı motorlu uçuşun gerçekleştiği 1903 yılından bir süre sonra 1909 yılında, Osmanlı Devleti'nde havacılıkla ilgili çalışmalara başlanmıştır.

Picardie Manevraları, Paris (1910)

1910 yılında Paris'te gerçekleşen Picardie Manevraları'na gözlemci olarak gönderilen kurmay heyetinde bulunan Kurmay Yüzbaşı Mustafa Kemal (ATATÜRK), havacılıkla ilk kez burada tanışmıştır. Osmanlı Devleti'nde ilk askerî hava teşkilatı Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın direktifleriyle, 1911 yılında dünyanın önde gelen ülkeleriyle aynı yıllarda kurulmuştur. Bu tarih, Türk Hava Kuvvetlerinin kuruluş tarihi olarak kabul edilmektedir. 1912 yılında Yeşilköy Tayyare Mektebinin kurulmasıyla Türk askerî havacılığı kendi tayyare mektebine ve havacılık merkezine kavuşmuştur. İlk Türk pilotu Yüzbaşı Mehmet Fesa (Evrensev) Fransa'da bulunan Bleriot Uçuş Okulunda öğrenimini başarıyla tamamlayarak Fransızların 780'inci, Türk ordusunun 1 numaralı brövesine sahip olmuştur (1912).

Türk Hava Kuvvetleri kuruluşunu tamamlayamadan Trablusgarp, Balkan ve Birinci Dünya Savaşları'na katılmıştır. Uçağın dünyada hava harp harekâtına katılımı ilk kez İtalyanlar tarafından Trablusgarp Savaşı'nda gerçekleşmiştir. Osmanlı Devleti bu dönemde henüz uçağa ve pilota sahip değildi. Sonrasında Balkan Savaşları'na her açıdan yetersiz imkânlarla katılan hava unsurları, İkinci Balkan Savaşı'nda daha etkin rol almıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nın başında yeterli uçak, pilot, teçhizat ve teknik donanım yoktur. Çeşitli modellerden olmak üzere elde yaklaşık on iki uçak bulunmaktaydı. Savaş süresince Almanlar tarafından ortalama üç yüz uçak ve havacı personel gönderilmiş; böylece Türk-Alman personelden oluşan tayyare bölükleri oluşturulmuştur. Ayrıca personeli sadece Almanlardan oluşan Alman Paşa Bölükleri vardı ki bu bölükler ortalama yüz elli uçakla görev yapmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda Osmanlı askerî hava teşkilatında çeşitli cephelerde olmak üzere on yedi tayyare bölüğü bulunmaktaydı.

Yeşilköy Tayyare Mektebi (İstanbul, 1918)
(Günümüzde bu bölgede Hava Harp Okulu ve Atatürk Havalimanı bulunmaktadır.)

30 Ekim 1918'de imzalanan ve Birinci Dünya Savaşı'nı bitiren Mondros Ateşkes Antlaşması'nı takip eden günlerde Filistin'den çekilebilen hava unsurları Konya'da, Irak Cephesi'nden çekilen küçük bir hava bölüğü Elazığ'da ve önemli sayıda uçak malzemesi de İstanbul'da bulunan Yeşilköy Tayyare Mektebinde toplanmıştı. Eldeki uçakların çok büyük bir bölümü kırık veya uçamaz durumdaydı. Genel olarak orduda olduğu gibi hava gücü de giderek sıkıntılı bir döneme girmiş, tüm uçuş ve eğitim faaliyetleri İtilaf devletleri tarafından kısıtlanmıştı. Mondros hükümlerinin uygulanmasıyla orduda terhis işlemleri yapılmaya başlanmış, Alman havacı personel ülkeden ayrılmış, Hava Kuvvetleri Genel Müfettişliğinin (Kuva-yı Havaîye Müfettişliği Umumiliğinin) kadroları boşalmış, sadece kâğıt üzerinde adı kalmıştı.

Savaş süresince hem tayyare istasyonu hem de okul olarak kullanılmış olan Yeşilköy Tayyare İstasyonu mütareke döneminde işgal edilerek; buradaki uçak ve malzemeler ile personel Maltepe'ye nakledilmişti. Uçuşlar işgal güçleri tarafından yasaklandığından, kırk beş uçak ve malzemeler deniz yoluyla taşınmış, on yedi uçak Yeşilköy'de bırakılmıştı. Rasıt Yüzbaşı Hamdi (Çaypınar) Bey anılarında Yeşilköy Tayyare İstasyonu'nun durumunu şöyle açıklamıştır: “İtilaf devletleri İstanbul'a gelince üç gün içinde istasyonu boşaltarak kendilerine teslimini istediler. Tabi bu mümkün olmadı. Kışın şiddetle devam ettiği bir anda bütün malzeme istasyon dışına, karlar üzerine atıldı. Oradan sahile taşındı ve Maltepe'ye nakledildi. Boşaltma ve taşınmada tayyare ve malzemenin yarısı harap oldu ve hasara uğradı.” Maltepe'de birkaç küçük bina vardı ve malzemeler bunların içine üst üste yığılmış, bir kısmı da açık havada harap kalmış ve kullanılamayacak hâle gelmişti. İstasyonda uçuş yapabilme imkânı yoktu. Bakım ve onarım yeterince yapılamamıştı.

15 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunan birlikleri tarafından işgali sırasında, Gaziemir Tayyare İstasyonu mevcut uçaklarla beraber Yunan birliklerinin eline geçmişti. Personelin bir bölümü esir edilmiş, bir kısmı İstanbul'a bir kısmı da Konya'ya gitmişti.

İşgal altında bulunan İstanbul'da havacılar, Maltepe Tayyare Meydanı'nda gizlice hazırladıkları dört uçağı 6-7 Haziran 1920 tarihinde Anadolu'ya kaçırma girişiminde bulunmuş; ancak başarılı olamamışlardı. Vatansever pilotların Maltepe Meydanı'ndan gece uçaklarla kaçış teşebbüsü üzerine, Damat Ferit Paşa, olayı aynı gün İstanbul'daki İngiliz İşgal Kuvvetler temsilcisine bildirmiş, kaçan makinist, subay ve erler için “... İngiliz Deniz Kuvvetlerince İzmit Körfezi'nde Haydarpaşa'dan İzmit'e ve Karadeniz'de İstanbul Boğazı

çıkışından Kandıra'ya kadarki bölgede dikkatli bulunulmasını rica ve bu vesile ile saygılarımı sunarım efendim.” diye ifade etmiştir. Yakalanan personel hapsedilmiş, bazıları İstanbul'da dağılmış; kaçabilenler ikişer, üçer kişilik kafilelerle Anadolu'ya geçerek Millî Kuvvetlere katılmıştır.

Maltepe'den kaçış girişimi üzerine 17 Haziran 1920 tarihinde Maltepe Tayyare Meydanı İngilizler tarafından bomba ile yakılıp yıkılmış; hangarlar, uçaklar ve teçhizat parçalanmıştır.

İşte bu ortamda Kuva-yı Havaiye Müfettişliği 25 Haziran 1920'de Harbiye Nezaretinin emriyle lağvedilmiş; böylece Osmanlı dönemi askerî havacılığı sona ermiştir.

Millî Mücadele'nin Başında Türk Hava Kuvvetleri

Türk Hava Kuvvetlerinin ilk nüvesini, Anadolu'da toplanan pilot, rasıt, makinistlerle; Konya, Erzurum, Elazığ ve Diyarbakır'daki uçaklar teşkil etmiştir. Kurtuluş Savaşı'nın başında Konya Tayyare İstasyonu, hava gücünün merkezi durumunda idi. Türk havacılar eldeki kırık dökük uçakların onarılmasına çalışmaktaydı. Ülkenin dış dünya ile bağlantısı olmadığından gerekli malzeme ve teçhizat sağlanamıyordu. Uçak onarımı konusunda uzman personel yoktu. Pilotların iki yıldan beri eğitimsiz olmaları yanında, yedek parça yokluğu nedeniyle hava harekâtının başlangıcında çok sayıda kaza ve kırım yapılmıştı. Uçakların gövde ve kanatları, yerli malı kaput bezleriyle kaplanıyordu. Gövde ve kanatlara kayganlık sağlamak için gerekli “emayit” malzemesi bulunmadığından havacı personel, patates kabuklarıyla koyun ve sığır ayaklarını kaynatarak elde ettikleri jelatinlere kola ve yumurta akı karıştırmak suretiyle “emayit” yapmayı başarmıştı. Ancak bu madde, yağışlı ve rutubetli havalarda gevşiyor ve uçuş güvenliğini tehlikeye atıyordu.

23 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisinin Ankara'da açılması nedeniyle halkın moralini yükseltmek ve psikolojik etki yaratmak amacıyla Ankara'ya bir tayyare müfrezesi gönderilmesi için emir verilmişti. Bu emirle Konya Tayyare İstasyonu'nda üç uçak hazırlanarak gönderilmiş; ancak tek AEG C-IV uçağı ile gösteri uçuşu yapılabildiği.

Meclisin açılmasından sonra düzenli ve disiplinli orduların kurulması esas kabul edilmiş ve bu esas doğrultusunda Ankara Hükûmeti Millî Savunma Bakanlığının 13 Haziran 1920 tarihli emriyle, Harbiye Dairesine bağlı olarak Hava Kuvvetleri (Kuva-yı Havaiye) Şubesi kurulmuştur. Bu teşkilat, Türkiye Büyük Millet Meclisi ordularının ilk hava kuvvetleri teşkilatını oluşturmaktadır.

Albatros C.V Uçağı ve Bir Grup Havacı Personel

Yunan ordusu, 22-23 Haziran 1920'de Milne Hattı'ndan harekete geçerek ilerlemeye başlamıştı. Konya Tayyare İstasyonu'nda kısa zamanda üç uçak uçuşa hazır duruma getirilerek kurulan Kartal Müfrezesi, Yüzbaşı Fazıl'ın komutasında 1920 Temmuz ayı sonuna doğru Uşak'a gönderilmiştir. (Yüzbaşı Fazıl'ın arzu ve isteği üzerine bu müfrezeye "Kartal" ismi verilmiş, tayyarelerin gövdelerinin sağ ve sol yanlarına yağlı boya ile pençelerinde birer bomba taşıyan, uçar vaziyette kartal resimleri yapılmıştı. Bu Bölük daha sonra İkinci Tayyare Bölüğü olarak adlandırılmıştır.) Kartal Müfrezesi birkaç gün içinde uçakları hazırlayarak uçuşlarına başlamıştı. Böylece İstiklal Savaşı'nda Türk havacılığı, 23'üncü Tümen Komutanlığı emrinde olmak üzere Uşak Tayyare Meydanı'nda başlamış bulunuyordu.

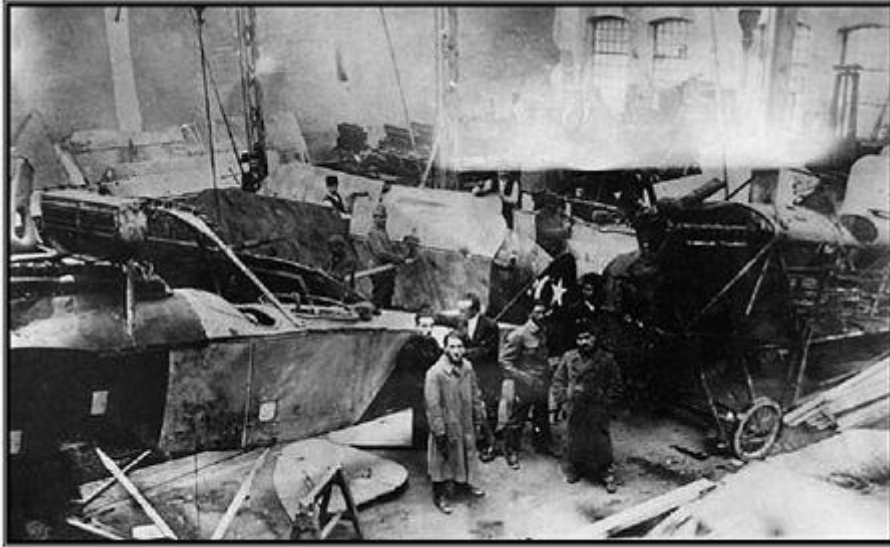
Bu arada Anadolu'daki Millî Kuvvetlerin kanun dışı ve asi olduğunu bildiren fetvaların etkisiyle 3 Ekim 1920'de Konya'da Bozkır İsyanı başlamıştı. Bu isyan kısa sürede büyümüş, Konya Tayyare İstasyonu'nda bir hava subayı şehit edilmiş, yirmi beş erin bir kısmı esir alınarak İstasyon yağmalanmıştı. İsyancılar çekildikten sonra Konya'da küçük bir depo bırakılmış, kalan malzemenin tamamı 1920 yılı sonunda Eskişehir'e taşınmıştır.

Doğu Cephesi'nde Hava Harekâtı

Millî Savunma Bakanlığınının 14 Haziran 1920 tarihli emriyle lağvedilen Erzurum Tayyare İstasyonu'ndaki uçaklarla Horasan Müfrezesi adı verilen 15'inci Tayyare Bölüğü hazırlanarak 15'inci Kolordu emrine verilmişti. Bu bölük, Doğu Cephesi'nde Kâzım Karabekir Paşa komutasında, Ermeni askerî operasyonlarına karşı gerçekleştirilen harekâta katılarak keşif, bombardıman ve makineli tüfekle saldırı uçuşları gerçekleştirmiştir.

Harekât sırasında düşmanın cephede av ve keşif olmak üzere iki uçağı görülmüşse de uçaklarımızla muharebeye girmekten kaçınmış ve Türk birlikleri üzerine gerçekleştirdikleri bombardımanın etkisi olmamıştır. Başarıyla sonuçlanan harekât sırasında, Horasan Müfrezesi, sahip olduğu üç uçakla hiçbir kırımamış ve 3 Aralık 1920 tarihinde Ermenistan ile imzalanan Gümrü Antlaşması'na kadar görev yapmıştır.

Birinci İnönü Muharebesi'nde Hava Harekâtı (06-11 Ocak 1921)

Eskişehir Demir Yolları Tamir Atölyesi Uçak Bakım ve Onarımları (1921)

Türk ordusunun asıl kuvvetlerinin Kütahya ve Gediz bölgesinde asi Ethem'in çeteleriyle uğraşmalarından faydalanan Yunan birlikleri Bursa ve Uşak'tan harekete geçerek taarruz ettiler. Bu sırada Birinci Tayyare Bölüğü Eskişehir, İkinci Tayyare Bölüğü Afyonkarahisar'da bulunmaktaydı. Savaşın başında Birinci Tayyare Bölüğünde iki adet, İkinci Tayyare

Bölüğünde ise bir faal uçak bulunuyordu. Bu uçaklarla havacılar savaş süresince keşif ve hava harekât görevleri icra etmiştir. Keşif bilgileri pilotlar tarafından uçuş dönüşünde telefonla anında Batı Cephesi Karargâhına bildirilmiştir. Uçak, personel, malzeme, akaryakıt yetersizliği ve kötü hava şartları gibi sorunlara rağmen havacılar karargâha önemli keşif raporları iletmıştır. Bu muharebeye katılmış olan Sivil Pilot Vecihi, Behçet, Rasıt Yüzbaşı Muhsin, Teğmen Sıtkı ve Üsteğmen Yusuf Kenan göstermiş oldukları başarılarından dolayı Batı Cephesi Komutanlığı tarafından para ile taltif edilmiştir. Ayrıca başarılı görev uçuşlarından dolayı 14 Mart 1921'de Garp Cephesi Komutanı İsmet Paşa şu mesajı göndermiştir:

Picardie Manevraları, Paris (1910)

İnönü Meydan Muharebesi muzafferiyetinin amillerine;

Havacılarıma hassaten selam ve teşekkür ederim.
Garp Cephesi Komutanı ve Erkânı Harbiye Reisi Mirliva İsmet.

Birinci İnönü Savaşı'nın zaferle sonuçlanması, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin içte ve dışta tanınmasını ve kuvvet bulmasını sağlamış olmasından dolayı büyük bir öneme sahiptir.

İkinci İnönü Muharebesi'nde Hava Harekâtı (23 Mart-1 Nisan 1921)

Yunanların Birinci İnönü Savaşı'ndaki yenilgisinin ardından 23 Mart 1921 sabahı tekrar saldırıya geçmesiyle İkinci İnönü Muharebesi başlamıştır. Eskişehir'de konuşlu Birinci Tayyare Bölüğü, savaş süresince bazen bir bazen de iki av uçağı ile görev icra etmiştir. Afyon'da konuşlu İkinci Tayyare Bölüğünün elinde ise sadece bir adet sağlam durumda av uçağı bulunmaktaydı.

Spad XIII C.1 Uçağı Önünde; 1. Mehmet Kâmil, 2. Salim (İlkuçan) ve Diğer Askeri Personel (Konya Tayyare İstasyonu, 1922)

Düşmanın ilerleyişi, savaş başlamadan önce yapılan keşif uçuşları ile izlenmiş, elde edilen bilgiler rapor edilmiştir. Sağlam durumdaki çok az uçakla havacılar, düşman cephesi üzerinde ve gerilerinde yapmış oldukları keşif görevlerinde Batı Cephesi Komutanlığına faydalı ve önemli bilgiler elde etmiştir. Ayrıca düşman kuvvetlerine karşı makineli tüfekle taarruz gerçekleştirmişlerdir. Bu arada, yedek malzemenin yokluğundan uçaklar sık sık arızalanmış, görev uçuşları sırasında uçak motorlarının durması nedeniyle, pilotlar süzülme uçuşu ile inmek durumunda kalmıştır. Savaşta Sivil Pilot Vecihi (Hürkuş) keşif uçuşlarında gördüklerini, “Düşmanın şiddetli saldırıları karşısında, varlığını yurduna siper eden Türk gençleri, çok sevdiği bir şeyi, kendi gözünden kıskanır gibi dövüşüyor...” diyerek ifade etmiştir.

Yüzbaşı İsmail (Gökgezen), Yüzbaşı Yahya, Binbaşı Fazıl (1922)

Yunan ordusunun 23 Mart 1921'de başlayan taarruzu bir hafta sürmüş ve 30-31 Mart 1921'de Dumlupınar mevzilerine çekildikleri hava keşiflerinden anlaşılmıştır. 1 Nisan tarihinde yapılan keşif uçuşu sonrasında düşmanın geri çekilmekte olduğu bilgisi ve müjdesi, diğer bir ifadeyle Kurtuluş Savaşı'nın bu ikinci önemli zaferi, havacılarımız tarafından birliklerimize rapor edilmiştir. Yunan ordusu, İnönü Muharebeleri'nde uğradığı yenilgiden sonra, İngilizlerin teşvikiyle İtilaf devletleri karşısında sarsılan itibarını yeniden sağlamak ve Türk ordusu kuvvetlenmeden onu yenebilmek için her türlü askerî ve mali yardım alarak yapacakları yeni taarruzun hazırlıklarına başlamıştı. İkinci İnönü Muharebesi'nden sonra, Haziran 1921'de Güney Cephesi Komutanlığı lağvedilerek bütün kuvvetler Batı Cephesi Komutanlığına bağlanmıştı. Bu arada düşman hakkında bilgi toplamak amacıyla keşif uçuşları başlamıştı. Keşifler devam ederken bir yandan da Yunan keşif ve bombardıman uçaklarıyla hava muharebeleri yapılmaktaydı. Bu muharebelerde düşük teknik özellikleri olan Türk uçakları kendinden çok üstün olan düşman kuvvetlerine saldırmaktan çekinmemiştir. Yüzbaşı Fazıl, Albatros D.III uçağı ile Kütahya-Altıntaş bölgesinde yedi Yunan savaş uçağı ile karşılaşmıştır. Yunan uçaklarının dördü geri dönüp muharebeye katılmamış, geriye kalan üç uçak Yüzbaşı Fazıl'a saldırmıştır. Fakat Yüzbaşı Fazıl'ın kahramanca savunması karşısında Yunanlar, çareyi uçaklarının hızları sayesinde kaçmakta bulmuştur.

Bu dönemde yetersiz uçak ve personel sıkıntısı gibi sorunlar nedeniyle 30 Haziran 1921 tarih ve Batı Cephesi Komutanlığının 1337 sayılı Emri ile Birinci ve İkinci Tayyare Bölükleri geçici olarak birleştirilmiştir.

Kütahya-Eskişehir Muharebeleri'nde Hava Harekâtı (10-24 Temmuz 1921)

Kurtuluş Savaşı'nda Erzurumlu İş Adanı Nafiz (Kotan) Tarafından Satın Alınarak Orduya Bağışlanan Breguet XIV Uçağı

Kütahya-Eskişehir Muharebeleri'nde Birinci ve İkinci Tayyare Bölüklerinin birleştirilmesi suretiyle görev yapan İkinci Tayyare Bölüğünün elinde iki keşif, üç av uçağı bulunmaktaydı. Muharebeler öncesinde yapılan keşif uçuşları, Yunan askerî yığınağının her gün biraz daha arttığını ve Yunan birliklerinin Bursa-İnegöl bölgesinde önemli bir hareket için hazırlandıklarını göstermekteydi. Yunan birlikleri, İkinci İnönü yenilgisinden sonra takviye edilmiş olarak 10 Temmuz 1921'de harekete geçmiştir.

Muharebeler süresince havacılar, Bursa ve Uşak istikametinden ileri harekâta geçen Yunanların asıl kuvvetleri ile Türk mevzisinin güney kanadına doğru yöneldiğini, düşmanın miktar ve durumunu tespit etmiş, cephe kumandanlığına çok faydalı bilgiler toplamış ve havada rastladığı düşman uçaklarına saldırmıştır.

Kurtuluş Savaşı'nda Türk Havacıları

1.Başmakinist Eşref, 2.Üsteğmen Kâmil, 3.Teğmen Ekrem, 4.Yüzbaşı Emin Nihat (Sözeri), 5. Avusturyalı Öğretmen Yüzbaşı Hawkman HARI, 6. Üsteğmen Faruk 7.Vecihî (Göynüner), 8. Binbaşı Salim (İlkuçan), 9.Küçük İsmail, 10.Binbaşı Boşnak Salih, 11.Yarbay Muzaffer (Ergüder), 12. Üsteğmen Ferruh,13.Binbaşı İskender, 14.Basri Hoca, 15.Üsteğmen Ethem Sait, 16.Teğmen Rifat, 17. Azmi Türk, 18.Yüzbaşı Avni, 19. Üsteğmen... 20.Üsteğmen... 21.Üsteğmen Osman, 22.Üsteğmen İsmail, 23.Yüzbaşı Muzaffer (Göksekin), 24.Üsteğmen Arif

Düşman kuvvetlerinin ilerlemesi üzerine, Türk ordusu daha uygun şartlarda muharebe etmek amacıyla Sakarya Nehri'nin doğusuna çekilmiştir. Bu kapsamda Kütahya'da bulunan İkinci Tayyare Bölüğü, Yüzbaşı Fazıl'ın emrinde önce Eskişehir'e sonra da Sarıköy'den Polatlı'ya, 12 Ağustos 1921 tarihinde de Malıköy'e çekilmiştir.

Sakarya Meydan Muharebesi'nde Hava Harekâtı (23 Ağustos-13 Eylül 1921)

Sakarya Meydan Muharebesi öncesinde 15-23 Ağustos 1921 tarihleri arasında Malıköy'de konuşlu İkinci Tayyare Bölüğü, sağlam durumdaki tek uçakla sekiz keşif uçuşu gerçekleştirmiştir. Keşifler sonucunda Sivrihisar güneyi ile Bellihisar arasında üç tünden fazla Yunan kuvvetinin ilerlemekte olduğu tespit edilmiş, 21 ve 22 Ağustos tarihlerinde yapılan keşifler, düşmanın Sakarya'ya saldırıya geçmeye başladığını göstermiştir. Bu arada Kuşadası civarına mecburi iniş yapan ve "İsmet" adı verilen De Havilland Dh.9 tipi Yunan uçağı ele geçirilmiştir. Bu uçak tamir edilerek 23 Ağustos'ta Malıköy'e ulaştırılmıştır. Böylece Sakarya Meydan Muharebesi'ne iki uçakla katılan Türk hava gücü, on sekiz günde yaklaşık kırk sorti uçuş gerçekleştirmiştir.

Yunanlardan ele geçirilen "İsmet" Adlı De Havilland Dh.9 Tayyaresi Önünde (Solda Ayakta) Sivil Pilot Vecihî ve (Sağda Ayakta) Yüzbaşı Fazıl (Eskişehir)

Uçakların bakımları gece fenerler ve ırların ışığı altında yapılmış, onarılan uçaklar ertesi sabah uçuşa hazır hâle getirilmiştir. Sakarya'da düşmanın geri çekilme sürecinde yapılan sürekli hava keşifleriyle düşmanın durumu orduya bildirilmiş, bu bilgiler diğer istihbarat kaynakları ile karşılaştırılarak son kararlar verilmiştir. Bu savaşta Türk uçakları 120 km'ye ulaşan cephe hattında düşmanın hareketi, istikameti, yedekleri ve takviyelerin tespiti görevlerini başarıyla yerine getirmiştir. Mustafa Kemal (ATATÜRK) önderliğinde kazanılan Sakarya Zaferi, Türk milletinin azim ve cesaretinin bir sonucu olarak tarihteki yerini almıştır.

Büyük Taarruz'da Hava Harekâtı (26 Ağustos 1922)

Sakarya Zaferi'nden sonra düşmanın tamamen yurttan atılması amacıyla Türk ordusunun imkân ve kabiliyetlerini artırmak için hazırlıklara hız verilmişti. 1921 yılında dönemin şartlarına uygun olarak, Eskişehir'de Batı Cephesi Komutanlığına bağlı olarak görev yapacak olan Kuva-yi Havaiye Müdüriyeti Umumiyesi (Hava Kuvvetleri Genel Müdürlüğü) kurulmuştu. 1922 yılında Hava Kuvvetlerinin teşkilatında yeni bir düzenlemeye gidilerek Hava Kuvvetleri Genel Müdürlüğü yerine Konya'da tümen yetkisine sahip Kuva-yi Havaiye Müfettişliği (Hava Kuvvetleri Müfettişliği) teşkil edilmiştir. Müfettişlik, lağvedilen genel müdürlük teşkilâtında olduğu gibi ikmal ve idare bakımından Millî Savunma Bakanlığına, harekât bakımından Genelkurmay Başkanlığı ile Garp Cephesi Komutanlığına bağlıydı. 22 Temmuz 1922 tarihli emirde Müfettişliğe Kurmay Yarbay Muzaffer (Ergüder) atanmıştır. Müfettişliğin Adana'da Tayyare Okulu, Konya'da Tayyare İstasyonu, Akşehir'de Cephe Tayyare Bölüğü bulunmaktaydı.

Konya Tayyare İstasyonu'nda Spad XIII C.I Uçaklarına Tüfek Monte Edilmesinde Çalışan Personel (1922)

Büyük Taarruz'un amacına ulaşması ve hazırlıkların tam bir gizlilik içinde yapılması için savaş öncesinde havacılarımız, düşman uçaklarını bölgeye yaklaştırmayarak onların keşif yapmalarını engellemiş; böylece Türk ordusunun hazırlıkları düşmanın gözünden gizlenmişti. Türk uçakları Yunan uçaklarıyla karşılaştıklarında, onları savaşmaya zorluyor ve kaçıyordu. Bu etkili önleme sonucunda, dört Yunan uçağı cephe gerisine inmeye zorlanmış veya düşürülmüştür. Bu dönemde hava gücünün uçak, personel ve teçhizat bakımından etkinliği artırılmıştır. Son aylarda üzerine fotoğraf makinesi monte edilen Türk keşif uçakları havadan fotoğraf çekme imkânına kavuşmuştu. Taarruz öncesi yapılan keşif uçuşlarında toplam on bir Yunan tümeninin mevzilendiği, Yunan ordusunun Eskişehir, Afyon, Garipçe ve Uşak'ta birer uçak birliği bulunduğu tespit edilmiştir. Bu birliklerin her birinde dört veya beş adet av ve bombardıman tipi uçak olduğu görülmüştür. Bu keşifler bir tümen farkla (on Yunan tümeni) havacılarımızın mükemmel keşif yaptığını göstermekteydi.

İki keşif uçağı Akşehir'de bırakılmak üzere Çay'a intikal etmiş bulunan Cephe Tayyare Bölüğü 25 Ağustos 1922 günü gecesi, Batı Cephesi Komutanlığından genel taarruzla ilgili şu emri almıştı:

1. 26 Ağustos 1922'den itibaren Büyük Taarruz başlayacaktır.
2. Yarın saat 06.00-08.00 arasında düşman ihtiyat gruplarının durumu tespit edilecek, aynı saatlerde Afyon'un güney mıntikasındaki düşmanın durumu keşfedilecektir.
3. Av uçakları Afyon'un güney ve batısında devriye gezecek, düşmanın keşif yapması önlenecektir. Saat 10.00'da aynı görevler tekrarlanacaktır.
4. Seyitgazi mıntikası ve Seyitgazi Döğer yolu da keşfedilecektir. Öğleden sonraki vazife ayrıca bildirilecektir.

25 Ağustos 1922 günü saat 21.00'de yazıldı.

Batı Cephesi Komutanı İsmet

Hava Kuvvetleri Müfettişi Muzaffer (Ergüder) hatıratında bu tarihî günü şöyle anlatmaktadır: "... 25 Ağustos 1922 akşam saat 21.00'den sonra uçak kuvvesi, yani harbe hazır uçakların cins ve adedi belli olmuştu. Evvelce tahmin edilenden bir noksanıyla on yedi uçak harbe hazır. Fakat elde o kadar pilot yoktu. Ancak icabında bir pilot birkaç sorti uçuş yapacaktı. Durum Cephe Komutanlığına arz olundu..."

Kurtuluş Savaşı'nda Yunanlardan Ele Geçirilen "Sakarya" Adı Verilen Breguet XIV Uçağı ve Bir Grup Havacı Personel (1922)

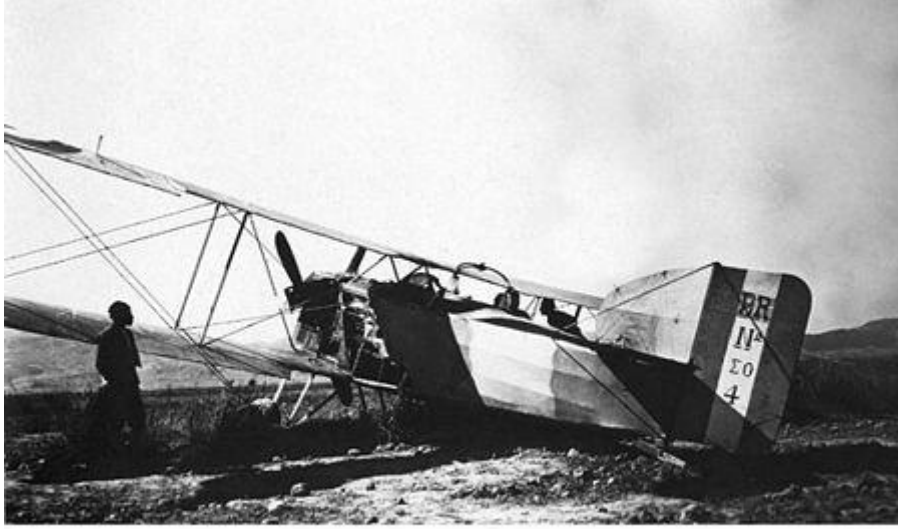
26 Ağustos 1922 sabahı tan yeri ağarırken saat 04.30'da bütün cephede Türk topçusunun tanzim atışı başlamış ve 05.30'a kadar devam etmişti. Saat 05.30'dan sonra tahrip ateşine başlanmış ve Yunan birliklerinin üzerine tam anlamıyla baskın sağlanmıştı.

Hava Kuvvetleri Müfettişi Muzaffer (Ergüder) Büyük Taarruz sabahını anılarında şöyle ifade etmektedir: "... On yedi tayyare uçuşa hazırlanmıştır. Durum, Cephe Komutanlığına arz olundu. Parlak hilalin tam ortasının ilerisine bir yıldız gelmiş ve bu şekil, hepimizin gözlerini saatlerce havaya çevirmişti. Sabah karanlığı... Her şey, herkes hazır... Gün ağarıyor... Her tayyarenin başında bir makinist, üç dört er bekliyor... ve her tayyare son bir kez daha gözden geçiriliyor... Cephede uğuldayan Türk topçusunun seslerine, bu mütevazı meydanda işlemeye başlayan tayyarelerin motor gürültüleri karışıyor, tayyarelerimiz birer birer havalanıyordu..."

26 Ağustos 1922'de hava görevi sabah gün ağarırken başlamış ve akşama kadar sürmüştür. On iki keşif uçuşu yapılmış, Türk av uçakları dört defa Yunan uçakları ile çatışmaya girmiştir. Üç Yunan uçağı kendi hatları gerisine kaçmaya mecbur edilmiş, birisi Türk hatlarına

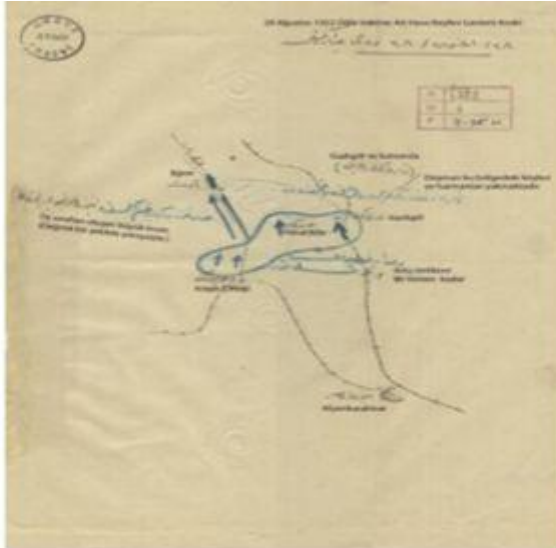
indirilmiş ve uçak ele geçirilmiştir. Fazıl Bey tarafından zorunlu inişe zorlanan ve sonradan faal hâle getirilen bu uçağa “Garipçe” adı verilmişti.

26 Ağustos 1922'de Yunanlardan Ele Geçirilen ve “Garipçe” Adı Verilen Breguet XIV A.2 Uçağı

27 Ağustos'ta yapılan keşif uçuşlarında Yunanların sağ kanadının çöktüğü tespit edilmiştir. 28 Ağustos 1922 tarihinde, Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa (İnönü) tarafından havacılara; keşif, hava taarruzu ve beyanname atma görevi verilmişti. İki ayrı görevde keşif ve bombardıman yapılmıştır. Bu görevlerde 200 kg kadar bomba atılmıştır. Düşmana makineli tüfek ile taarruz edilmiştir.

28 Ağustos tarihinde Afyon düşmandan temizlendiğinden düşmanın daha yakından takibi için 29 Ağustos'ta Tayyare Bölüğünün Afyon'a intikali emredilmiştir. Böylece malzeme deposu, tamirhane ve bir kısım erler Akşehir'de, bir kısım malzeme ve erler Çay'da, uçaklar ve pilotlar Afyon'da bulunuyordu.

28 Ağustos 1922 Tarihinde Öğle Vaktine Ait Hava Keşfini Gösteren Kroki

Afyon'a intikalden önce Tayyare Bölük Komutanı Yüzbaşı Fazıl ve personeli Batı Cephesi Karargâhına çağrılmış, İsmet Paşa başta Bölük Komutanı olmak üzere tüm personeli tek tek kutlamıştır. İsmet Paşa, Yüzbaşı Fazıl'a; "Şu andan itibaren binbaşılığa terfi ettin. Mustafa Kemal Paşa da tebrik için seni bekliyor." demiş ve Pilot Yüzbaşı Fazıl'ı, Başkomutan'a Binbaşı Fazıl olarak takdim etmiştir. Başkomutan Mustafa Kemal de Binbaşı Fazıl'ı tebrik etmiş, başarılı personelin bir üst rütbeye yükseltilmesi direktifini vermiştir. Binbaşı Fazıl'ın maiyetindeki başarılı Yüzbaşı Yahya da hemen binbaşılığa terfi ettirilmiştir. (Diğer pilot, rasit ve havacı personel 31 Ağustos 1922 tarihinden geçerli olarak terfi etmiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında 30 Ağustos günü "30 Ağustos Zafer ve Tayyare Bayramı" olarak kutlanmıştır.)

30 Ağustos 1922 tarihinde Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın zaman zaman ateş hattına girerek harekâtı bizzat yönettiği Başkomutan Meydan Muharebesi'nde, kuşatılan düşmanın büyük bir kısmı imha edilmişti ve Yunan ordusu düzensiz birlikler hâlinde İzmir'e doğru kaçmaya başlamıştı. 1 Eylül 1922 tarihinde Başkomutan Mustafa Kemal "Ordular, ilk hedefiniz Akdeniz'dir." diyerek Türk ordularına düşmanı takip emri vermişti. 1 Eylül'de Seyitgazi, Eskişehir, İnönü, Karaköy, Kütahya, Uşak bölgelerinde keşif uçuşları yapılmış, Yunan birlikleri bombalanmıştı. 1 Eylül 1922 tarihinde Uşak kurtarılmış, uçuşlarda, çekilen Yunan birliklerinin yaktığı Uşak'ın alevler içinde yandığı görülmüştür. Bu tarihte cephedeki Tayyare Bölüğünün ortalama on dokuz uçağı bulunuyor, bunların altı tanesi faal olarak savaşa katılıyordu. Aynı tarihte Batı Cephesi Komutanlığı, düşmanın yakından izlenebilmesi için bir uçak müfrezesinin Uşak'a intikalini emretti. Ancak henüz Çay'daki malzemeler Afyon'a taşınmamıştı. Yetersiz sayıdaki demir tekerlekli kamyonlarla nakliye yapılması ve yolların bozuk olması intikali zorlaştırmaktaydı. Cephe Tayyare Bölüğündeki on beş pilot ve rasit Uşak'taki uçakları faal tutabilmek için makinist gibi çalışmaktaydı. 2 ve 3 Eylül tarihlerinde keşif uçuşları devam etmiştir. 4 Eylül tarihinde üç av, beş keşif uçağı Uşak Meydanı'na inmiş; ancak yer destek malzemeleri henüz Uşak'a ulaşmamıştı. Bu nedenle 6-7 Eylül 1922 günlerinde uçuş yapılamadı. 8 Eylül'de Türk ordusu İzmir'e ilerlerken Tayyare Bölüğüne Manisa-Nif bölgesinde Yunan birliklerinin durumunun tespit edilmesi bildirilmiş, dönüştürme Cephe Tayyare Bölüğü Salihli yakınına intikal etmiştir.

9 Eylül 1922 günü sabah saat 10.00'da Türk ordusunun süvari birlikleri İzmir'e girmiştir. (İzmir'e giren ilk üç birlik komutanından biri olan Yüzbaşı Zeki (Doğan) Bey, 1944 yılında kurulan Türk Hava Kuvvetleri Komutanlığının "ilk komutanı" olarak atanacaktır.) 14 Eylül 1922'de verilen emirle Sivil Pilot Vecihi'nin Gaziemir-İzmir Meydanı'na gitmesi, daha sonra gelecek uçaklar için meydanın hazırlanması emredildi. Sivil Pilot Vecihi gördüklerini anılarında şöyle ifade etmiştir:

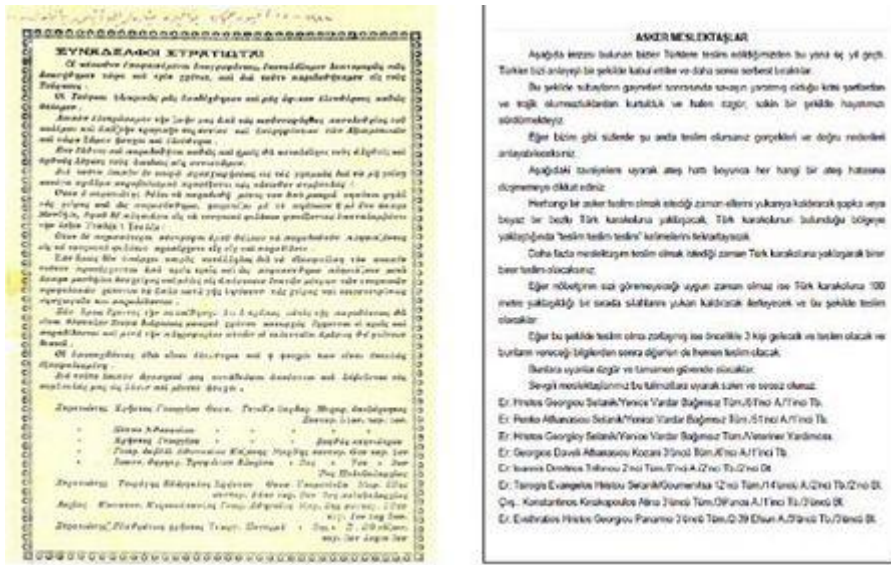
"... Gördüğüm meydan uçaklarla dolu idi. Biraz daha yaklaşınca bunların Yunan kokartlı olduklarını ve düzensiz bir şekilde bırakılmış bulduklarını gördüm. Yunan pilotları uçarak kaçmak yerine sandalla kaçmayı tercih etmişlerdi." Bu arada Afyon ve Uşak'ta Yunan hava birliklerinin bırakıp kaçıttıkları malzemelerin tasnifi için personel yetişmiyordu. Bunlardan bazıları, üç adet Nieuport tipi avcı, De Havilland Dh.9 tipi bombardıman uçağı, 18.000 civarında bomba ve kırk ton benzin idi. Ayrıca Alsancak İstasyonu'nda otuz vagona yüklenmiş durumda birçok uçak gövdesi, kanat, emayit, kanat bezleri, kaplama tahtaları, lastik kablo, buji gibi yokluğu nedeniyle savaş süresince çok sıkıntı yaşanan malzemeler ele geçmişti.

Büyük Taarruz boyunca havacılar, düşmanın durumunu havadan adım adım takip ederek elde ettikleri bilgileri anında Başkomutanlığa ulaştırmıştır. Böylece havacılar, taarruzun planlandığı şekilde ve emniyetle sevk ve idare edilmesinde çok önemli bir rol oynamışlardır.

Ülkede bulunmayan uçak benzini kısmen Rusya'dan kısmen de İtalya'dan güçlükle ve pahalı olarak sağlanmıştır. Her pilot, günde birkaç defa uçarak bir uçucu için olağanüstü gayreti göze alarak savaşa katılmıştır. Uçak, pilotun daha önce uçmadığı bir tip ise, arkadaşı ona uçağın özelliklerini anlatıyor ve pilot ilk uçuşunda göreve gidiyordu. Her uçucuya bir uçuş elbisesi, başlık ve gözlük verilemediğinden çoğunlukla pilotlar yünden örme bir başlık ve yün kazakla uçuşa gitmişlerdir. Tayyarelerde bomba nişangâhı yoktu. Pilot, tayyare içinde oturduğu yerin yanına alabildiği kadar bomba alıyor, bir düşman hedefi görünce bombayı elleri ile mesafeyi hesaplayarak aşağıya atıyordu. Uçuşları hava şartlarına göre düzenlemek için hava durumunu inceleyen meteoroloji teşkilatı yoktu. Meydanın bir kenarında bulunan direğin ucundaki rüzgâr tulumu rehber olmuş; onun gösterdiği istikamet rüzgârın yönünü, gerginlik derecesi rüzgârın süratini belirlemelerine yardımcı olmuştur.

Büyük Taarruz'da Türk uçaklarının attığı beyannamelerle Yunan birliklerinde psikolojik baskı yaratılması amaçlanmıştır.

Türk Uçakları Tarafından Yunanlılara Atılan Beyanname (1922)

Ağustos ayının son haftasında Cephe Tayyare Bölüğü ile birlikte bulunan Kuva-yi Havaiye Müfettişi, Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebesi'nde, Tayyare Bölüğünün harekât ve faaliyetlerini içine alan aşağıda özeti çıkarılmış 23 Eylül 1922 gün ve 1179 sayılı Rapor'u Millî Müdafaa Vekâletine sunmuştur;

1. Spad uçakları 25-26 Ağustos günleri hava üstünlüğü sağlamıştır. Düşman keşif uçakları keşfe devam edemediğinden harekâtımız örtülü kalmış ve kendi uçaklarımız mükemmel şekilde keşif yapmışlardır.
2. Keşif uçaklarımız, iki tarafın durumunu kusursuz olarak tespit etmiş ve umumi cephe hakkında çok faydalı bilgiler vermişlerdir.
3. Keşif uçaklarımız ilk düşman çekilmesi başladığı zaman Yunan tümenlerinin Eğret Köyü ve sonra da Uşak istikametinde, kuzey grubunun Eskişehir, Bozüyük genel istikametinde çekilişlerini ve bu bölgedeki birliklerimizin harekâtını tam olarak tespit etmek suretiyle Cephe Komutanlığına gerekli bilgileri vermiştir.
4. Çekilen düşman birliklerine tesirli bomba ve makineli tüfek taarruzları yapılmış ve bilhassa çekilmenin ilk günlerinde Uşak'ta bulunan düşman kollarına ağır kayıplar verdirilmiştir.

5. Harekât sırasında av uçaklarımız bir düşman uçağını düşürmüş, ikisini de inişe mecbur etmiştir.
6. Batı Cephesi'nde Garipçe'de ele geçirilen bir, Seydiköy'de (Gazimir'de) üç Nieuport, üç De Havilland uçağı onarılmak suretiyle uçuşa hazır durumda Cephe Tayyare Bölüğüne verilmiş, bir eğitim uçağı da Adana Tayyare Okuluna gönderilmek üzere hazırlanmıştır. Bunlardan başka ele geçen gövde, kanat, motor ve malzemenin çok olup bunlardan keşif uçakları yapılacaktır. Uşak'ta 18.240 uçak bombası ele geçirilmiştir.
7. Harekât sırasında cephe uçaklarının ikmalini sağlamak için Afyonkarahisar'da bir harp tayyare istasyonu kurulmuştur.
8. Bölüğün harekât sırasında değişik sebeplerden dört uçağı kırılmış, üçü hemen onarılmıştır. Bölüğün bugünkü kuvveti, on altı uçak olup bunlardan iki bölüklü bir grup teşkil edilmesi Cephe Komutanlığına arz edilmiş; ayrıca Afyonkarahisar'da beş, Konya'da iki uçak uçuşa hazırlanmıştır.
9. Harekâta ve özellikle uçakların ileri meydanlara intikalinde uçucular yer hizmetlerinin yerine getirilmesinde sıkıntı çekmektedirler. Bu sebeple malzeme ve yer hizmetlerinden sorumlu olacak kara birliklerinden tayyare bölüklerine katılması ile tayyare bölüklerinde bulunan on altı uçaktan iki bölüklü bir uçak grubu teşkili lüzumu, Genelkurmay Başkanlığına ve Batı Cephesi Komutanlığına arz olunmuştur.

Hava Kuvvetleri Müfettişi Kurmay Yarbay Muzaffer

15 Eylül 1922'de Cephe Tayyare Bölüğü İzmir Seydiköy'de toplanmıştır. Kurtuluş Savaşı boyunca Türk ordusu üç, Yunan ordusu yirmi yedi uçak kaybetmiştir. Yunan ordusundan Türklerin eline yirmi iki faal uçak ele geçmiştir.

ATATÜRK'ün önderliğinde Türk milletinin vatan sevgisi ile azim ve iradesinin bir zaferi olan Büyük Taarruz sonucunda Türk milleti bağımsızlığına kavuşmuştur. 11 Ekim 1922'de imzalanan Mudanya Mütarekesi ile Yunan ordusunun hava harekâtı sona ermiştir.

Millî Mücadele’de Kullanılan Uçaklar

Albatros C.III

Albatros C.III

İki kişilik silahlı keşif ve bombardıman uçağıdır. Birinci Dünya Savaşı sonunda elde kalan son iki Albatros C-III uçağı, Konya Tayyare İstasyonu’nda onarılarak Kurtuluş Savaşı’nda, Fazıl Bey komutasındaki İkinci Tayyare Bölüğünde görev almıştır. 1921 yılında hizmet dışı kalmıştır.

AEG C.IV

AEG C.IV

İki kişilik silahlı keşif ve bombardıman uçağıdır. Son AEG C-IV uçağı, Konya Tayyare İstasyonu’nda onarılarak uçuşa verilmiştir. Bu uçak, emayitin yerine geçebilecek alternatif malzemenin geliştirilmesi çalışmalarında tecrübe uçağı olarak kullanılmıştır. Afyon’un düşman işgaline uğradığı sırada uçuşa hazır olmaması nedeniyle düşmanın eline geçmemesi için yakılarak imha edilmiştir.

Albatros D.III

Albatros D.III

Tek kişilik av uçağıdır. Birinci Dünya Savaşı sonunda elde kalan son iki uçaktan biri, Kurtuluş Savaşı sırasında Konya Tayyare İstasyonu'nda onarımı yapıldıktan sonra Fazıl Bey komutasındaki İkinci Uçak Bölüğünde görev yapmıştır. Sakarya Savaşı başında elde kalan tek faal durumdaki bu uçağın yan tarafına bomba atılmasını sağlayan teçhizat takılarak uçak av bombardıman görevlerinde kullanılmıştır. Fazıl Bey tarafından gerçekleştirilen bir keşif uçuşu sonrasında inişte hendeğe girerek kırım geçirmiş ve hizmet dışı kalmıştır. Bir diğeri 1922 yılına kadar eğitim uçağı olarak kullanılmıştır.

Albatros D.V

Albatros D.V

Tek kişilik av uçağıdır. Birinci Dünya Savaşı'nda Alman Tayyare Bölüğünden geriye kalan iki uçak Konya Tayyare İstasyonu'nda tamir edilerek Birinci Tayyare Bölüğüne tahsis edilmiştir.

DFW C.V

DFW C.V

İki kişilik silahlı keşif ve bombardıman uçağıdır. Birinci Dünya Savaşı'nda Alman Tayyare Bölüğünden geriye kalan uçak, Konya Tayyare İstasyonu'nda tamir edilerek Kurtuluş Savaşı'nda görev yapmıştır. Gövde motor sehpasının onarımından sonra Sivil Pilot Vecihi (Hürkuş) tarafından yapılan tecrübe uçuşunda kırım geçirerek hizmet dışı kalmıştır.

Rumpler C.IV

Rumpler C.IV

İki kişilik silahlı keşif ve bombardıman uçağıdır. Birinci Dünya Savaşı'nda Alman Paşa Bölüklerinden, geriye kalan uçak, Konya Tayyare İstasyonu'nda tamir edildikten sonra Ağustos 1920'de Birinci Tayyare Bölüğünde göreve başlamış, aynı yılın Eylül ayında mecburi iniş sonrası kırım geçirmiştir.

Avro 504 K

Avro 504 K

İki kişilik keşif ve eğitim uçağıdır. Afyon-Dumlupınar çarpışmaları sırasında kaybolan Yunan uçağı Aydın Çine'ye mecburi iniş yapmış ve ganimet olarak ele geçirilmiştir. "Çine" adı verilen bu uçak, Yüzbaşı Fazıl Bey tarafından Afyon'a getirilmiştir. Bir süre keşif görevlerinde kullanılan uçak, irtifa kabiliyetinin düşük olması nedeniyle Sivil Pilot İhya tarafından eğitim uçağı olarak kullanılmıştır. Afyon'da geçirdiğı kırım sonrasında hizmet dışı kalmıştır. Diğer bir Avro 504 uçağı Büyük Taarruz sonrası Seydiköy Meydanı'nda ele geçirilmiş, 1923 yılı sonunda hizmet dışı bırakılmıştır.

Spad XIII C.1

Spad XIII C.1

Tek kişilik av uçağıdır. Yaklaşık yirmi uçak İtalyan silah tüccarından satın alınarak Türkiye'ye gönderilmiştir. Yüzbaşı Fazıl Bey, 26 Ağustos 1922 tarihinde bu uçaklardan

biriyile bir Yunan uçağını vurmuş ve mecburi inişe zorlamıştır. Av ve av eğitim uçağı olarak kullanılan Spad XIII C.1 uçağları, Kurtuluş Savaşı sonrası dđnemde de kullanılmıştır.

Pfalz D.III

Pfalz D.III

Tek kişilik av uçağıdır. Alman Paşa Bđlđklerinden kalan dđrt uçağtan iki tanesi Konya Tayyare İstasyonu'nda tamiri yapılarak Kurtuluş Savaşı'nda gđrev yapmıştır. Sivil Pilot Vecihi (Hürkuş) tarafından "Güzel Bursa" isimli Pfalz D.III uçağı ile 15 Ağustos 1920 tarihinde Kurtuluş Savaşı'nın ilk hava gđrevi gerçekleştirilmiştir. Vecihi (Hürkuş) Bey'in 10 Ağustos 1921'deki gđrev uçuşu sırasında uçağ motorundan isabet almış ve iki cephe arasına zorunlu iniş yapmıştır. Bu uçağ Sivil Pilot Vecihi (Hürkuş) tarafından dışman eline geçmemesi için yakılmıştır.

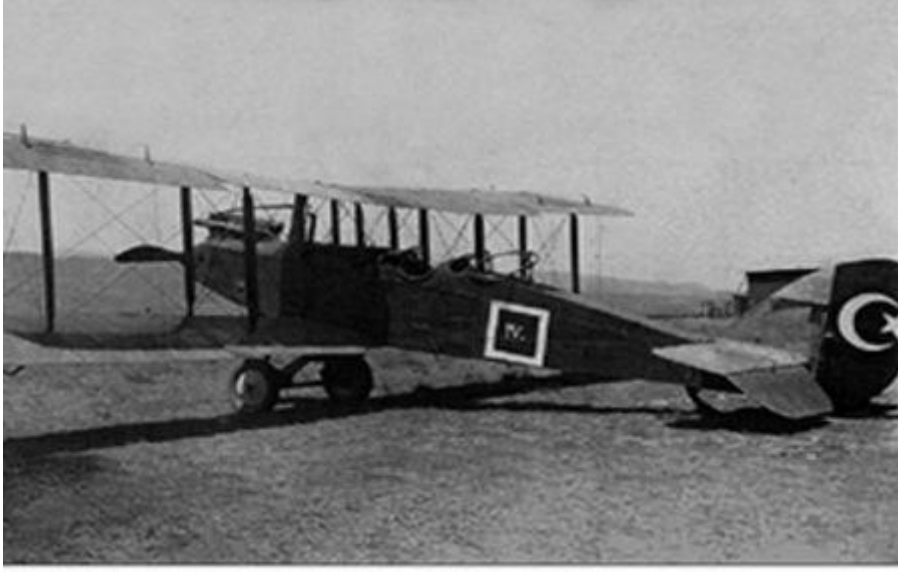
Breguet XIV

Breguet XIV

İki kişilik silahlı keşif ve bombardıman uçağıdır. 21 Eylül 1921 tarihinde Sakarya'nın Sarıköy ilçesine zorunlu iniş yapan Breguet XIV B.2 uçağı, ganimet olarak ele geçirilmiştir. "Sakarya" adı verilen uçak, İkinci Tayyare Bölüğünde görevlendirilmiş ve 22 Temmuz 1922 tarihinde girdiğı hava muhaberesinde düşmüştür. Ayrıca 26 Ağustos 1922 tarihinde Yüzbaşı Fazıl Bey tarafından inişe zorlanan bir Breguet XIV A.2 uçağı onarılarak envantere alınmış ve bu uçağı da "Garipçe" adı verilmiştir. Yaklaşık otuz adet Breguet XIV A.2 ve Breguet XIV B.2 1928 yılına kadar envantere yer almıştır.

De Havilland Dh.9

De Havilland Dh.9

İki kişilik silahlı keşif ve bombardıman uçağıdır. Envantere giren ilk De Havilland Dh.9, Sakarya Savaşı başında kaybolup Muğla civarına iniş yapan Yunan uçağının ele geçirilmesi ile elde edilmiştir. Sivil Pilot Vecihi (Hürkuş) ve Başmakini Eşref Bey tarafından onarılarak Sakarya Cephesi'ne getirilmiştir. "İsmet" adı verilen bu uçak, keşif ve bombardıman uçağı olarak Sakarya Savaşı sırasında günde iki sorti uçarak büyük hizmette bulunmuştur. Büyük Taarruz'da da görev almıştır. 9 Eylül 1922 tarihinde İzmir'in kurtuluşundan sonra üç adet De Havilland Dh.9 uçağı, İzmir (Seydiköy) Meydanı'nda ele geçirilmiştir.

FIAT R.2

FIAT R.2

İki kişilik silahlı keşif uçağıdır. Erzurumlu İş Adamı Nafiz (Kotan) Bey 1920 yılında Kurtuluş Savaşı'nı desteklemek amacıyla iki adet FIAT R-2 (veya 1 Adet FIAT R-2, 1 Adet Ansaldo SVA-5) uçağını İtalya'dan satın alarak orduya hediye etmiştir. Uçaklara "Erzurumlu Nafiz 1" ve "Nafiz 2" isimleri verilmiştir. Birleştirilmiş Tayyare Bölüğünde görev yapan "Nafiz 2" uçağı Sivil Pilot Fehmi kumandasında Malıköy Meydanı'ndan kalkış yaparak başladığı keşif uçuşu sırasında 14 Ağustos 1921 tarihinde düşerek parçalanmıştır. "Nafiz 1" uçağı ise Sakarya Savaşı sırasında 18 Ağustos 1921 tarihinde çıktığı görev uçuşu sırasında motor arızası nedeniyle yanarak düşmüş ve Sivil Pilot Behçet ve Rasit Yüzbaşı Süleyman Sırrı şehit olmuştur.

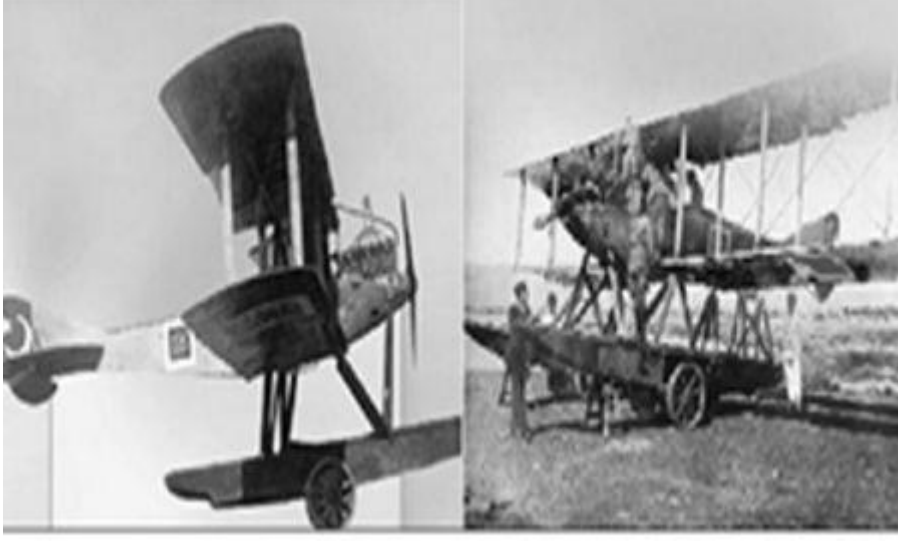
Albatros C.XV

Albatros C.XV

İki kişilik silahlı keşif ve bombardıman uçağıdır. Kurtuluş Savaşı sırasında tayyare bölüklerinin takviyesi amacıyla yaklaşık yirmi adet Albatros C.XV tüm malzemeleri ile birlikte Almanya'dan satın alınmıştır. Uçaklar, Almanya'dan tren yolu ile Kırım'a, Kırım'dan deniz yolu ile Türkiye'ye getirilmiştir. Ancak ülkeye getirilirken yıprandıklarından sadece iki uçak faal hâle getirilebilmiştir.

SAML/Aviatik B.I

Gotha WD.XIII Gotha WD.XV

İki kişilik silahsız keşif ve eğitim uçağıdır. “Karga” adı verilen uçak 1921 yılında İtalya’dan keşif uçağı olarak satın alınmıştır. Düşük hızı ve yüksek irtifaya çıkamaması nedeniyle Kurtuluş Savaşı’ndan önce Adana’da, Konya’da ve Gaziemir’de eğitim uçağı olarak kullanılmıştır. 1923 yılında İtalya’dan altı adet SAML/ Aviatik B.1 alınmış, 1924 yılına kadar kullanılmıştır.

Gotha WD.XIII Gotha WD.XV

SAML/Aviatik B.I

Bu uçaklar, iki kişilik deniz keşif ve bombardıman uçağıdır. Mondros Ateşkes Antlaşması’ndan sonra Haliç depolarına kaldırılan uçaklar kaçırılarak Amasra’ya getirilmiştir. Karadeniz’de faaliyet gösteren Yunan savaş gemilerinin kontrolü amacıyla bu uçaklarla Deniz Tayyare Bölüğü kurulmuştur. Uçaklar 1924 yılı sonuna kadar hizmette kalmıştır. *‘‘Kurtuluş Savaşı’nda Hava Kuvvetleri’’ başlıklı bölümde kullanılan resimlerden bazıları anlatılan döneme ait olmayıp temsili niteliktedir.

Antlaşmalar/Konferanslar

Paris Barış Konferansı (18 Ocak 1919)

Mütarekeler döneminden iki buçuk ay kadar sonra, Birinci Dünya Savaşı'nın galip devletleri Paris'te bir konferans yapmışlardır. Konferansın amacı, mağlup devletlerle yapılacak barışın şartlarını görüşmektir. Bunun için galip devletler öncelikle kendi aralarında uzlaşmayı gerekli görmüşlerdir. Konferansa 32 devlet katılmıştır. Fakat katılan her devlete aynı statü verilmemiştir. Büyük devletler, savaş kazançlarının azalacağı ve görüşmelerin çıkmaza gireceği endişesiyle, müttefikler, daha az müttefik olanlar ve ortaklar şeklinde galip devletleri üç kategoriye ayırmışlardır. Dolayısıyla bu devletlerin elde edecekleri pay da bu kategorileri ile uyumlu olacaktır.

Konferansta hemen her konu ile ilgili kurullar oluşturulmuştur. Bunların sayısı elliye aşıyordu. Meseleler önce bu kurullarda görüşülüyor, daha sonra Genel Kurul'da ele alınıyordu. Konferans süresince en etkin görünen ve adından sıkça söz edilen başlıca kurullar şunlardı:

Onlar Konseyi:

Beş büyük devletin (A.B.D., İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya) devlet ya da hükümet başkanlarıyla dışişleri bakanlarından oluşmakta idi. Bütün konularla ilgileniyor ve her meseleye ait esas prensipleri kararlaştırdıktan sonra, iş ikinci derecede komisyonlara havale ediliyordu. Adı geçen beş devletin devlet ya da hükümet başkanlarıyla dışişleri bakanlarının bir arada çalışmalarında güçlükler çıkınca 24 Mart 1919'dan itibaren konsey ikiye ayrılmıştır.

Dörtler Konseyi:

Japon başbakanı konferansa gelmediğinden diğer dört devlet ya da hükümet başkanlarından oluşuyordu. Konferansta bazen İtalyanların dışlandığı oluyor, bu durumda Üçler Konseyi adını alıyordu. Mesela İzmir'in işgaline Üçler Konseyi karar vermiştir.

Beşler Konseyi:

Beş devletin dışişleri bakanlarından oluşuyordu.

Konferansın genel gündemi ya da öncelikli konuları, Orta Avrupa Barışı, Manda Meselesi ve Türkiye Barışı idi. Öncelikle Almanya, sonra Avusturya barış antlaşmalarına ilk sırada yer verilmiş olmasına rağmen Türkiye ile ilgili konular daha ağırlıklı görünüyordu.

Mağlup devletler için ayrı ayrı barış antlaşmaları hazırlandıktan sonra, ilgili devlet konferansa davet edilerek barış antlaşmasını imzalaması isteniyordu. Mağlup devletler bu metinde kendi lehlerinde ne kadar değişiklik yaptırabiliyorlarsa kâr sayıyorlardı. Açıkçası söz konusu antlaşmalarda, devletlerin karşılıklı olarak eşitliği prensibi görmezlikten gelinmiş ve bir oldu-bitti şeklinde antlaşma metinlerini imzalamak zorunda kalmışlardır.

San Remo Konferansı (18-26 Nisan 1920)

Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Osmanlı Devleti'nin Mondros Mütarekesi'ni imzalamasının ardından, Müttefikler barış antlaşmasını gündeme getirmiştir. Uzun bir süre Müttefiklerle, Osmanlı Devleti arasında barış antlaşması imzalanamamıştı. Antlaşmanın gecikme sebepleri çeşitli nedenlere dayanmaktaydı. Öncelikle, Ocak1919'da Paris'te toplanan barış konferansının ilk işi, Müttefiklerin kamuoyunca, bir numaralı düşman görülen Almanya ile antlaşma yapmaktı. Galip ülkelerin kamuoyu öncelikle Alman meselesinin çözümünü istiyordu.

İkinci sebep, Barış Konferansı en büyük güçlüğü, Türk antlaşmasını hazırlarken yaşamıştır. Balkanlar'a ve Boğazlara yeni bir statü vermek, azınlıkları kurtarmak, Osmanlı Devleti'ni

parçalamak zor işlerdi. Bu yüzden Müttefik devletler Türk antlaşmasını hemen ele almaktan çekinmişlerdi.

Üçüncü sebep, Müttefikler Osmanlı Devleti'nin mirasının paylaşılması konusunda kolayca anlaşamayacaklarını biliyorlardı. Osmanlı Devleti'nin mirasını paylaşırken aralarında çıkacak anlaşmazlıkları giderebilmek için, diğer problemlerden kurtulmuş bulunmayı uygun görüyorlardı.

Son olarak, Müttefiklerin çalışma metotları gecikmelere yol açmıştır. Barış Konferansı Mart 1919'da, Suriye, Filistin ve Anadolu konularını yerinde incelemek için bir komisyon kurmuştur. Öte yandan Müttefikler uzun süre, Amerika Birleşik Devletleri'nin Ermenistan, Çukurova, Boğazlar ve İstanbul'da birer manda idaresi önerisini kabul edeceğini düşünmüşlerdi. Oysa Amerika Birleşik Devletleri senatosu Avrupa ve Doğu meselelerine karışmayı istememiş ve manda tekliflerini reddetmişlerdi. Müttefikler bunu öğrenince başka bir formül bulmak için zaman kaybederken bu gecikme Türkiye'nin lehine olmuştur.

İtilaf devletleri Osmanlı Devleti'ne imzalatacakları antlaşmanın maddelerini belirlemek amacıyla Paris Konferansı'nda bir araya gelmişler ama bir sonuç alamamışlardır. Bu sırada Anadolu'nun işgaline karşı Millî Mücadele'nin gittikçe güçlenmesi üzerine, Müttefik devletler, çalışmalarını hızlandırmıştır. Bu amaçla, 18-26 Nisan 1920 tarihleri arasında San Remo'da bir konferans düzenleyerek Osmanlı Devleti'nin mirasını paylaşmak için görüşmeye başlamışlardır.

San Remo'da bir araya gelen Müttefik devletler konferansta, Türkiye hakkında karar verirken Türklerin görüşünü alma gereğini bile duymamışlardır. Türk yetkilileri nüfus istatistikleri vererek, iddiaların aksine İzmir, Adana, Trabzon, Erzurum, Trakya ve Doğu Anadolu'da nüfusun çoğunluğunun Türk olduğunu anlatmaya çalışıyorlardı. San Remo Konferansı'nda belirlenen ön barış şartlarına göre İngiltere, Irak ve Filistin'de; Fransa ise Suriye'de mandater olarak hak sahibi olacak; Güney ve Güneydoğu Anadolu içlerine kadar İtalyan nüfuz bölgeleri oluşturulacak; İngiltere'nin himayesinde bir Kürdistan devleti kurulacak ve Doğu Anadolu Ermenilere verilecekti. Ayrıca İzmir, Batı Trakya ve Doğu Trakya'nın büyük bir bölümü Yunanistan'a verilecek ve boğazlar uluslar arası bir komisyonun denetimine bırakılacaktı. Müttefik devletlerin, adil bir antlaşma yapmaya niyetleri yoktu. İngiltere, Fransa ve İtalya başbakanları ile Japonya, Yunanistan ve Belçika temsilcilerinin katıldığı San Remo Konferansı'nda hazırlanan barış planı, büyük bir baskı altında tutulan Osmanlı Devleti'ne 11 Mayıs 1920 tarihinde sunulmuş ve bir ay içinde, görüşünü bildirmesi istenmişti.

Sevr Antlaşması (10 Ağustos 1920)

Damat Ferit Paşa Hükûmetinin bakanlarından Cemil, Reşit ve Fahrettin Beylerden oluşan bir Osmanlı heyeti Ahmet Tevfik Paşa başkanlığında, San Remo kararlarını almak üzere 11 Mayıs 1920'de Paris'e doğru yola çıktı. Osmanlı heyetine sunulan San Remo kararları Tevfik Paşa tarafından İstanbul Hükûmetine ulaştırıldığında Yunanlar Batı cephesinde 22 Haziran 1920'de taarruza başlamışlardır. Yunan taarruzu kısa bir süre içinde öyle bir ilerleyişe ulaştı ki 7 Temmuz 1920'de Spa (Belçika) Konferansı'nda İngiliz başbakanı Lloyd George "Artık Türkiye bitti." dedi. Dolayısıyla umutların çok yoğun olduğu İtilaf cephesinde San Remo barış şartlarının yumuşatılması yolundaki talebin kabul edilmesine imkan yoktu ve Türk talepleri reddedildi ve Türklere 27 Temmuz 1920'ye kadar cevap verme süresi tanındı.

Sevr Antlaşması, Maarif Nazırı Bağdatlı Hadi Paşa, Şura Saltanat Başkanı Rıza Tevfik ve Bern Sefiri Reşat Halis Beyler tarafından Paris'te 10 Ağustos 1920'de imzaladı.

Osmanlı Devleti ile İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Ermenistan, Belçika, Hicaz, Polonya, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı (Yugoslavya), Çekoslovakya devletleri arasında imzalanan 433 maddelik Sevr Antlaşması'na göre;

1. İstanbul Türklerde kalacak, ancak azınlıkların hakları gözetilmezse Türklerden geri alınacaktı.
2. İstanbul ve Çanakkale Boğazları savaşta ve barışta tüm dünya gemilerine açık tutulacak ve boğazların denetimi uluslar arası bir "Boğazlar Komisyonu" tarafından yönetilecekti. Bu komisyonun ayrı bayrağı, bütçesi ve özel bir polis gücü olacaktı.
3. Osmanlı gelirlerinin, Osmanlı savaş tazminatı ödeyebilecek duruma getirilebilmesi için uluslar arası bir "Mali Komisyon" oluşturulacaktı. Osmanlı bütçesi bile bu komisyona sunulacaktı. Komisyonun izni olmadan iç ve dış borçlanma yapılmayacaktı. Osmanlı gelirleri önce İtilaf askerlerinin giderlerine, daha sonra İtilaf devletlerinin mütareke süresince yaptıkları masraflara ve en sonunda Osmanlı ihtiyaçlarına harcanacaktı. Kapitülasyonlar tüm devletler için uygulanacaktı. Osmanlı'nın kara ve denizlerinden tüm devletler yararlanacaktı. Gümrükler Mali Komisyon'un denetiminde olacaktı ve Türk topraklarından geçen araçlardan vergi alınmayacaktı.
4. Sınırları İngiltere, Fransa ve İtalya temsilcileri tarafından çizilecek olan İzmir Türklerde kalacak, ancak egemenlik hakkı Yunanların olacaktı ve Yunanlar şehri özel bir kurul aracılığıyla yönetecekti. Karadeniz'in kıyısında Midye'nin doğusundaki Podime'den, Marmara Denizi kıyısındaki Kalikratya'ya kadar uzanan çizginin batısında kalan topraklarla Bozcaada ve İmroz(Gökçeada) Yunanlara verilecekti.
5. Antlaşmanın yürürlüğe girmesinden itibaren 6 ay içinde İstanbul'da toplanacak İngiltere, Fransa, İtalya temsilcilerinden oluşan bir kurul Fırat nehrinin doğusunda Ermenistan'ın güneyinde Suriye, Irak ve Türkiye arasında bir Kürt devleti oluşumunu saptayacaktı ve Osmanlı Devleti bu ilkeleri 3 ay içinde yürürlüğe koyacaktı.
6. Türkiye, Ermenistan'ı bağımsız bir devlet olarak tanıyacaktı ve bu ülkenin sınırlarını ABD Başkanı Wilson çizecekti.
7. Adana ve Maraş üzerinden Mardin'e kadar uzanan çizgi güney sınırlarımızı oluşturacak bu sınırın güneyinde kalan topraklarla, Suriye Fansızlara verilecekti.
8. Osmanlı ordusu jandarma gücü de dahil 50.700 kişi olacaktı ve ordunun ağır silahları bulunmayacaktı.
9. Türkiye'de yaşayan her topluluk bir dil, din ve mezhep özgürlüğünü kullanabilecek ve azınlıklar her dereceden okul açabilecekti.
10. Osmanlı Hükûmeti geçerli neden olmaksızın hiçbir ulusun araştırmacılarını kazı çalışmalarında bulunmaktan yoksun bırakamayacaktı.

Sevr Antlaşması ile Osmanlı Devleti tarih sahnesinden silindiği gibi, Türk topraklarının paylaşılmasıyla ilgili projelerde de son aşamaya gelinmiştir. Birinci Dünya Savaşı sonunda imzalanan antlaşmaların en ağırı olarak nitelenen Sevr Antlaşması ile İtilaf devletleri, Misakımillî'de yer alan ilkeleri tanımadıklarını ortaya koymuştur. Bütün bunlardan başka Sevr Antlaşması hem hukuken hem de fiilen ölü doğmuş bir antlaşmadır. Çünkü Türk milletinin direnişi karşısında uygulama safhasına geçememiştir. Herhangi bir parlamento onayından geçmediği için de hukuken ölü doğmuş bir antlaşmadır.

Gümrü Antlaşması (3 Aralık 1920)

Mondros Mütarekesi'nden sonra, büyük güçler Türkiye'nin geleceği üzerinde tartışmayı sürdürürken, Türk milleti kendi geleceğini belirlemek amacıyla Mustafa Kemal önderliğinde Millî Mücadele'yi başlatmıştı. Doğu Anadolu'da yaşayan Türk halkı da topraklarını savunmak üzere teşkilatlanmaya başlamıştı. Kuzeydoğu Anadolu'da bu amaca yönelik teşkilatlar kurulmuştur. "Millî Şûra" adı verilen bu kuruluşların en etkilisi Kars'ta gerçekleştirilmiştir. 17 Ocak 1919'da toplanan kongre Güney Batı Kafkas Geçici Millî Hükûmetini oluşturmuştur. 13 Şubat 1919'da Kars'a giren İngiliz kuvvetleri Kars'taki Millî Şûra'yı tanımış, fakat komutanlığın bu bölgeye Ermeni göçmenlerin getirilmesini ve vali olarak da bir Ermeni'nin atanmasını istemesi üzerine ilişkiler kopmuştur.

Gelişmeleri takip eden 15'inci Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa, İngilizlerin desteği ile Ermenilerin bölgede nüfuslarını artırmaya çalıştıkları ve idarenin Ermenilere verildiğini ifade ettikten sonra, Türklere zulüm ve baskı yapıldığını bildirmiştir. İngilizler önce şiddetli bir propagandaya tabi tuttıkları Ermenileri Türk hedeflerine doğru yönlendirmişlerdi. İngilizlerin bu politikasının sebebi Mütareke şartlarını çiğnemenin Doğu Anadolu'yu ve Kafkasları nüfuz bölgelerine dahil etmektir. İngiliz subaylarının bazıları Ermeni gönüllü alaylarının başına geçerek Van, Bitlis, Erzurum, Kars ve Nahçıvan'a saldırılar düzenlemişlerdir.

24 Eylül 1920'de verilen emir gereğince, Doğu Anadolu'da Kâzım Karabekir Paşa komutasındaki Türk ordusu birçok cephede saldırıya geçmiştir. 1920 Eylül'ünde Sarıkamış, 30 Ekim'de Kars, 7 Kasım'da da Gümrü Türk birlikleri tarafından geri alınmıştır. Doğu harekâtı boyunca Kâzım Karabekir Paşa'nın yanında bulunan yabancı gözlemciler Türk ordusunun, son derece medeni ve insani davrandıklarını, Ermenilere karşı olumsuz bir hareket içinde olmadıklarını ve intikam duygusu ile hareket etmediklerini belirtmişlerdir.

Türk askerinin başarılı harekâtı sonucu fazla tutunamayan Ermeni Hükûmeti barışa yanaşmak zorunda kalmıştır. 3 Aralık 1920'de Gümrü Barış Antlaşması imzalanmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetince imzalanan bu, ilk antlaşma olması ve Misakımillî'nin doğu sınırlarını kısmen belirlemesi bakımından önemlidir.

Antlaşmaya göre Sevr Antlaşması ile Ermenilere bırakılan Doğu illeri ve 1878 Berlin Antlaşmasıyla Rusya'ya bırakılan Kars ve dolayları da Türkiye'ye bırakılıyordu. Ayrıca Ermeni Hükûmeti de Sevr Antlaşması'nın geçersiz olduğunu bu antlaşma ile kabul etmiş oluyordu.

Londra Konferansı (21 Şubat-12 Mart 1921)

Millî Mücadele liderlerinin doğuda Ermeniler ve batıda Eskişehir önlerinde İnönü mevzisinde Yunanlara karşı zafer kazanması dolayısıyla İtilaf devletleri Yunan ve Türk temsilcilerini Londra'da bir konferansa davet etti. Bu davetten İtilaf devletlerinin Sevr Barış Antlaşması'nda değişiklik yapmak istedikleri anlaşılıyordu. Londra Konferansı'nda önce Yunanlar, sonra da 23 Şubat'tan itibaren Türkler dinlenmiştir. İstanbul'u temsilen Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa, 23 Şubat günü Türk tezini savunmak üzere sözü Ankara Hükûmeti temsilcisi Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'e devretmiştir. Bekir Sami Bey, Londra Konferansı'nda savunduğu Türk tezini Misakımillî'ye göre yapmıştır. Buna göre, 1913 sınırının Trakya'da kabul edilmesi ve Batı Trakya'nın Türkiye'ye bırakılması, İzmir'in işgaline son verilmesi, İstanbul'dan yabancı askerlerin kuvvetlerinin çekilmesi, Boğazlarda Türk egemenliğinin tanınması gibi koşullar yani Misakımillî çerçevesinde tezler gündeme getirilmiştir. Görüşmeler neticesinde elle tutulur bir sonuç alınamamıştır. Çünkü, İtilaf devletleri Sevr'in özünden ayrılmayan ve Türklerin insanca ve hür olarak yaşamasına yönelik hiçbir teklifle gelmiyorlardı. Hatta,

Yunanistan Sevr'in olduğu gibi kabul ettirilebileceğine dair müttefikleri ikna etmeye çalışıyordu. Nitekim, daha konferans başlamadan evvel İtilaf devletleri komutanları ile Yunan kurmayları yaptıkları toplantılarda Türk'e kesin darbeyi vurmanın mümkün olup olmayacağını müzakere etmişler ve Yunanlar bunu yapabileceklerini söylemiş, Lloyd George da onları desteklemiş idi. Konferans öncesindeki bu tutumlar, İtilaf devletlerinin konferansı samimi bir barış niyetiyle toplamadıklarını açıkça göstermekteydi.

Bekir Sami, Londra Konferansı'nda iki türlü görüşmelerde bulunmuştur. Birincisi Türk temsilcilerinin İtilaf devletleri ile yaptığı genel görüşmeler, ikincisi de Bekir Sami Bey'in İngiliz, Fransız ve İtalyanlarla yaptığı ikili görüşmelerdir. İngiliz temsilcileriyle esir mübadelesi konusunda, Fransız Başbakanı Briand ile 11 Mart 1921 tarihli antlaşma ile Çukurova bölgesinde Fransızlara bazı siyasi ve iktisadi imtiyazlar konusunda ve İtalya Dışişleri Bakanı Kont Sforza ile 12 Mart 1921'de İtalya'nın Batı ve Güney Anadolu'da ekonomik imtiyazlarını onaylayan antlaşmalar imzalaması Ankara Hükûmeti ve Mustafa Kemal tarafından büyük tepkiyle karşılanmış ve Ankara'ya dönüşünde Bekir Sami Bey Dışişleri Bakanlığından istifa etmek zorunda kalmıştır. Yerine Yusuf Kemal Bey geçmiştir.

Her ne kadar Londra Konferansı, bir karar alamadan dağılmışsa da aslında Türkiye açısından bazı olumlu sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Her şeyden önce, ilk defa Ankara Hükûmeti, hukuki olarak tanınmış ve Misakımillî'nin dünya kamuoyuna duyurulması yönünden iyi bir fırsat olmuştu. Görünüşte de olsa İtilaf devletleri arasında Sevr Antlaşması'nın öyle kolayca uygulanamayacağı yönündeki şüpheler, daha belirgin hale gelmeye başlamış ve bu noktada Fransa ve İtalya ile İngiltere arasında bazı fikir ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Öbür taraftan İstanbul Hükûmeti'nin o günlerdeki başı olan Tefvik Paşa'nın Ankara Hükûmeti lehindeki tavırları, Anadolu'da iki başlılıktan ziyade Ankara Hükûmeti'nin başı çekeceği bir birliğe doğru gidişin mesajlarını taşıyordu. Türk tarafına Sevr'i kabul ettiremeyen İtilaf devletleri, Yunanistan'ı tekrar destekleyerek saldırıya geçmesini sağlamışlar. Bu da İkinci İnönü Savaşı'na neden olmuştur.

Moskova Antlaşması (16 Mart 1921)

Sovyetler Birliği ile bir dostluk antlaşması imzalamak ve ihtiyaç duyulan para ve savaş malzemesini temin için Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey başkanlığında bir heyet, 11 Mayıs 1920'de Moskova'ya hareket etmiştir. Dostluk antlaşmasının şartları hazır olmasına rağmen, Sovyetler Birliği'nin Bitlis, Van ve Muş illerinin Ermenilere terk edilmesi ve Ermeni haklarını koruyan talepte bulunması nedeniyle antlaşma imzalanamamıştır. Fakat Sovyet Rusya ile diplomatik ilişki kesilmemiş, Sovyetler 1920 Ekim ayında Ankara'ya elçi göndermiş ve Ankara Hükûmeti de 14 Aralık 1920'de Ali Fuat Paşa başkanlığında Türk heyetini Moskova'ya yollamıştır. Türk elçilik heyeti ile Sovyet Rusya arasında yapılan görüşmeler sonucunda 16 Mart 1921'de Türkiye Sovyetler Birliği Dostluk Antlaşması imzalanmıştır.

16 Mart 1921 tarihli Türk-Sovyet Dostluk Antlaşması, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin Batıya karşı durumunu kuvvetlendirmiştir. Moskova Antlaşması ile Sovyetler, Sevr Antlaşması'nı geçersiz sayıyor, Misakımillî'de belirtilen sınırlar içinde Türkiye'yi tanıyordu. Kars, Ardahan, Artvin Türkiye'ye, Batum Gürcistan'a, Nahçıvan Azerbaycan'a bırakılıyordu. Ayrıca Sovyet Rusya, Büyük Millet Meclisinin tanımayacağı hiçbir antlaşmayı tanımayacaktı. Bu antlaşmayla Türk-Rus sınırı çizilmiş ve Kapitülasyonların kaldırılması Sovyet Rusya tarafından kabul edilmişti.

Moskova Antlaşması Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin dış politikada kazandığı bir zaferdir. Bu antlaşmayla Türkiye'nin doğu sınırı çizilmiştir. Sovyet Rusya'dan alınan mali ve askerî yardım Millî Mücadele'nin kazanılmasında ve her iki devletin ortak düşman kabul ettikleri Batılı devletlerle yapılan mücadelede önemli bir rol oynamıştır.

Kars Antlaşması (13 Ekim 1921)

Sovyet Rusya ile Türkiye arasında imzalanan Moskova Antlaşması'nın bir maddesinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri (Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan) ile Türkiye arasında da birer antlaşma imzalanması yazılı idi. Moskova Antlaşması'ndan sonra Sakarya Savaşı'nı izleyen günlerde 13 Ekim 1921'de Kars'ta Türkiye, Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri ile Kars Antlaşması imzalanmıştır. Kars Antlaşması ile adı geçen devletler Moskova Antlaşması'nda belirlenen sınırları onaylamıştır. Ermeni meselesi denilen ve Ermeni ulusunun gerçek çıkarlarından çok sömürgeci devletlerin ekonomik çıkarlarına göre şekillenen bu mesele, Kars Antlaşması ile çözüm yolunu bulmuştur.

Ankara Antlaşması (20 Ekim 1921)

Fransızlar, Ankara Hükûmeti ile ilk uzlaşma girişimlerini 29-30 Mayıs 1920'de imzaladıkları mütareke ile yapmışlardır. Ancak bu durum uzun sürmemiş ve özellikle Antep bölgesinde savaş devam etmiştir. Mart 1921'de Londra Konferansı'nın bir sonuç vermeden dağılması üzerine Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey Fransızlarla ikili bazı antlaşmalar imzalanmıştır. Ancak bu anlaşmalar Türkiye'nin tezine ters düştüğü için TBMM ve Hükûmeti tarafından kabul edilmemiştir. En sonunda Fransız Hükûmeti, eski bakanlardan Franklin Bouillon başkanlığındaki bir heyeti Ankara'ya göndermiştir ve heyet 13 Haziran 1921'de görüşmelerine başlamıştır. Ancak görüşmeler sırasında Franklin Bouillon tartışmalarını Sevr Antlaşması ve Bekir Sami-Briand arasında imzalanan antlaşma çerçevesinde yoğunlaştırırken, Türk heyeti Misakımillî'yi esas almaktaydı. Bu nedenle görüşmeler günlerce sürmüştür. İki devlet arasındaki anlaşma noktalarını belirlemek için zamana ihtiyaç olmuştur. Birinci ve İkinci İnönü Zaferleri'nden sonra, başarının, daha büyük bir zaferle pekiştirilmesi gerekiyordu. Başarılar, Sakarya Zaferi ile pekiştirilecek ve Sakarya Zaferi'nden 37 gün sonra antlaşma sağlanacaktı. Bu gelişmelerden sonra, Franklin Bouillon 20 Eylül 1921'de tekrar Ankara'ya gelmiş ve 24 Eylül 1921'de görüşmeler başlamıştır. Kapitülasyonlar kaldırılmadan ve Türkiye için tam bağımsızlık kabul edilmeden bir anlaşmanın mümkün olamayacağı kesin olarak ifade edilmiştir. Görüşmeler sonucunda 20 Ekim 1921'de on üç maddelik Ankara Antlaşması imzalandı.

Ankara Antlaşması ile Birinci Dünya Savaşı öncesi kurulmuş bulunan İtilaf bloğu parçalanmıştır. Fransa'nın, Türkiye'yi ve Misakımillî'yi resmen tanıması, İngiltere'nin Doğu Akdeniz politikasını desteklemekten vazgeçtiğini göstermesi bakımından önemlidir. Yine Fransız desteğini yitiren Ermenilerin de Kilikya üzerindeki hayalleri sona ermiştir.

Bu antlaşmanın siyasi yararlarının yanı sıra askerî bakımdan da yararları son derece önemlidir. Türkiye, Güney Cephesi'ni güvenceye almış ve buradaki askerlerini de Batı Cephesi'ne kaydırmıştır.

Mudanya Ateşkes Antlaşması (11 Ekim 1922)

Büyük Taarruz'un başarıyla sonuçlanmasından sonra Anadolu'da Yunan askeri kalmamış idi. Türk orduları bir taraftan İzmir'e girerken bir taraftan da Bursa'yı alarak Marmara kıyılarına dayanmıştı. Trakya ise halen işgal altındaydı. İngiltere Başbakanı Lloyd George Türklerin İstanbul ve Çanakkale'ye doğru harekate girişebileceklerinden endişeleniyordu. Hatta, Türklerle savaş sözünü bile telaffuz etmeye başlamıştı. Mustafa Kemal Paşa, bu gelişmeleri soğukkanlı ama kararlı bir politika içinde takip etmiştir. İtilaf devletleri Türk Hükûmeti ile mütareke yapmak istiyordu. Mütareke görüşmeleri sürerken İtilaf devletleri Dışişleri Bakanları imzasıyla 23 Eylül 1922 tarihli nota gelmiştir. Bu nota temel olarak, iki meseleyi kapsıyordu. Biri, askerî harekâtın durdurulması; diğeri, konferans ve barış ile ilgiliydi. Mustafa Kemal Paşa, 29 Eylül günü verdiği cevapta, Edirne dahil Meriç'e kadar Trakya'nın

boşaltılması ve Türkiye'ye verilmesi şartıyla konferansa katılabileceklerini bildirmiştir. 1 Ekim'de de TBMM, İtilaf devletlerine bir nota göndererek; "Trakya'nın tek bir gün bile fazla olsa Yunan ordusu yönetimi altında bırakılması her türlü tehlikenin ve bütün Türkiye ahali acılarının kaynağı olması cihetiyle Trakya'nın Edirne de dahil olduğu halde Meriç batısına kadar hemen boşaltılması ve acele TBMM Hükûmeti'ne teslim edilmesi" şartıyla Türkiye'nin barıştan ve konferansın toplanmasından yana olduğunu bildirmiştir. Aynı notada konferansın 3 Ekim'de Mudanya'da toplanması önerilmiştir.

mutabakat neticesinde konferans 3 Ekim Salı günü saat 15.00'te başlamıştır. Türkiye'yi Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa temsil etmiştir. Türk heyetinde Batı Cephesi Kurmay Başkanı Asım Paşa, Harekât Şube Müdürü Tevfik ve İstihbarat Şube Müdürü Tahsin Beyler de bulunuyordu. İngiliz delegesi General Harrington, Fransız delegesi General Charpy, İtalyan delegesi General Mon Belli idi. Yunan delegesi konferansa katılmamış Mudanya'da geldiği gemiden karaya çıkmayarak görüşlerini müttefik devletler temsilcilerine buradan yazılı olarak bildirmiştir. 3 Ekim günü başlayan görüşmeler 11 Ekim'e kadar çok çetin tartışmalarla geçmiştir. Bir ara görüşmeler kesilme tehlikesi atlatmıştır. General Harrington, donanmalarının ve ordularının güçlerinden bahsetmeye yani bir çeşit tehdide başlamış ancak Türk heyetinin General Harrington'a cevabı çok sert olmuştur.

Türk heyetinin kararlığı karşısında görüşmeler 11 Ekim 1922'de Mudanya Ateşkes Antlaşması ile sonuçlanmıştır. Özetle;

1. Türklerle Yunanlar arasındaki çatışmaya son verilecek,
2. On beş gün zarfında Trakya tahliye olunacak; bu tahliyeden itibaren otuz gün zarfında Trakya, Türk memurlarına devrolunacak,
3. Mütarekenin imzasını müteakip İstanbul ve Boğazlar Türk mülkî idaresine teslim olunacak. Ancak İstanbul ve Boğazlar'da bulunan İtilaf kuvvetleri, miktarları artırılmamak şartıyla, barış aktine kadar bırakılabileceklerdi.

Bu Mütareke'ye göre, Trakya savaşız alınmış oldu. Bu zamana kadar, Sevr'i kolaylıkla kabul ettirebileceklerini sanan İtilaf devletleri bu Mütareke ile kendileri için Sevr'in bir hayal olduğunu kabul etmiş oldular. Mudanya Mütarekesi, Türk İstiklal Savaşı'nın Türk zaferiyle sonuçlandığını gösteren ilk diplomatik ve siyasi belge olması bakımından fevkalâde önemlidir. Mütareke yurt içinde büyük coşkuyla karşılanmıştır.

Lozan Antlaşması (24 Temmuz 1923)

TBMM Hükûmeti, daha Mudanya Ateşkes Anlaşması görüşmeleri devam ederken İtilaf devletlerine verdiği bir nota ile barış konferansının 20 Ekim 1922'de İzmir'de toplanmasını teklif etmiştir. Ancak Müttefikler bu teklife sıcak bakmamışlar ve konferansla ilgili olarak kendi aralarındaki görüşmelere ağırlık vermişlerdir. Sonuçta barış konferansının 13 Kasım'da Lozan'da toplanması konusunda fikir birliğine varmışlar ve 27 Ekim 1922 tarihli bir nota ile de kararlarını hem TBMM Hükûmetine hem de İstanbul Hükûmetine bildirmişlerdir. 20 Kasım 1922'de İsviçre'nin Lozan kentinde başlayan barış görüşmelerine, bir tarafta Türkiye, diğer tarafta da İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya katılmıştır. Sovyetler Birliği, Gürcistan ve Ukrayna Boğazlar sorununun görüşüldüğü sırada konferansa katılmak üzere çağrılmışlardı. Bulgaristan Adalar Denizi'ne çıkış sorunu görüşüldüğü sırada konferansa katılmıştır. Amerika Birleşik Devletleri ise konferansa bir gözlemci bulundurarak katılmıştır.

İtilaf devletlerinin hem TBMM Hükûmetini hem de İstanbul Hükûmetini konferansa davet etmesi üzerine, İstanbul Hükûmeti Sadrazamı Tevfik Paşa TBMM'nin milletin tek temsilcisi

olduğu gerçeğini görmezden gelerek barış görüşmelerine katılmak için çaba içerisine girmiştir. İstanbul Hükûmetinin elde edilen askerî ve siyasi zafere ortak olma girişimleri, Anadolu'da yeni bir Türk devleti kurulduğu gerçeğini görmezden gelmeleri saltanat kurumunun da varlığını tartışılır hale getirmiştir. Kurtuluş Savaşı yıllarında iç ve dış koşulların uygun olmaması sebebiyle saltanata karşı doğrudan doğruya olumsuz bir tavır sergilemeyen, bununla birlikte saltanatın kaldırılması için uygun bir siyasal ortam bekleyen Mustafa Kemal Paşa, Mecliste Osmanlı Hükûmetine doğan tepki karşısında sorunun kökten çözümlenmesi için saltanatın kaldırılmasını gündeme getirmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın telkinleriyle Dr. Rıza Nur Bey ve arkadaşları saltanatın kaldırılmasına dair hazırladıkları teklifi Meclise sunmuşlardır. 1 Kasım 1922'de TBMM'de yapılan oylama ile saltanat kaldırılmış ve böylelikle zaten fiilen ortadan kalkmış olan Osmanlı Devleti'nin hukuken de varlığına son verilmiştir.

Saltanatın kaldırılması ile barış görüşmelerinde Türk tarafını sadece TBMM Hükûmetinin temsil etmesi sağlanmıştır. TBMM Hükûmeti tarafından barış görüşmelerine katılacak heyet belirlenmiştir. Türk heyetinde baş delege İsmet (İnönü) Paşa, ikinci delege Dr. Rıza Nur ve diğer delege Hasan (Saka) Bey idi. Türk heyeti sadece bu isimlerden ibaret değildi. Bu isimlere ek olarak askerî, mali, iktisadi, hukuki alanlardaki danışmanlar grubu yer alıyordu. Konferansa katılırken İsmet Paşa'nın temel aldığı iki hareket noktası vardı:

-Türkiye, kendisini konferans için çağrı yapan davetçi ülkeler kadar yetkili görüyordu.(Eşitlik ilkesi)

-İtilaf devletleri Türk delegelerini, Birinci Dünya Savaşı'nın "mağlup" olan tarafı olarak görmeleri halinde, İsmet Paşa kendisini Millî Mücadele'nin "galip" devleti olarak görmeye devam edecek ödün vermeyecekti.

Türk temsil heyetine, Güney sınırı, Doğu sınırı ve Doğu Trakya'nın Batı sınırı, adalar, Kapitülasyonlar, azınlıklar, Düyun-u Umumiye ve yabancı kurumlar konusunda taviz verilmemesi, ortaya çıkacak güçlüklerde, Bakanlar kurulundan talimat alınması, gerekirse görüşmelerin kesilmesi gibi, Misakımillî amaçlarına yönelik on dört maddelik bir direktif verilmişti.

Barış Konferansı 20 Kasım 1922 tarihinde toplandı. Konferansın ilk gününde İsmet Paşa söz alarak Misakımillî kararlarından taviz verilmeyeceğini, Türkiye'nin tam bağımsızlığını sağlamakta kararlı olduğunu vurgulamıştır. Konuşmasını; "çok ıstırap çektik, çok kan akıttık; bütün medeni milletler gibi hürriyet ve istiklal istiyoruz," sözleriyle tamamlamıştır.

İtilaf devletleri temsilcileri bir iki hafta zarfında Barış Antlaşması'nın hazırlanabileceğini ümit ediyorlardı. Ancak, İsmet Paşa'nın Türk çıkarlarını ısrarla savunması karşısında görüşmeler sekiz ay devam etmiştir. Konferans başlar başlamaz İngiltere, Fransa ve İtalya başkanlıklarını yapacakları üç ayrı komisyonu hemen oluşturarak çalışmalarına başladı. Bu komisyonlar;

1. Birinci Komisyon, İngiliz delegesi Lord Curzon'un başkanlığında "Ülke ve Askerlik Komisyonu" adını taşıyordu ve Boğazlar rejimini ele aldı.
2. İkinci Komisyon, "Türkiye'de Yabancılar ve Azınlıklar Rejimi Komisyonu" adını taşıyordu ve başkanlığını İtalyan delegesi Garroni yapıyordu.
3. Üçüncü Komisyon, Fransız delegesi Barer tarafından yönetiliyor ve "Maliye ve İktisat Sorunları Komisyonu" adını taşıyordu.

İngiltere'nin üzerinde ağırlıkla durduğu konular, Musul ve Boğazlar'ın statüsü meselesi idi. Fransa, borçlar, Kapitülasyonlar ve imtiyazlar, İtalya ise Kapitülasyonlar, adalar ve kabotaj meselelerine önem veriyordu. Türkiye için hiç de kolay olmayan koşullarda konferans devam

etmiştir. 31 Ocak 1923 tarihinde de Barış Antlaşması tasarısı imzalanmak üzere Lord Curzon tarafından İsmet Paşa'ya verilmiştir.

Tasarıda imzası bulunan devletlere göre, Türkiye'nin pek çok isteği kabul edilmişti. Barışın sağlanabilmesi için, Türkiye tasarımı kabul etmeliydi. Ancak yeterli güvence sağlanamaz ise Türkiye'nin istediği gibi Kapitülasyonları kaldırmak mümkün olmayabilirdi. Türkiye, Lozan'da çok şey elde etmişti. Türkiye tutumunu iyi tartmalı ve çıkarlarını kuruntu ve varsayımlara feda etmemeliydi. Barışı geciktirmenin tehlikelerini düşünüp, ona göre hareket etmeliydi. Bu beklentiler karşısında, İsmet Paşa tasarımı incelemek üzere bir hafta süre istedi. Lord Curzon süre istenmesini akla uygun bulmakla birlikte acele imzalanması gerektiğini bildiriyordu. Türkiye ya tasarımı imzalayacak barış olacaktı, ya da imzalamayacak barış olmayacaktı. Bundan doğacak sonuçlara katlanmayı da göze alacaktı.

Barış Antlaşması tasarısında Türkiye için kabul edilebilecek hükümlerin yanında kabul edilmesi imkansız maddeler de vardı. Bunların başında Doğu Anadolu'da Ermenilere toprak verilmesi ve Kapitülasyonlar'ın devam ettirilmesi konusu geliyordu. Bu yüzden 4 Şubat 1923 tarihinde Türk heyeti antlaşma tasarısını imzalamayı reddedip toplantıyı terk etti. Türk heyeti konferansın kesilmesi sorumluluğunu yüklenmişti. Tüm sorumluluk, Türk görüşünü anlamamakta ısrar eden karşı tarafındı. Türk heyeti toplantıyı terk etmekle, sadece Müttefik devletlerin kararına direnmekle kalmamış, aynı zamanda zor ve baskıya boyun eğmeyeceğini de göstermişti.

Lozan Konferansı'nın ikinci dönemi 23 Nisan 1923'te başlamıştır. Üç ay kadar devam eden toplantılarda, halledilemeyen meseleler üzerinde görüşmeler yapılmıştır. Konferans'ın ikinci döneminden Türkiye'ye her türlü zorluğu çıkararak Lord Curzon'un yerini, Rumbold almıştır. Fransızları da Türkiye'de görevli General Pelle temsil ediyordu. Konferans'ın yapısı askıda kalan sorunlara paralel olarak değişmişti. Siyasi sorunlar daha önce çözümlenmiş, geriye ekonomik ve mali işleri kapsayan konular kalmıştı. Bu konular üzerinde duracak kişilerin devlet adamlarından çok teknik uzmanlar olması gerekiyordu. Haftalar gelip geçiyor, konferans uzuyordu. Kimse savaş istemediği için her maddeye bir çözüm yolu aranıyordu. Sonunda İngiltere'nin geri adım atışı ile herkesi memnun edecek birtakım formüller bulunmuştur. Borç sorunu ileride yapılacak antlaşmalara bırakılmıştır. Tazminat isteklerinden vazgeçilmiştir. Kapitülasyonlar kaldırılacak, ekonomik konular Türk yasalarına göre ele alınacaktı. Sonuçta İsmet Paşa'nın ilk günden itibaren vurgulamaya çalıştığı taraflar arası eşitlik kuralına uygun olarak 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan Barış Antlaşması imzalanmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi Antlaşma'yı 23 Ağustos 1923 tarihinde onaylamıştır. Lozan Antlaşması yeterli onay belgesi sayısına ulaşılması ile 6 Haziran 1924'te yürürlüğe girmiştir.

Lozan Antlaşması, 5 kısımdan, 143 maddeden oluşmaktadır. 45 maddelik birinci kısım sınırlar, vatandaşlık ve azınlıklara ait hükümleri, 18 maddelik ikinci kısım mali hükümleri, 36 maddelik üçüncü kısım iktisadi hükümleri, 44 maddelik dördüncü ve beşinci kısımlar, taşıt yolları, sağlık işleri ve diğer konuları içine alıyordu. Barış Antlaşması'nın belli başlı maddeleri şöyleydi:

1. Lozan Antlaşması'nın birinci maddesine göre; Türkiye ile Fransa, İngiltere, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya arasındaki savaş durumu antlaşmanın yürürlüğe girmesinden itibaren sona ermiş oluyordu.
2. Meriç nehrinin batısına dek Doğu Trakya, Türkiye'nin olacaktı.
3. Suriye sınırı, 20 Ekim 1921 tarihli Türk-Fransız Dostluk Antlaşması (Ankara İtilafnamesi) 'nın 8 nci maddesine göre düzenlenen sınır olacaktı.

4. Irak sınırının saptanması, antlaşmanın yürürlüğe girmesinden sonraki 9 aylık süreç içinde Türkiye ile İngiltere arasında görüşme yoluyla çözümlenecekti.
5. Imroz (Gökçeada), Bozcaada ve Tavşan Adaları Türkiye'ye; Sakız, Sisam, Midilli ve Nikarya Adaları ise Yunanistan'a bırakılıyordu. Ancak Yunanistan bu adalarda deniz üssü kuramayacak, tahkimat yapamayacak ve fazla asker bulunduramayacak ayrıca Anadolu kıyıları üzerinde uçak uçuramayacaktı.
6. Türkiye Libya'daki ayrıcalıklarından vazgeçiyordu.
7. 5 Kasım 1914'ten itibaren (İtilaf devletlerinin Osmanlı Devleti'ne savaş açtığı tarih) Kıbrıs'ın İngiltere tarafından ilhakı kabul ediliyordu.
8. Türkiye'de Kapitülasyonlar her bakımdan ve tümüyle kaldırılıyordu.
9. Ege Denizi'nde İtalya'nın işgali altında bulunan adalar İtalya'ya bırakılıyordu.
10. 5 Kasım 1914'ten itibaren Türkiye, Mısır ve Sudan üzerindeki tüm haklarından vazgeçiyordu.
11. Azınlık hakları karşılıklı eşitlik ilkesinden hareketle ve bu konudaki uluslar arası antlaşmalar gereğince çözümleniyordu.
12. Boğazlarda "Geçiş Serbestisi" ilke olarak kabul ediliyordu.

Lozan Antlaşması, Türkiye'nin Mondros ve Sevr ile elinden alınmak istenen topraklarını ve bu topraklar üzerindeki Türk ulusunun istiklâlini geri getirdi ve millî sınırlar içinde yeni bir Türk devletinin varlığını sağladı. Türkiye, Birinci Dünya Savaşı'nın galibi ve Almanya'ya, Avusturya'ya Bulgaristan'a istediklerini dikte ettirerek yaptırmış olan İtilaf devletlerini, bağımsızlık savaşında yenerek Misakımillî'yi ve istiklalini kabul ettirdi.